

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY LUBRANIEC

NA LATA 2024-2027

Autor opracowania:
mgr Michał Walczewski

LUBRANIEC 2023

Spis treści

Wstęp	4
1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	6
2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	7
2.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej	7
2.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.	8
2.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym	10
2.4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym	10
2.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.....	11
2.6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska	12
2.7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody	12
2.8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	13
2.9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej	13
2.10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie	14
2.11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.....	14
2.12. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach	14
2.13. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach	15
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	16
3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	16
3.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami	16
3.1.2. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030	17
3.1.3. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.....	18
3.1.4. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	19
3.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	20
3.2.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024	20
3.2.2. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030	22
3.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego.....	23
3.2.4. Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego	24
3.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	25
3.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Włocławskiego na lata 2020-2023	25
3.3.2. Strategia Rozwoju Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gmin Powiatu Włocławskiego	26
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	27
4.1. Relacje Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	27

4.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubraniec	27
4.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Lubraniec na lata 2016-2026	28
4.1.3. Plan Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo	28
5. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	30
5.1. Charakterystyka gminy Lubraniec	30
5.2. Zarys historii obszaru gminy	31
5.3. Krajobraz kulturowy	36
5.4. Zabytki nieruchome.....	38
5.4.1. Zabytki architektury sakralnej.....	38
5.4.2. Zabytki architektury rezydencjalnej.....	41
5.4.3. Zespoły folwarczne	43
5.4.4. Zieleń komponowana	44
5.4.5. Obiekty użyteczności publicznej.....	45
5.4.6. Nekropolie i sztuka sepulkralna	46
5.4.7. Zabytki techniki.....	48
5.4.8. Układy przestrzenne	49
5.5. Zabytki ruchome	50
5.6. Zabytki archeologiczne	51
5.7. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	54
5.7.1. Zespół pałacowo-parkowy w Lubrańcu	56
5.7.2. Zespół dworsko-parkowy w Ossowie	58
5.7.3. Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Zgłowiączce	60
5.7.4. Kościół drewniany p.w. Św. Trójcy w Dąbiu Kujawskim	60
5.7.5. Bożnica (synagoga) w Lubrańcu	61
5.7.6. Zabudowa szkół rolniczych w Marysinie.....	62
6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	64
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń.....	67
8. Założenia programowe	70
8.1. Cel szczegółowy 1: Społeczno – prawna ochrona obiektów zabytkowych.....	71
8.1.1. Kierunek działania 1.1: Sporządzenie rozwiązań planistycznych i strategicznych.....	71
8.1.2. Kierunek działania 1.2: Działania edukacyjne	72
8.1.3. Kierunek działania 1.3: Zmiana struktury właścicielskiej i funkcji zabytku.....	72
8.2. Cel szczegółowy 2: Prowadzenie prac konserwatorsko-zabezpieczających	72
8.2.1. Kierunek działania 2.1: Zabezpieczenie i konserwacja obiektów leżących na terenie gminy	73
8.2.2. Kierunek działania 2.2: Rewitalizacja zieleni komponowanej.....	73
8.2.3. Kierunek działania 2.3: Pozyskiwanie środków finansowych na prace	73

8.3. Cel szczegółowy 3: Ochrona zabytków poprzez rozwój oferty turystycznej gminy	73
8.3.1. Kierunek działania 3.1: Kreowanie produktu turystycznego	74
8.3.2. Kierunek działania 3.2: Rozwój infrastruktury turystycznej	74
8.3.3. Kierunek działania 3.3: Promocja zabytków znajdujących się na terenie gminy Lubraniec.....	74
9. Wytyczne i rekomendacje do Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego	75
10. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	77
11. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	79
12. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	81
12.1. Finansowanie ze środków Unii Europejskiej	81
12.1.1. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.....	81
12.1.2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich	82
12.1.3. Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027.....	82
12.2. Finansowanie ze środków krajowych.....	83
12.3. Finansowanie ze środków wojewódzkich	83
12.4. Finansowanie ze środków powiatowych.....	84
12.5. Finansowanie ze środków gminnych.....	85
13. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	87
14. Część graficzna Programu Opieki nad Zabytkami	88
Załącznik nr 1 do Programu – wykaz obiektów znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji i rejestrze zabytków	94
Załącznik nr 2 do Programu – wykaz stanowisk i zabytków archeologicznych.....	101

Wstęp

Stan zachowania dziedzictwa kulturowego jest jedną z najważniejszych kwestii należących do zadań własnych gminy. Zabytki znajdujące się na jej terenie mają wpływ na wiele sfer życia mieszkańców: rozwój gospodarczy, turystykę, ale również atrakcyjność terenów przeznaczonych do zamieszkania czy inwestycji. Prawidłowe zachowanie stanu materii zabytkowej zwiększa komfort życia mieszkańców gminy poprzez właściwy rozwój społeczno-gospodarczy. Stan zachowania zabytków ma także wpływ na prestiż na arenie lokalnej i ogólnopolskiej.

Pomijając kwestie gospodarcze, prawidłowe zachowanie materii zabytkowej jest istotne ponieważ zabytki stanowią trwały związek i łączność z historią i przeszłością ośrodków wchodzących w skład jednostki terytorialnej. Zachowanie materii zabytkowej jest istotnym czynnikiem, który pozwala zachować gminom i miastom ich historyczną tożsamość.

W niniejszym programie przedstawiono zagadnienia prawne i okołoprawne dotyczące ochrony zabytków na terenie gminy Lubraniec. Omówiono regulacje dotyczące ochrony zabytków oraz dokumenty programowe na poziomie państwa, województwa, powiatu i gminy. Scharakteryzowana została materia zabytkowa na terenie gminy, z wyszczególnieniem zabytków reprezentacyjnych, zabytków należących do gminy oraz zabytków wpisanych do wojewódzkiej ewidencji i rejestru zabytków. Dokonano analizy szans i zagrożeń oraz przedstawiono założenia programowe. W programie ujęto również instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami oraz zasady oceny jego realizacji. Ostatni rozdział poświęcono źródłom finansowania programu opieki nad zabytkami z wyszczególnieniem środków krajowych, wojewódzkich, powiatowych oraz środków pochodzących z programów unijnych. W załącznikach zawarto wykaz zabytków znajdujących się w ewidencji i rejestrze zabytków oraz wykaz zabytków archeologicznych i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy Lubraniec.

Utworzenie programu opieki nad zabytkami ma na celu zbudowanie podstaw wspólnej polityki ochrony zabytków na terenie gminy Lubraniec. Nadrzędną intencją jest ochrona dziedzictwa kulturowego, jego renowacja i, w miarę możliwości, właściwie przeprowadzona adaptacja, która zapewni jego prawidłowe wykorzystanie i utrzymanie w dobrym stanie technicznym. Istotna jest również renowacja zieleni komponowanej, a także zachowanie historycznych układów urbanistycznych, ładu przestrzennego, otoczenia zabytków oraz powoływania i zagospodarowania parków kulturowych. W programie poruszono również kwestie dotyczące edukacji społeczeństwa w materii dotyczącej ochrony zabytków oraz historii regionu. Zawarto także postulaty dotyczące rozwoju turystyki w oparciu o istniejące zabytki oraz sposoby ich właściwego promowania.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami ma dla Gminy Lubraniec szczególne znaczenie ze względu na istnienie w obrębie gminy Parku Kulturowego Sarnowo, na terenie którego znajduje się dziewięć grobowców zbudowanych w młodszej epoce kamienia, około 5,5 tysiąca lat temu. Grobowce neolityczne w Sarnowie i Gaju (oraz w pobliskich Wietrzychowicach,

leżących w gminie Izbica Kujawska) stanowią fenomen na skalę europejską. Ich zachowanie i zabezpieczenie dla przyszłych pokoleń jest kluczowe, a właściwe zagospodarowanie i wykorzystanie może wydatnie przyczynić się do rozwoju regionu.

Niniejszy dokument stanowi audyt wiedzy dotyczącej ilości oraz stanu zachowania zabytków na terenie gminy, stanu ochrony (w tym ochrony prawnej i okołoprawnej) a także planów jej rozwoju.

1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

---

Obowiązek opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami został zawarty w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm. – dalej: „u.o.z.”). Zgodnie z art. 87 cytowanej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub **wójt** (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub **gminny program opieki nad zabytkami**.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
  - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
  - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
  - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
  - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
  - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
  - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
  - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami. (...)

Gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po jego przyjęciu, jest on publikowany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Ustawa nakłada również obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z wykonywania gminnych programów opieki nad zabytkami, które są przedstawiane radzie gminy.

W tym miejscu należy także pamiętać o brzmieniu normy prawnej zawartej w art. 21 u.o.z., zgodnie z którym: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i **gminy**.” Z kolei art. 22 ust. 4. u.o.z. wprowadza wprost obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Należy zatem przyjąć, iż gminna ewidencja jest podstawą sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Niniejszy program został przy tym oparty również na wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz na wojewódzkim rejestrze zabytków.

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

2.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Umocowanie prawne ochrony zabytków determinowane jest przede wszystkim Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 – dalej „Konstytucja”) stojącą najwyżej w hierarchii źródeł prawa krajowego.

Preambuła Konstytucji stanowi, iż: „(...) *wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku (...)*”. Z powyższego zobowiązania można wywieść wynikającą z niego potrzebę ochrony dóbr kultury.

Art. 5 Konstytucji stanowi pośrednią podstawę ochrony dóbr kultury, zawierając zapis: „*Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*” W normie tej określono podstawowe funkcje państwa z których wynikają konkretne kompetencje organów państwowych. Zauważyć należy, że równoważnie postawiono zagadnienie niepodległości, jak i ochrony dziedzictwa narodowego, podkreślając tym samym jego wysokie znaczenie.

Warto w tym miejscu zastanowić się nad terminem „dziedzictwa narodowego”, który wydaje się być niejednoznaczny z pojęciem „zabytku”. Zakres pojęcia rozumianego pod postacią „dziedzictwa narodowego” w przeciwieństwie do „zabytku” jest bardzo szeroki i może obejmować wszelkie wytwory kulturowe: przyrodę, sztukę, architekturę, literaturę czy technikę.

Art. 6 Konstytucji stanowi, że: „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*” W normie tej posłużono się terminem „dobra kultury”, który obecnie nie funkcjonuje w obrocie prawnym, zastąpiony pojęciem „zabytek” (istniał on w ustawie z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, obowiązującej jeszcze w czasie uchwalania Konstytucji). Udostępnienie dóbr kultury należy rozumieć również jako potrzebę ich ochrony, bowiem nie sposób zapewnić dostępu do dobra nieistniejącego.

Wskazać również należy art. 73 Konstytucji, stanowiący, iż: „*Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.*” Adresatem art. 6, jak i 73 Konstytucji

są władze publiczne, nie regulują one zatem stosunków prywatnych. Oba przepisy należy rozpatrywać w związku z „zasadą równego dostępu do dóbr kultury”.

Warto wspomnieć również o art. 86 Konstytucji, który należy interpretować szeroko. Zgodnie z jego treścią: „*Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*” Powyższą normę interpretuje się, rozszerzając przedmiot ochrony także na zabytki, a przede wszystkim na zabytkową zielen komponowaną, taką jak – przykładowo – zabytkowe parki podworskie.

2.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ochronę zabytków w Polsce reguluje przywoływana wcześniej ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.). Zabytek zdefiniowano jako: "***nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową***".

Ustawa dzieli zabytki na: **nieruchome, ruchome i zabytki archeologiczne**. Zabytki nieruchome określono jako: „*nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości*”, podczas gdy zabytki ruchome, jako: „*rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych*". Zabytki archeologiczne są rozumiane jako: „*zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem*”.

W u.o.z. zawarto wykaz obiektów podlegających ochronie. Należy przy tym zwrócić uwagę, że wykaz ten stanowi katalog o charakterze otwartym, a zatem za zabytek może być uznany także obiekt w nim nie ujęty. Zgodnie z zawartym katalogiem, ochronie podlegają:

1. Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - krajobrazami kulturowymi,
  - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - dziełami architektury i budownictwa,
  - dziełami budownictwa obronnego,
  - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - cmentarzami,
  - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalności wybitnych osobistości lub instytucji.
2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz. 1479),
  - instrumentami muzycznymi,
  - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - cmentarzyskami,
  - kurhanami,
  - relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Katalog działań związany z ochroną zabytków ma charakter otwarty. Wobec tego należy przyjąć, że w zakresie ustawowego zakresu ochrony znajdują się także działania niewymienione powyżej.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje również formy ochrony zabytków. Przez formy ochrony zabytków – zgodnie z art. 7 u.o.z. – należy rozumieć:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenie ochrony zawarte w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach

zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Poza wymienionymi regulacjami u.o.z. reguluje kwestie praw i obowiązków nałożonych na organy administracji publicznej. W u.o.z. zawarto również normy prawne dotyczące zagospodarowania zabytków, prowadzenia badań, prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach, kwestie nadzoru konserwatorskiego, wywozu zabytków za granicę, sprawę restytucji zabytków wywiezionych niezgodnie z prawem z państwa członkowskiego Unii Europejskiej, zasady finansowania opieki nad zabytkami oraz zasady opieki nad zabytkami w trakcie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych.

Warto pamiętać, że w u.o.z. przewidziano zastosowanie administracyjnych kar pieniężnych, nakładanych przez organy ochrony zabytków. Kary pieniężne nakładane są za uchybienia związane z obowiązkami podmiotów zobligowanych do ich przestrzegania przez przepisy u.o.z, przy czym ich wysokość może sięgać od 500,00 do 500 000,00 zł.

2.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Art. 7 ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym¹ **definiuje zadania własne gminy**, zgodnie z którymi: „1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) 9) **kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**;(…)”.

Wobec powyższego, należy stwierdzić, że wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem własnym samorządów gminnych.

2.4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Niniejsza ustawa² w art. 1 ust. 2 pkt. 4 stanowi, iż: „1. *W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza: (...) 4) **wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej***;”.

W art. 3 określono natomiast właściwości organów w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej. Zgodnie z treścią przepisu: „*Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy, w tym uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z wyjątkiem morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej oraz terenów zamkniętych, należy do*

---

¹ T. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.

² T. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 977.

zadań własnych gminy.”

Zgodnie z przepisami ustawy, w studiach zagospodarowania przestrzennego, planach jak i decyzjach o warunkach zabudowy uwzględnia się stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a także obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków i dóbr kultury współczesnej.

Podkreślenia wymaga fakt, że zgodnie z art. 19 ust. 2 u.o.z., **ustalenia programu opieki nad zabytkami uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.**

2.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

Ustawa³ zawiera wyłączenie stosowania przepisów Prawa budowlanego w przepisie znajdującym się w art. 2 ust.2 pkt. 3, stanowiąc: *„Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności: (...) 3) o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.”*

Ustawa Prawo budowlane określa również, iż obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, **zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.**

Z kolei w art. 39 powyższej ustawy, określono procedurę prowadzenia robót budowlanych przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków. Zgodnie z jego postanowieniami:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których

---

³ T. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.

mowa w art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Właściwy organ może również, w drodze decyzji, nałożyć na inwestora obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować pogorszenie stanu środowiska bądź stanu zachowania zabytków.

2.6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska

Ustawa⁴ określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega na zapewnieniu jak najlepszej jej jakości, w szczególności przez m.in. **zachowanie wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.**

Finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje m.in. działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Sejmik województwa może, w drodze uchwały, **w celu zapobieżenia negatywnemu oddziaływaniu** na środowisko lub **na zabytki** określić dla terenu województwa bądź jego części rodzaje lub jakość paliw dopuszczonych do stosowania, a także sposób realizacji i kontroli tego obowiązku.

Należy podkreślić że przepisy prawa ochrony środowiska i prawa ochrony zabytków często zachodzą na siebie i chronią ten sam przedmiot ochrony (np. zabytkowe parki, lub drzewa).

2.7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

Ustawa⁵ definiuje tereny zielone jako tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym. **Można zatem wywodzić, że chroniony jest nie tylko zabytek, ale także jego bezpośrednie otoczenie.**

Zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków. Nalicza on i pobiera opłaty

---

⁴ T. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.

⁵ T. j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1336.

niezbędne do wydania zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów choć może od niej odstąpić na podstawie art. 86 ust. 1 pkt. 1 – 13 ustawy o ochronie przyrody. Warty podkreślenia jest fakt, iż opłaty za usunięcie drzew lub krzewów z terenu uzdrowisk, obszaru ochrony uzdrowiskowej, terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków oraz terenów zieleni są o 100% wyższe od opłat ustalonych na podstawie ustawowych stawek.

2.8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Celami publicznymi, w rozumieniu powyższej ustawy⁶ jest **m.in. opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Z kolei jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć na nabywcę, w razie potrzeby, obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. Podobnie w przypadku decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć na jednostkę organizacyjną, w miarę potrzeby, obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji.

Podziału nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków dokonuje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

2.9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej

W art. 1 powyższa ustawa⁷ określa iż państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych **oraz opieki nad zabytkami**.

Ustawa nadaje również uprawnienia ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, innym ministrom i kierownikom urzędów centralnych w odniesieniu do podległych im ośrodków i instytucji kultury, **a także jednostkom samorządu terytorialnego**, w postaci przyznawania stypendiów osobom zajmującym się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury oraz **opieką nad zabytkami**. Stypendium polega na

---

⁶ T. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344.

⁷ T. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.

przyznaniu środków finansowych osobom realizującym określone przedsięwzięcia w zakresie twórczości artystycznej, opieki nad zabytkami lub upowszechniania kultury.

2.10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie

Art. 3 ustawy⁸ określa, że: „*Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie.*” Natomiast zgodnie z przepisami ustawy, na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 4 i 16, przez sferę zadań publicznych należy rozumieć zadania w zakresie m.in.: „*podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej*” oraz „*kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego*”.

2.11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach

Z perspektywy prawa ochrony zabytków, powyższa ustawa⁹ skupia się na **zabytkach ruchomych**, określając zadania muzeów polegające na przechowywaniu, ochronie, katalogowaniu oraz konserwacji zabytków. Ustawa nadaje również muzeom prawo pierwokupu zabytków.

2.12. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

W art. 6 ustawa¹⁰ określa iż zbiory bibliotek mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego stanowią, w całości lub części, **narodowy zasób biblioteczny** podlegający szczególnej ochronie. Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ustanowiona została Rada do Spraw Narodowego Zasobu Biblioteczny. Do zakresu działania Rady, jako organu opiniodawczo-doradczego w sprawach narodowego zasobu biblioteczny, należy w szczególności:

1. opiniowanie wniosków organizatorów bibliotek o włączenie ich zbiorów do narodowego zasobu biblioteczny oraz przedstawianie ministrowi propozycji dotyczących zatwierdzenia tych wniosków;
2. opiniowanie systemu informacji o narodowym zasobie biblioteczny;
3. opracowywanie i przyjmowanie planów pracy dotyczących narodowego zasobu biblioteczny;

---

⁸ T. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 571.

⁹ T. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385.

¹⁰ T. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393.

Regulacje dotyczące narodowego zasoby bibliotecznego oraz działania Rady są szerzej określone w przepisach art. 6 ust. 2a-3 powyższej ustawy.

2.13. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach

Zgodnie z przepisami niniejszej ustawy¹¹ do zwrotu znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i wywiezionych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej materiałów archiwalnych, od wytworzenia których upłynęło: więcej niż 50 lat albo 50 lat lub mniej, jeżeli stanowią państwowy zasób archiwalny, stosuje się odpowiednio przepisy rozdziału 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z tym że organem właściwym do prowadzenia postępowania dotyczącego zwrotu jest Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych. **Ustawa chroni zatem szczególną formę zabytków jaką są materiały archiwalne.**

---

¹¹ T. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164.

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

3.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.¹² Krajowy program jest dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych przez Program celów.

Program krajowy na lata 2019-2022 zakłada następujące cele, podzielone na odpowiednie kierunki działania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego;
  - a) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
    - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
    - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
    - Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
    - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami;
  - b) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;
    - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
    - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
    - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu użytkowego;
    - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej;
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
  - a) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
    - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów

---

¹² M.P. 2019 r. poz. 808.

- zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy;
- b) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;
- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje;
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego;
- a) Upowszechnienie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
  - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- b) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami;
- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Nowością w stosunku do poprzedniego Programu krajowego na lata 2013-2017, jest powołanie koordynatora Programu, na którego wyznaczony został dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Koordynator i jego zespół ponosi odpowiedzialność za realizację Programu i jest uprawniony do nowelizacji jego treści w drodze uchwały Rady Ministrów, w przypadku uzasadnionej konieczności wprowadzenia zmian.

W związku z małą liczbą powstających programów opieki (z danych GUS wynika, że tylko 33 % gmin wdraża gminne programy opieki) krajowy program, za pośrednictwem Generalnego Konserwatora Zabytków, **wprowadza nagrody dla gmin za modelowe wdrożenie gminnych programów opieki nad zabytkami.**

Obecnie trwają prace nad opracowaniem Programu krajowego na lata 2023-2026, które w momencie tworzenia niniejszego opracowania, nie zostały jeszcze ukończone.

3.1.2. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030

„Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030”, przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów z 13 grudnia 2011 r.¹³, jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Przedstawiono w niej zasady cele i kierunku polityki zagospodarowania przestrzennego w perspektywie dwudziestu lat.

---

¹³ M.P. 2012 r. poz. 252.

W koncepcji stwierdzono, iż nasycenie ewidencjonowanymi zabytkami nieruchomymi sygnalizuje niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych tych zasobów. Wskazano, iż całość zabytku – tj. obiektu wraz z otaczającą go przestrzenią – powinna podlegać badaniom i ochronie, nawet jeżeli na powierzchni ziemi nie ma śladów pozwalających na eksponowanie jej w scenariuszach funkcji symbolicznych. Podkreślono, iż obiekty zabytkowe muszą pełnić funkcje użytkowe współcześnie nadane, zgodne z ich potencjałem i wymogami ochrony, gdyż w przeciwnym wypadku „niszczą, giną, tracą wartość, nieodwracalnie zubożając potencjał rozwojowy i obraz dziedzictwa narodowego”.

W dokumencie prognozuje się, iż w perspektywie dwudziestu lat – tj. do roku 2030, rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła, ze względu na zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształceń o charakterze kulturowym. Słusznie zauważono, iż lokalizacja i umiejętność wykorzystania zabytków w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i turystycznej.

W koncepcji postuluje się zwiększanie ochrony przestrzeni o charakterze symbolicznym, posiadającej ponadprzeciętne walory i znaczny potencjał rozwojowy poprzez powołania kolejnych miejsc o charakterze promocji dziedzictwa kulturowego i naturalnego, takich jak miejsca światowego dziedzictwa UNESCO, pomniki historii i parki kulturowe.

3.1.3. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

„Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030” stanowi podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa. Została ona przyjęta Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030”¹⁴. Dokument przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorządy: wojewódzkie, powiatowe i gminne oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki, w perspektywie roku 2030.

Do działań które planuje się wspierać, zgodnie z tekstem Strategii, będzie należała: promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury. Jak wynika z treści zawartej w w/w dokumencie analizy, ważnym obszarem rozwoju kapitału społecznego jest pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego. Inwestycje w kulturę poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej oraz współpraca z organizacjami pozarządowymi mają przyczynić się do podniesienia jakości życia, poczucia zakorzenienia i

---

¹⁴ M.P. 2019 r. poz. 1060.

tożsamości kulturowej oraz przełożyć się na wzrost atrakcyjności turystycznej i rozwój gospodarczy.

Warto przy tym wspomnieć, że w „Załączniku nr 1 - Liście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021-2027” na pozycji 80 wymieniono gminę Lubraniec.

3.1.4. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r. została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r.¹⁵ Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020. Stanowi obowiązujący, kluczowy dokument państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej.

Jako jeden z projektów strategicznych wymieniono digitalizację i rozwój kultury cyfrowej poprzez kontynuację procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

W działaniach zaplanowanych do wdrożenia z końcem 2030 r. wymieniono natomiast:

- Ochronę i promocję dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

---

¹⁵ M.P. 2017 poz. 260.

3.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

3.2.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami jest strategicznym narzędziem samorządu wojewódzkiego, w którym określono cele i kierunki działań ochrony zabytków. Został przyjęty Uchwałą Nr XXXI/451/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 kwietnia 2021 r. w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024”.

W Programie zawarto uwarunkowania prawne i pozaprawne dotyczące ochrony zabytków, wskazano zabytki znajdujące się na terenie województwa, zachowując podział na pomniki historii, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, a także na zabytki znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Podsumowano również poprzednią edycję programu, na podstawie czego sformułowano także wnioski na lata 2021-2024. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami podzielono na dwa cele główne:

1. „Zdrowe aktywne i zamożne społeczeństwo”, w ramach którego zawiera się cel operacyjny: "kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe" oraz kierunki działań:

- Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony;
- Edukacja;
- Promocja;
- Dokumentacja i popularyzacja;

2. „Dostępna przestrzeń i czyste środowisko”, w ramach którego zawiera się cel operacyjny: "przestrzeń kulturowa" oraz kierunki działań:

- Ochrona;
- Prace konserwatorskie i restauratorskie;
- Dokumentacja i badania.

Program Wojewódzki, powtarza w ślad za przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa „Raportem o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce” diagnozę i zjawiska kluczowe dla stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków, tj.:

- brak spójności w dokumentach tworzących uwarunkowania prawne i programowe na poszczególnych poziomach zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego, w tym krajobrazem;
- brak pełnego i kompletnego rozpoznania wartości zachowanego zasobu dziedzictwa materialnego i sposobu ich finansowania;
- postępująca degradacja historycznych układów przestrzennych z braku regulacji stanu prawnego obiektów zabytkowych;
- wady i uchybienia prawne w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków;

- brak jednolitej interpretacji obowiązujących przepisów prawnych;
- brak kompleksowych standardów i zasad w postępowaniu konserwatorskim;
- brak ochrony różnorodności kulturowej regionu, a także wspierania i rozwoju tych obszarów;
- niedostateczne zagospodarowanie i wykorzystanie na cele użytkowe zasobu dziedzictwa, w tym przemysłowego, z poszanowaniem i wyeksponowaniem jego wartości, poprzez rewaloryzację i rewitalizację, z uwzględnieniem likwidacji barier i ograniczeń w dostępności oraz dostosowania oferty do potrzeb współczesnego społeczeństwa;
- niezadowalający stan zachowania i zabezpieczenia zabytków przed zagrożeniami;
- niska jakość przestrzeni publicznych w historycznych układach fortecznych;
- niewystarczający standard infrastruktury kultury i poziom współpracy;
- zbyt niskie wykorzystanie atutów dziedzictwa niematerialnego do kreowania marki województwa;
- brak współpracy pomiędzy podmiotami działającymi na rynku zajmującymi się dziedzictwem materialnym i niematerialnym województwa;
- niski poziom kształtowania postaw.

Cele Programu Wojewódzkiego mają przyczynić się do rozwiązania powyższych problemów. W ramach celów i działań zaplanowanych w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami, z perspektywy interesu Gminy Lubraniec należy wymienić, w szczególności:

- wspomaganie przedsięwzięć promujących najcenniejsze dla województwa obiekty o wartościach kulturowych, istniejące szlaki kulturowe czy markowe produkty turystyczne związane z dziedzictwem kulturowym;
- współpraca przy tworzeniu publikacji promujących dziedzictwo kulturowe województwa
- wspieranie prac zmierzających do powoływania nowych parków kulturowych;
- popularyzacja powołanych parków kulturowych;
- wspieranie działań zmierzających do poszerzania listy obiektów, wpisanych do rejestru zabytków;
- propagowanie i wspieranie prac przy aktualizacji i uzupełnianiu wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków;
- kontynuacja współfinansowania prac konserwatorsko - restauratorskich i ratunkowych przy obiektach nieruchomych i ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków oraz doskonalenie zasad przyznawania dotacji;
- kontynuacja wsparcia nowych inicjatyw zmierzających do ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego oraz rozwój infrastruktury obiektów istniejących;
- wspomaganie działań konserwatorsko-restauracyjnych przy zabytkowych układach urbanistycznych i ruralistycznych;
- współfinansowanie prac badawczych i dokumentacyjnych obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, jako integralnej części procesów

konserwatorskich, z uwzględnieniem faktu, iż działania na poziomie dokumentacyjnym poprzedzają proces prac konserwatorskich i budowlanych, stanowiąc niejednokrotnie poważne obciążenie finansowe dla beneficjenta.

3.2.2. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 – Strategia Przyspieszenia 2030+

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 – Strategia Przyspieszenia 2030+ (Strategia), jest najważniejszym dokumentem, wyznaczającym kierunki rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w perspektywie do 2030 roku.

W strategii, w celu głównym 4, celu operacyjnym 43 - przestrzeń kulturowa w zakresie dziedzictwa kulturowego, zaplanowano realizację następujących kierunków działań:

- 4301. Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województw
- 4302. Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych.

Pierwszy z wyżej wymienionych kierunków dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcia powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Kierunek obejmuje także obiekty sakralne (w tym elementy ich wyposażenia).

Natomiast kierunek przewidujący adaptację obiektów zabytkowych zakłada wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.

Warto zauważyć, że w Strategii postuluje się utworzenie, jako „markowego produktu turystycznego” muzeum megalitów w Sarnowie.

3.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Zgodnie z obecnie obowiązującym planem zagospodarowania przestrzennego, województwo charakteryzuje się bogactwem materialnego dziedzictwa kulturowego. Plan zagospodarowania wymienia pozostające pod ochroną konserwatorską:

- Obiekty budownictwa i architektury, w tym obiekty zabudowy mieszkalnej, architektury sakralnej, budownictwa obronnego, obiekty użyteczności publicznej, zabudowy przemysłowej oraz inne (łącznie w liczbie 23145);
- cmentarze (w liczbie 1752);
- zabytkową zielen (prawie 1200 obiektów);
- zabytki archeologiczne (41 425 stanowisk archeologicznych, w tym 188 grodzisk i osad grodowych).

Należy jednak mieć na uwadze, że w dokumencie podano dane na czas jego sporządzenia (2003 r.) i liczba obiektów wciągniętych do rejestru zabytków oraz nowoodkrytych stanowisk archeologicznych znacznie od tego czasu wzrosła.

W dokumencie jako „zasady zachowania dziedzictwa kulturowego” określono:

- Zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń.
- Harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego.
- Dbałość o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Ochrona dziedzictwa kulturowego jednostek osadniczych województwa, ma być realizowana poprzez, m.in.:

- Rewaloryzację zabytkowych układów urbanistycznych o dużym znaczeniu kulturowym i historycznym.
- Konserwację oraz szerokie turystyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego ruin zamków.

Z perspektywy Gminy Lubraniec najistotniejsze są planowane działania związane z realizacją następujących zadań:

- Rewaloryzacja historycznych układów urbanistycznych.
- Konserwacja zabytkowych obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko-parkowych.

Aktualnie trwają prace nad nowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, w którym przyjęto horyzont czasowy do roku 2030. W nowym dokumencie (na chwilę sporządzenia niniejszego Programu dostępny jest jedynie projekt Planu Zagospodarowania Przestrzennego), postuluje się ochronę i rewaloryzację zachowanych obiektów i zespołów zabytkowych, z uwzględnieniem zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązywanie konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych,

a także tworzenie warunków do prowadzenia aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do tych zasobów.

Do planowanych najistotniejszych przedsięwzięć realizowanych w ramach nowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, z perspektywy interesu Gminy Lubraniec warto wymienić:

- **Powołanie Parku Kulturowego w Sarnowie.**
- **Rozwój turystyki poprzez promocję Europejskiego Szlaku Megalitów – rozwój Parku Kulturowego Wietrzychowice.**
- Zagospodarowanie bądź adaptacja obiektów i zespołów zabytkowych o utraconych funkcjach pierwotnych, przy zachowaniu ich walorów historycznych i kulturowych, w tym obiektów budownictwa obronnego, rezydencjonalnego, przemysłowego i powojkowego.

Ponadto, w dokumencie zaleca się prowadzenie następujących działań:

- Uwzględnianie w gminnych dokumentach planistycznych obiektów dóbr kultury współczesnej.
- Obejmowanie ochroną w formie parków kulturowych obiektów o wysokim potencjale kulturowym.
- Ochronę panoram oraz pól ekspozycji zabytków o wartościach historyczno-kulturowych i dóbr kultury współczesnej poprzez nie lokowanie w bezpośrednim sąsiedztwie inwestycji mogących negatywnie wpływać na ich zachowanie i ekspozycję.
- Ochronę i harmonijne kształtowanie krajobrazów zachowujących tożsamość kulturową oraz walory tradycyjnego zagospodarowania.
- Ochronę, właściwe zagospodarowanie i eksponowanie miejsc pamięci.
- Ochronę i właściwe utrzymanie cmentarzy wszystkich rodzajów i wyznań.

3.2.4. Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Strategia Rozwoju Turystyki określa, w oparciu o zidentyfikowane w dokumencie uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w obszarze turystyki. Celem nadrzędnym, określonym w Strategii, jest podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, poprzez zwiększenie ruchu turystycznego, rozwój instytucjonalnej obsługi turystyki i zapewnienie dostępności walorów i produktów turystycznych.

Wśród celów operacyjnych i zadań, których realizacja mogłaby się znacznie przyczynić do rozwoju produktu turystycznego Gminy Lubraniec, a przy tym wpłynęłyby pozytywnie na adaptację, wykorzystanie i ochronę zasobu zabytkowego gminy, wymienić należy m.in.:

- Stworzenie sprawnego systemu informacji turystycznej.
- Promocję turystyczną regionu.

- Rozwój ogólnodostępnego zagospodarowania i infrastruktury turystycznej, szczególnie szlaków pieszych, wodnych, rowerowych i samochodowych.
- Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenie ruchu krajoznawczego.
- Rozwój podstawowej infrastruktury technicznej w obszarach turystycznych (w tym gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami).
- Renowację zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki.
- Opracowanie i publikację materiałów i wydawnictw promocyjnych.

3.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

3.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Włocławskiego na lata 2020-2023

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Włocławskiego stanowi przekrój wiedzy dotyczącej ilości oraz stanu zachowania zabytków na terenie Powiatu Włocławskiego, stanu ochrony, a także planów jej zachowania, adaptacji i rozwoju. Dokument porusza tematykę renowacja i ochrony dóbr kultury oraz przeprowadzenia adaptacji, która zapewni prawidłowe wykorzystanie i utrzymanie zabytków w dobrym stanie technicznym. Wiodącym celem jest przede wszystkim koordynacja działań gminnych, powiatowych oraz działań pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego a organami państwa.

W dokumencie zaznaczono, że najcenniejszymi zabytkami na terenie Powiatu Włocławskiego, reprezentacyjnymi w skali światowej są grobowce megalityczne w Sarnowie, Wietrzychowicach i Gaju. Zgodnie z treścią Programu, największą ilość zabytków rejestrowych posiada Gmina i Miasto Lubraniec (19 zabytków). Gmina posiada również 127 zabytków wpisanych do ewidencji wojewódzkiej. Pod względem zabytków archeologicznych, Gmina Lubraniec znajduje się na drugim miejscu w Powiecie Włocławskim, posiadając – w chwili opracowywania programu powiatowego – 479 zabytków. Jak wskazano w programie powiatowym, duża ilość stanowisk na terenie gmin Izbica Kujawska i Lubraniec związana jest z prowadzonymi badaniami archeologicznymi na terenach zajmowanych przez ludność kultury pucharów lejkowatych. W związku z powyższym można prognozować, że w najbliższych latach liczba stanowisk archeologicznych na terenie obu gmin będzie w dalszym ciągu systematycznie rosła, co wymaga pilnego uwzględnienia tych faktów w dokumentach planistycznych gmin i miast - szczególnie w studiach uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego.

Z perspektywy Gminy Lubraniec, wyróżnić należy następujące cele określone w Programie Powiatowym:

- Kierunek działania 1.4: Zaangażowanie społeczeństwa do czynnego udziału w systemie ochrony zabytków – w ramach którego ma być realizowana współpraca z gminnymi i miejskimi domami kultury, szkołami i organizacjami społecznymi w celu zachęcenia do pełnienia funkcji społecznego opiekuna zabytków.

- Kierunek działania 2.3: dofinansowanie prac konserwatorsko restauratorskich – w ramach których ma być realizowane dofinansowywanie remontów zabytków nie będących własnością powiatu oraz dofinansowanie montażu instalacji przeciwpożarowej i antywłamaniowej zabytków z terenu Powiatu Włocławskiego.
- Kierunek działania 3.1.: Kreowanie produktu turystycznego – w ramach którego ma być realizowana promocja parków kulturowych archeologicznych Sarnowo i Wietrzychowice we współpracy z miastami Izbicą Kujawską i Lubrańcem oraz opracowanie i wytyczenie turystycznych szlaków historycznych, w tym szlaków pieszych, samochodowych, konnych i wodnych.

3.3.2. Strategia Rozwoju Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gmin Powiatu Włocławskiego

W dokumencie dokonano analizy ilości obiektów zabytkowych na terenie gmin Powiatu Włocławskiego. Z przeprowadzonych badań przedstawiono analizę, zgodnie z którą najwięcej obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków posiada gmina Lubraniec (34 obiekty), a najmniej gmina Boniewo i Chodecz (7 obiektów).

W Strategii podkreślono konieczność remontu i renowacji obiektów zabytkowych, przy czym priorytet położono na dawne dwory szlacheckie i pałace oraz obiekty sakralne. Najwięcej obiektów wymagających remontu/termomodernizacji wykazano dla gminy miasta Chodecz (15 obiektów), gminy Boniewo (12 obiektów) i Lubraniec (11 obiektów). Wskazano, że na terenie gmin znajduje się wiele terenów, które pełnią lub po przeorganizowaniu przestrzeni mogą pełnić funkcję publiczną – do obiektów tych zaliczono zabytkowe parki podworskie.

W ramach priorytetu inwestycyjnego RPO „6c” wykazano: „*zachowanie, ochronę, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*”. Ponadto, w ramach projektów komplementarnych wymieniono utworzenie w Sarnowie Centrum Dziedzictwa Kulturowego, w ramach którego stworzone miałyby być muzeum i odtworzona osada. W ramach Strategii zaplanowano także utworzenie zaplecza hotelowo-gastronomicznego i zielonej szkoły.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Relacje Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

4.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubraniec

Zgodnie z treścią Studium, w mieście jak i na terenie gminy zachowało się wiele zabytków, przy czym są to głównie budowle architektury sakralnej oraz dawne rezydencje dworskie.

Ochrona krajobrazu kulturowego podlega zasadom ochrony na podstawie ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których określone są zasady ochrony terenów wartościowych krajobrazowo. W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego w dokumencie postuluje się m.in. wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego gminy poprzez rewitalizację zespołów i obiektów zabytkowych, a także utrzymanie objętych ochroną prawną układów urbanistycznych (w tym ruralistycznych).

Zasady ochrony i utrzymania zabytków architektury i budownictwa wpisanych do rejestru zabytków, wprowadzone przez Studium obowiązują w następującym zakresie:

- Trwałe zachowanie historycznej formy architektonicznej i substancji budowlanej obiektu wpisanego do rejestru.
- Utrzymanie (ewentualnie rewaloryzacja) otoczenia obiektu zabytkowego zgodnie z historycznym zagospodarowaniem.
- Opracowanie rozwiązań inwestycyjnych na podstawie zaleceń konserwatorskich, zgodnie z odpowiednimi przepisami szczególnymi – ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- Uwzględnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru, zabytków w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych.

Wobec zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków, Studium wprowadza obowiązek:

- Utrzymania historycznej formy architektonicznej obiektu (gabaryty, forma dachu i rodzaj pokrycia, kompozycja i wystrój elewacji, forma stolarki okiennej i drzwiowej).
- Zapewnienia zachowania walorów funkcjonalnych i użytkowych obiektu.
- Zagospodarowania na nowe funkcje przy utrzymaniu walorów zabytkowych.

- Opracowania dokumentacji konserwatorskiej obiektu w przypadku jego rozbiórki.
- Współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zgodnie z odpowiednimi przepisami szczególnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

Zasady ochrony obiektów archeologicznych wprowadzone przez Studium obowiązują w następującym zakresie:

- Ochrona konserwatorska dotyczy wszystkich zabytków archeologicznych.
- W przypadku prowadzenia inwestycji w obrębie zabytków archeologicznych powiadomienie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o przystąpieniu do przygotowań inwestycji.

4.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Lubraniec na lata 2016-2026

W ramach *Celu operacyjnego 3: Ochrona środowiska oraz walorów przyrodniczych Gminy*, wskazano, że na terenie gminy występują zabytkowe zespoły parkowo-dworskie, posiadające specyficzny typ roślinności i wysokie walory przyrodnicze oraz stanowiące cenne bogactwo dziedzictwa kulturowego. W ramach realizacji celu, postuluje się ochronę przyrody i krajobrazu oraz ochronę dziedzictwa historycznego Gminy.

W ramach realizacji *Celu strategicznego 4: Wzrost atrakcyjności turystycznej*, zaplanowano *Cel operacyjny 1: Wzrost wykorzystania zasobów kulturalnych oraz historycznych na cele promocyjne Gminy*. Poprzez jego wykonanie planuje się poszerzenie oferty kulturalnej gminy, dzięki m.in. odpowiedniej promocji i konserwacji zabytków oraz obiektów historycznych. W ramach implementacji powyższej koncepcji będą również organizowane ścieżki historyczne i mini-muzea, wpływające pozytywnie na zachowanie dziedzictwa regionu.

4.1.3. Plan Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo

Park Kulturowy Sarnowo został powołany do życia Uchwałą Rady Miasta Lubraniec z dnia 22 października 2010 r. Na cele Parku przeznaczono dwie działki nr 223 i 225 (obręb 0030 Sarnowo) o sumarycznej powierzchni 48,31 hektara, będące częścią kompleksu leśnego w Sarnowie. Na podstawie prac archeologicznych wykonanych w XX i XXI wieku, w granicach Parku zidentyfikowano 10 stanowisk archeologicznych. Park Kulturowy Sarnowo powołano dla ochrony cmentarzyska megalitycznego wraz z jego otoczeniem kulturowym i przyrodniczym. Centralnym elementem Parku jest dziewięć grobowców neolitycznych mających około 5,5 tysiąca lat.

Jak podkreślono w dokumencie, stan zachowania i stopień przebadania megalitów stanowi o unikalnej możliwości prowadzenia działalności edukacyjnej skoncentrowanej zarówno na popularyzowaniu wiedzy dotyczącej kultury pucharów lejkowatych zamieszkującej trzy tysiące lat p.n.e. tereny obecnego Parku jak i zwiększeniu identyfikacji

lokalnej społeczności z Parkiem. W celu właściwego wykorzystania potencjału Parku Kulturowego Sarnowo należy podjąć działania promocyjne za pomocą środków masowego przekazu., których przedmiotem będzie zarówno posiadana substancja zabytkowa, jak i walory krajobrazowo-przyrodnicze Parku.

W programie postuluje się włączenie w obszar Parku jeszcze jednego megalitu znajdującego się na stanowisku 7 w Sarnowie, znajdującego się około 1500 metrów od obecnych granic Parku. Program zawiera w sobie szczegółowe kierunki i zakresy działań w strefach ochronnych oraz wytyczne do Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego, przy czym wyróżniono strefy ochrony:

- „A” – w której znajdują się zabytkowe grobowce neolityczne,
- „B” – strefa otulinowa, wokół grobowców neolitycznych.

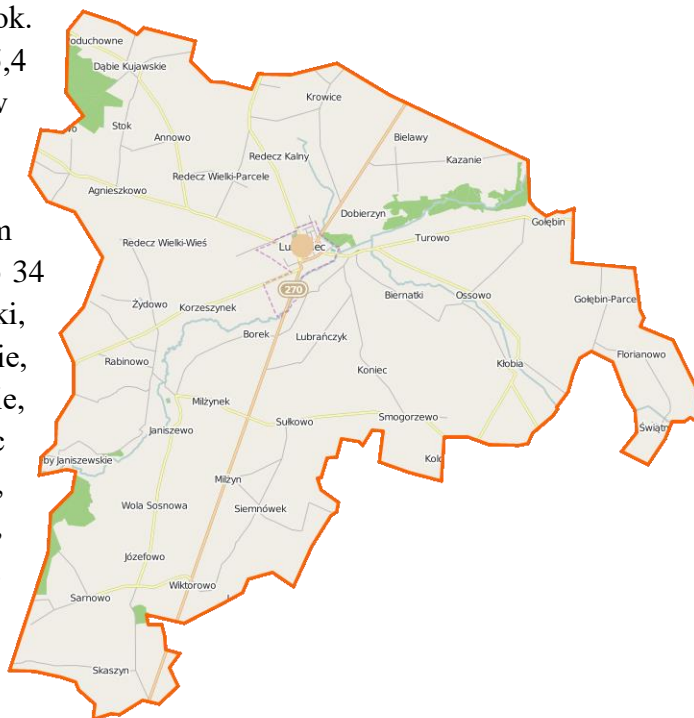
Plan ochrony Parku Kulturowego Sarnowo został przyjęty Uchwałą nr XXI/192/2021 Rady Miejskiej w Lubrańcu z dnia 29 marca 2021 r. w sprawie zatwierdzenia "Planu Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo".

5. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

5.1. Charakterystyka gminy Lubraniec

Gmina Lubraniec, jest gminą wiejsko-miejską położoną w południowej części województwa Kujawsko-Pomorskiego, zajmującą zachodnią część powiatu włocławskiego. Siedzibą gminy jest miasto Lubraniec.

Zajmuje powierzchnię 135 km², z czego ok. 129,6 km² (96%) stanowią użytki rolne. Pozostałe 5,4 km² (4%) pokrywają użytki leśne oraz nieużytki, w tym drogi, grunty pod zabudowaniami i wody. Gmina Lubraniec stanowi 9,16% powierzchni powiatu włocławskiego. Pod względem administracyjnym, w gminie Lubraniec wydzielono 34 jednostki sołectkie: Annowo, Bielawy, Biernatki, Bodzanowo, Dąbie Kujawskie, Dęby Janiszewskie, Gołębin Parcele, Gołębin Wieś, Janiszewo, Kazanie, Kłobia, Koniec, Kolonia Piaski, Krowice, Lubraniec Parcele, Lubrańczyk, Miłżyn, Miłżynek, Ossowo, Rabinowo, Redecz Kalny, Redecz Wielki, Sarnowo, Siemnowek, Skaszyn, Smogorzewo, Sułkowo, Świątniki, Wiktorowo, Wola Sosnowa, Żydowo, Dobierzyn oraz Lubraniec Miasto. Gęstość zaludnienia wynosi ok. 72 osób/km². Liczba mieszkańców ma tendencje spadkową.

Gmina graniczy:

- od zachodu – z gminami wiejskimi Topółką i Osięciny należącą do powiatu radziejowskiego;
- od północy – z gminą miejsko-wiejską Brześciem Kujawskim;
- od wschodu – z gminami wiejskimi Włocławek i Choceń;
- od południa – z gminą wiejską Boniewo i gminą miejsko-wiejską Izbicą Kujawską.

W bezpośrednim sąsiedztwie gminy Lubraniec przebiega droga wojewódzka nr 270 (DW270) łącząca Koło z Brześciem Kujawskim. W pobliżu znajduje się również węzeł Autostrady A1 "Włocławek Zachód".

Gmina Lubraniec leży na terenie mezoregionu Pojezierza Kujawskiego, regionu Pojezierza Wielkopolskiego, leżącego w pasie Pojezierza Południowobałtyckiego. Ukształtowanie terenu jest monotonne. Najbardziej urozmaiconym jego elementem są doliny

rzek Zgłowiączka i Lubieniec. Wzdłuż doliny rzeki Zgłowiączki oraz w dolnym odcinku rzeki Lubieniec występują terasy kemowe, których wysokość dochodzi do kilku metrów. Największą powierzchnię zajmuje wysoczyzna morenowa płaska wznosząca się do wysokości 90 – 100 m n.p.m. Urozmaicona jest ona pagórkami zwydmionych piasków i lekkimi falistościami. Budują ją gliny zwałowe fazy poznańskiej zlodowacenia północnopolskiego. Formy pochodzenia wodno-lodowcowego tworzą rynny wykorzystywane przez rzeki Zgłowiączkę i Sarnówkę. Równina wodno-lodowcowa występuje w zachodniej części gminy, w okolicach Agnieszkowa, Annowa i Bodzanowa. Do form pochodzenia rzeczno- lodowcowego należą dna dolin rzek oraz ich terasy zalewowe. Gleby w gminie Lubraniec charakteryzują się dobrą jakością (kl. I-IVb).

Wody powierzchniowe zajmują powierzchnię 114 ha i w przeważającej części stanowi je rzeka Zgłowiączka. Gmina położona jest w dorzeczu Wisły przepływającej w odległości 23 km na północny wschód. Sieć hydrograficzną uzupełniają liczne zbiorniki wodne oraz drobne zagłębienia bezodpływowe. Zasilanie rzeki Zgłowiączki ma charakter śnieżno – deszczowy, a jej zlewnie stanowią obszary użytkowane rolniczo, tereny zurbanizowane oraz kompleksy leśne.

5.2. Zarys historii obszaru gminy

Obszar gminy Lubraniec znajduje się na terenie Kujaw. Teren ten był zasiedlony już ponad 3 tys. lat p.n.e., o czym świadczą znajdujące się w bliskim sąsiedztwie stanowiska archeologiczne z grobowcami megalitycznymi w Sarnowie oraz w sąsiedniej gminie Izbica Kujawska - w Wietrzychowicach i Gaju.

W Sarnowie zachowało się tam dziewięć wielkich, trójkątnych, obłożonych kamieniami kurhanów wiążących się z kulturą pucharów lejkowatych ze schyłku IV i początku III tysiąclecia p.n.e. Kurhany tzw. typu kujawskiego należą do najstarszych oraz najokazalszych grobowców megalitycznych w skali całego kraju.

Osadnictwo na omawianym terenie pojawiło się już w epoce kamienia, o czym świadczą liczne stanowiska archeologiczne zawierające pozostałości obiektów związanych z funkcjami osadniczymi trwałymi lub czasowymi. Stanowiska te rozmieszczone są stosunkowo gęsto, większe ich skupiska znajdują się na terenie i w najbliższym sąsiedztwie cieków wodnych: rzek Zgłowiączki i Lubieńca oraz na obszarach wyniesień terenowych, głównie polodowcowych wzgórz morenowych. Stanowiska powyższe prezentują pełen przekrój chronologiczny i kulturowy i są to zarówno pozostałości osad mieszkalnych, jak i cmentarzysk np. grobów skrzynkowych i kloszowych w Kłobii; kultury przeworskiej w Dobierzynie; kultury pucharów lejkowatych w Dębach Janiszewskich czy kultury amfor kulistych w Janiszewku. Wyróżnić wśród nich należy trzy grodziska średniowieczne: w Turowie, Sułkowie i Zgłowiączce, usytuowane na wzniesieniach terenowych, zawierające relikty założeń mieszkalno-obronnych, z czytelną do dziś formą terenową. Przedmiotowe grodziska są objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

W latach 80-tych XX w. przeprowadzono akcję Archeologicznego Zdjęcia Polski, podczas której na obszarze gminy zlokalizowano kilkadziesiąt stanowisk. W ostatnich latach: w 2018 i 2020 r. obszary AZP o nr: 49-45, 49-46, 50-45, 50-46, 50-47, 51-45, 51-46, 51-47 i 52-45, na których znajduje się gmina Lubraniec zostały przebadane metodą archeologicznych badań powierzchniowych. Weryfikacja dotychczasowej wiedzy na temat najstarszej historii tego regionu doprowadziła do znacznego zwiększenia liczby zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych. Obecnie na terenie gminy zewidencjonowano 495 nieruchomych zabytków – stanowisk archeologicznych, w tym:

- 132 związanych z osadnictwem neolitycznym, głównie z kulturą pucharów lejkowatych;
- 101 zawierających materiał zabytkowy związany głównie z kulturą przeworską;
- 205 z okresu wczesnego i późnego średniowiecza oraz nowożytności.

Ziemie kujawskie sprzyjały rozwojowi osadnictwa. Posiadały walory rolnicze, a także komunikacyjno – handlowe. Przez niedaleko położone miasta: Brześć Kujawski i Kowal przechodził główny szlak łączący Wielkopolskę z Mazowszem, krzyżując się ze szlakami wiodącymi z Małopolski i ze Śląska. Ważne znaczenie miała rzeka Zgłowiączka, wówczas spławna, stanowiąca największy – po Wiśle – wodny szlak komunikacyjny na tym terenie. Wczesne zaludnienie i zagospodarowanie Kujaw sprawiło, że weszły one w skład najwcześniejszych terytoriów plemiennych, które utworzyły potem państwo polskie.

Nazwa „Kujawy” po raz pierwszy pojawiła się w bulli z r. 1136. Strategiczne znaczenie Kujaw w okresie wczesnego średniowiecza podkreśla utworzenie na ich terenie odrębnego biskupstwa (datowanego, w zależności od źródeł od 1013 do 1124 r.). Jego stolicą, początkowo stała się Kruszwica. Wkrótce biskupstwo przeniesione zostało do Włocławka, w Kruszwicy pozostawiono zaś kapitułę. Początkowo Kujawy stanowiły część składową księstwa mazowieckiego. Wyodrębniły się w 1194 r. w osobne księstwo, pierwotnie ze stolicą we Włocławku podczas sprawowania władzy przez Bolesława, syna Mieszka Starego. Po objęciu księstwa przez Kazimierza I, ok. 1233 r. stolicę przeniesiono do Inowrocławia. W 1267 r. w wyniku rozdrobnienia, powstało księstwo brzesko-kujawskie. W 1327 r. zostało one inkorporowane w granice królestwa polskiego przez Władysława Łokietka. Kolejne agresje zakonu krzyżackiego w latach 1329, 1332-1343 oraz 1431 spustoszyły ziemie regionu kujawskiego. Za panowania Władysława Jagiełły uformował się nowy podział administracyjny – część wschodnia Kujaw weszła w skład województwa brzesko-kujawskiego dzielącego się na powiaty: przedecki, kowalski i brzesko-kujawski. Podział ten został zachowany do czasów rozbiorów. W wyniku drugiego rozbioru Polski, w roku 1793 całe Kujawy znalazły się pod zaborem pruskim. Z powrotem w granicach państwowości polskiej znalazły się w czasach Księstwa Warszawskiego, kiedy weszły w skład Departamentu Bydgoskiego. Po proklamacji Królestwa Polskiego w 1815 r. część zachodnia Kujaw oddzielona została od reszty granicą zaborów. Część wschodnia, wchodząca w skład Królestwa, została włączona do województwa warszawskiego. Utworzono wtedy osobny powiat włocławski, przenosząc jego siedzibę w 1837 r. z Brześcia Kujawskiego do Włocławka. Po uzyskaniu niepodległości w 1918 r. okolice Włocławka włączono w skład województwa pomorskiego. W 1945 r. powiat włocławski wszedł z kolei w skład województwa bydgoskiego. W 1975 r. powstało województwo

włocławskie w obrębie którego znalazły się niemal całe Kujawy. Po reformie administracyjnej Polski w 1999 r. Kujawy weszły w skład nowo utworzonego województwa Kujawsko-Pomorskiego z siedzibą w Bydgoszczy.

Lubraniec wraz z sąsiadującymi terenami od średniowiecza do drugiego rozbioru Polski znajdował się na terenie powiatu brzeskiego województwa brzesko-kujawskiego.

Lubraniec jako siedziba parafii p.w. Św. Jana Chrzciciela po raz pierwszy wymieniony został w dokumentach z lat 1325-1327, wykaz ten dotyczył jednak sytuacji wówczas już istniejącej, prawdopodobnie więc parafia istniała znacznie wcześniej. W średniowieczu wieś należała do rodu Godziembów, stanowiąc ich rodową siedzibę. W 1398 r. wzmiankowany jest Mikołaj Godziemba z Lubrańca, protoplasta późniejszych Godziembów, piszących się już „z Lubrańca” czyli Lubrańskich. Sprzyjającym faktem dla rozwoju wsi była jej lokalizacja nad spławną Zgłowiączką, mającą połączenie z Jeziorem Głuszyńskim, a dalej z Gopłem, oraz poprzez Bachorzę (wówczas żeglowną) – z szlakiem wodnym w kierunku Warty i Wielkopolski.

Ród Godziembów osiągnął wyjątkowe znaczenie pod koniec XV i na początku XVI w. Grzegorz Godziemba zwany Deitariusem osiągnął liczne urzędy świeckie i kościelne, w tym stanowisko podkanclerzego koronnego, które sprawował w latach 1484-1497. Wspomógł on kariery trzech synów swego brata Ruperta: Mikołaja, Jana i Bernarda. Mikołaj zwany Gardziną Lubrański w 1511 r. został wojewodą poznańskim i godność tę sprawował do swej śmierci w 1524 r. Jan Lubrański posiadając wykształcenie uniwersyteckie został w 1497 r. biskupem płockim, a w 1498 r. biskupem poznańskim, zmarł w 1520 r. Z jego fundacji założony został klasztor Bernardynów w Skępem i Akademia Lubrańskiego w Poznaniu. Bernard Lubrański od 1484 r. pełnił funkcję sekretarza królewskiego i liczne godności kościelne, zmarł w 1499 r. Syn innego z braci Grzegorza – Waclawa, również Bernard został w 1501 r. kasztelanem brzeskim. Lubrańscy poczynili różne starania dla podniesienia wartości swej siedziby rodowej: Grzegorz Deitarius ufundował kościół parafialny w Lubrańcu, wzniesiony w latach 1495-97, a następnie wraz z bratankiem Janem poczynili przy kościele fundację klasztoru Kanoników Regularnych (1497 r.). Wreszcie dzięki staraniom Jana Lubrańskiego król Zygmunt I Stary w dniu 14 kwietnia 1509 r. nadał osadzie prawa miejskie. Na mocy przywileju król przeniósł Lubraniec z prawa polskiego na magdeburskie i wyłączył spod kompetencji wojewodów, kasztelanów, starostów, podkanclerzy, sędziów i podsądków. Zezwolenie na lokację wydano 5 marca 1512 roku. Lubraniec uzyskał prawo odbywania trzech jarmarków i cotygodniowego targu. Ludność została uwolniona na 14 lat z opłacania ceł, myt i czopowego. Herbem Lubrańca jako ośrodka miejskiego zostało godło rycerskie - herb Godziemba, przedstawiający na tarczy w polu czerwonym sosnę barwy naturalnej, o trzech konarach i pięciu korzeniach – herb ten używany jest do dzisiaj.

Mikołaj Gardzina od 1516 r. rozpoczął budowę w Lubrańcu murowanej mieszkalnej siedziby obronnej zwanej fortalicjum, zlokalizowanej prawdopodobnie na wyspie wśród rozlewisk Zgłowiączki, której budowę skończono w 1521 r.

W 1518 r. Lubrańscy z linii Ruperta i Waclawa założyli drugą w Polsce ordynację zatwierdzoną przywilejem Zygmunta I Starego z dnia 5 maja 1518 r., obejmującą miasto

Lubraniec, trzynaście wsi i kilka działów na Kujawach i ziemi łączyckiej. Przetrwiała ona zaledwie 40 lat, od 1533 była w posiadaniu potomków Wacława Lubrańskiego, a od 1552 w zarządzie Erazma Kretkowskiego, wnuka Mikołaja Gardziny. Dodatkowo do jej upadku przyczynił się wielki pożar miasta, który miał miejsce w 1549 r. Po śmierci Erazma w 1558 r. ordynacja została rozwiązana. Dobra lubranieckie przejęte zostały przez jego syna – Wawrzyńca Kretkowskiego, zaś po jego bezpotomnej śmierci przeszły w ręce jego siostry Zofii i jej męża Jakuba Chlewickiego i pozostawały ich własnością do 1596 r. Wtedy to Jakub Chlewicki, syn Zofii i Jakuba został zmuszony – na mocy zobowiązań rodzinnych – do sprzedaży dóbr, składających się z miasta i 12 wsi i wartych ok. 100 tysięcy florenów. Zakupił je Mikołaj Modliszewski, a po jego śmierci stały się własnością Zofii z Modliszewskich i jej męża Pawła Ludwika Szczawińskiego. W rękach Szczawińskich pozostawały do 1690 r., w tym czasie miasto znacznie zubożało i podupadło (liczyło tylko 47 domów) i zostało zniszczone w trakcie najazdu szwedzkiego w 1655 r., zaś rezydencja została znacznie uszkodzona przez wichurę w 1674 r. W latach 80-tych XVII w. była już zrujnowana i opuszczona. Kolejnym właścicielem dóbr lubranieckich składających się z miasta i piętnastu wsi został Zygmunt Dąbski, kasztelan inowrocławski i wojewoda brzeskokujawski, który ok. 1700 r. był najbogatszym magnatem na terenie Kujaw i Wielkopolski; zaczął się też tytułować hrabią. Po ich nabyciu starał się inwestować w odbudowę gospodarczą miasteczka, być może to on był inicjatorem osiedlenia w Lubrańcu Żydów, budowy dla nich domów i synagogi. Przez prawie cały wiek XVIII dobra lubranieckie pozostawały własnością rodziny Dąbskich. Początkowo należały do synów Zygmunta – Antoniego Józefa i Zygmunta Ignacego, a po śmierci tego drugiego – tylko Antoniego. Antoni starał się przyczynić do rozwoju Lubrańca i uczynić z niego ośrodek handlowy, konkurencyjny wobec Brześcia Kujawskiego, w 1746 r. uzyskał od Augusta III przywilej nadający miastu prawo odbywania siedmiu jarmarków. Nadal dbał też o gminę żydowską, uniezależniając ją od gminy w Brześciu Kujawskim i budując dla niej murowaną synagogę.

Po 1771 r. dobra lubranieckie przechodziły z rąk do rąk kolejnych Dąbskich, zastrzegających, że dobra powinny pozostać we własności rodziny. Wreszcie w 1792 r. przy braku zainteresowania członków rodziny Dąbskich dalszym posiadaniem dóbr zostały one sprzedane Antoniemu Mierosławskiemu, podkomorzemu inowrocławskiemu. W tym czasie miasto liczyło ok. tysiąca mieszkańców, miało dwa młyny, wspomniany jest dwór położony obok dawnego fortalicjum i park; do dóbr poza tym należało osiem wsi. W 1808 r. po śmierci Antoniego Mierosławskiego dobra objął jego syn Paweł, który doprowadził je do bankructwa.

Do XVIII w. Lubraniec wchodził w skład Królestwa Polskiego, należał do księstwa brzesko-kujawskiego, potem województwa brzesko-kujawskiego. W okresie 1793–1807, po drugim rozbiórce, miasto weszło w skład Prus, do prowincji Prusy Południowe, w departamencie piotrkowskim (od 1795 r. poznańskim). W latach 1807–1815 przynależał do Księstwa Warszawskiego (departament bydgoski). Od 1815 r. wchodził w skład należącego do Rosji Królestwa Polskiego, do województwa mazowieckiego (potem gubernia warszawska), powiatu włocławskiego, gminy Piaski (do 1919 r., kiedy miasto odzyskawszy prawa zaczęło funkcjonować samodzielnie).

W 1827 r., na drodze licytacji dobra lubranieckie zakupił Augustyn Józef Ludwik Słubicki, były oficer napoleoński, poseł na sejm Królestwa Polskiego, właściciel dóbr w Izbicy Kujawskiej, zdecydowany propagator nowoczesnego rolnictwa i rozwoju małych ośrodków miejskich. Prawdopodobnie on był inicjatorem budowy obecnego pałacu w Lubrańcu, przebudowy traktu z Lubrańca do Izbicy Kujawskiej i melioracji mokradeł tworzonych przez Zgłowiączkę w okolicach Lubrańca, odzyskując teren wykorzystywany jako łąki. Słubicki zmarł tragicznie w 1833 r., po jego śmierci dobrami zarządzała wdowa po nim – Łucja Słubicka, a potem jego córki: w Izbicy Maria hr. Miączyńska, w Lubrańcu – Joanna Mniewska. Joanna rzadko przebywała w Lubrańcu, a dobra na skutek złej administracji niebawem zostały znacznie zadłużone i pomniejszone o miasto Lubraniec, które, na mocy ukazu z 1866 r. zostało uwłaszczone, a niedługo potem (w 1869 r.) utraciło prawa miejskie i zostało zamienione w osadę w gminie Piaski. Na mocy testamentu Joanny Mniewskiej w 1901 r. dobra lubranieckie otrzymała jej krewna Elżbieta Piwnicka. Po wypełnieniu zobowiązań testamentowych i uporządkowaniu spraw finansowych majątku sprzedała go ona w 1906 r. Bronisławowi Grodzickiemu, który doprowadził majątek do rozkwitu powiększając go o sąsiadujący folwark w Morzycach. Jego żona Bronisława, działaczka Kujawskiego Stowarzyszenia Zjednoczonych Ziemianek była pomysłodawczynią założenia w 1913 r. szkoły rolniczej dla dziewcząt w Marysinie. Lokalizacja zabudowy szkolnej znalazła się na granicy z parkiem pałacowym, a nazwa tej części miasta pochodzi od imienia inicjatorce. Ponadto obydwój Grodzicy prowadzili szeroko zakrojoną działalność dobroczynną. W 1918 r. część dóbr lubranieckich z pałacem przejął jeden z czterech synów Grodzickich – Stanisław i gospodarował w nich do 1940 r., kiedy to rodzina Grodzickich została wysiedlona przez okupanta.

Na początku XX w. Lubraniec był niewielkim, lokalnym ośrodkiem handlu i rzemiosła, pojawił się też drobny przemysł spożywczy: suszarnia cykorii, olejarnie, młyny i wiatraki. W 1915 r. przez Lubraniec poprowadzono linię kolei wąskotorowej, łącząc go z Włocławkiem i Kołem, a przede wszystkim z cukrowniami w Dobrem i Brześciu Kujawskim, co w pozytywny sposób wpłynęło na rozwój miejscowości i jej okolic. W 1916 r. przywrócono mu prawa miejskie. Od 1918 r., już w odrodzonej Polsce znajdował się najpierw w województwie warszawskim, a po 1938 r. – w województwie pomorskim. W okresie okupacji niemieckiej w latach 1939–1945 wszedł do terytoriów inkorporowanych do III Rzeszy, w obrębie tzw. Kraju Warty.

W 1945 r. na mocy dekretu o reformie rolnej dobra lubranieckie zostały znacjonalizowane, pałac przeznaczono na siedzibę liceum ogólnokształcącego, a w okresie późniejszym – internatu.

Pod względem administracyjnym Lubraniec w latach 1945–1975 leżał na terenie województwa bydgoskiego, od 1975 r. - włocławskiego. Od 1 lipca 1952 r. gmina Piaski obejmująca również Lubraniec podzielona była na 40 gromad i funkcjonowała jako odrębna gmina wiejska Piaski, natomiast została ona zniesiona 29.09.1954 r. wraz z reformą wprowadzającą gromady w miejsce gmin. Po reaktywowaniu gmin z dniem 01.01.1973 r. gminy Piaski nie przywrócono, utworzono natomiast jej terytorialny odpowiednik – gminę Lubraniec. Po kolejnej reorganizacji podziału administracyjnego kraju od 1999 r. gmina

Lubraniec znalazła się na terenie powiatu włocławskiego, w województwie kujawsko-pomorskim.

Granice i zasoby historycznych dóbr lubrańskich aktualnie w żaden sposób nie są czytelne – cztery największe ośrodki tych dóbr: Sokołowo, Kazanie, Morzyce i Lubraniec nie istnieją lub stopniowo popadają w ruinę. W Sokołowie i Morzycach zachowały się resztki zabudowań folwarcznych i parków, dwory dawno uległy rozbiórce. W Kazaniu dwór wraz z resztówką po PGR został sprzedany i w chwili obecnej jest w stanie bliskim ruinie. W Lubrańcu pałac, oficyna i park zostały sprzedane osobie fizycznej kilkanaście lat temu, nowy właściciel pozostawił go jednak bez właściwego zabezpieczenia w stanie nieużytku.

5.3. Krajobraz kulturowy

Zabytki nieruchome znajdujące się na terenie miasta i gminy Lubraniec podzielić można na następujące grupy - w zależności od pełnionej przez nie historycznie funkcji:

- układy przestrzenne: urbanistyczne miasta i ruralistyczne wsi;
- zabytki sakralne rzymsko-katolickie czyli kościoły parafialne wraz z otoczeniem, kapliczki i krzyże przydrożne;
- zabytki sakralne religii judaistycznej czyli synagoga (bożnica) ;
- zabytki architektury rezydencjonalnej: zespoły dworsko-parkowe i pałacowo-parkowe wraz z zabudowaniami pofolwarcznymi;
- budynki użyteczności publicznej: szkoły, dom ludowy, remiza;
- zabudowa mieszkalna miejska lub wiejska;
- zabytki techniki: młyny;
- nekropolie zabytkowe czyli cmentarze rzymsko-katolickie, ewangelickie i żydowskie oraz zabytki sepulkralne.

Na omawianym terenie istnieją dwa historyczne ośrodki urbanistyczne – miasto Lubraniec lokowane na prawie niemieckim w 1509 r. i wieś Zgłowiączka, o której pierwsza wzmianka pojawiła się w 1155 r., a kościół wzniesiono w II poł. XIII w. lub I poł. XIV w.

W odniesieniu do Lubrańca są tu zachowane podstawowe założenia XVI-wiecznego układu urbanistycznego – układ miejski jest regularny z siecią ulic przecinających się pod kątem prostym, tworzącą czytelne kwartały wypełnione niską zabudową pierzejową, w większości pochodzącą z początku XX w. Kościół parafialny i rynek zlokalizowane są w południowo-zachodniej części miasta, we wschodniej znajduje się długi plac targowy, w pobliżu którego od północy znajduje się synagoga. Pałac z parkiem znajdują się od strony północno-wschodniej i są położone na łagodnym stoku opadającym w kierunku rzeki Zgłowiączki.

W wypadku układu przestrzennego wsi Zgłowiączki zachowany jest historyczny układ dróg krzyżujących się obok kościoła i tworzących przed kościołem plac (dawniej targowy) oraz zagospodarowanie głównej drogi prowadzącej do kościoła od wschodu, posiadającej stosunkowo zwartą zabudowę wiejską, charakterystyczną dla tzw. wsi ulicówek.

Na terenie Gminy są cztery zespoły historycznych obiektów sakralnych. Są to kościoły parafialne w Lubrańcu, Kłobii i Zgłowiączce oraz dawny kościół parafialny w Dąbiu Kujawskim. Wszystkie w/w kościoły są objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. kujawsko-pomorskiego. Wraz z nimi ochroną objęte są obiekty i obszary im towarzyszące: ogrodzenia, starodrzew, kapliczki przykościelne, dzwonnice, teren obejścia kościelnego. Spośród w/w obiektów najstarszy jest gotycki kościół parafialny w Zgłowiączce wzniesiony w II poł. XIII w. lub I poł. XIV w., drewniany kościół w Dąbiu Kujawskim wzniesiono w końcu XVIII w., zaś pozostałe kościoły: w Kłobii w 1883 r. zaś w Lubrańcu w 1906 r. Kościoły w Zgłowiączce, Kłobii i Lubrańcu znajdują się w bardzo dobrym stanie, ponieważ w ostatnich latach wykonano przy nich szeroko zakrojone prace konserwatorskie, natomiast kościół w Dąbiu Kujawskim jest nieczynny z powodu wybudowania w tej wsi w latach 90-tych XX w. nowego kościoła. Stan tego zabytkowego kościoła jest bardzo zły i wymaga natychmiastowego podjęcia prac remontowych.

Poza kościołami wyznania rzymsko-katolickiego w Lubrańcu znajduje się dawny obiekt sakralny religii judaistycznej – synagoga. Żydzi w Lubrańcu pojawili się w 1691 r. Synagoga została wzniesiona ok. poł. XVIII w. za przyzwoleniem biskupa kujawskiego - Walentego Aleksandra Czapskiego. Podczas II wojny światowej synagoga zamieniona była na magazyn i zdewastowana. Po wojnie była nieużytkowana, w latach 80-tych XX w. przeprowadzono gruntowny remont budynku, adaptując go na dom kultury. W trakcie adaptacji usunięto lub zamalowano bogaty wystrój malarski wnętrza. Synagoga w Lubrańcu jest obiektem unikatowym na terenie Kujaw i jest objęta ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Znacznie mniejszymi, lecz liczniejszymi obiektami sakralnymi są krzyże i kapliczki przydrożne. W większości obiekty te powstały od 1 połowy XIX w. do lat 30-tych XX w. Wyjątkiem są tu kapliczki i krzyże przydrożne, które uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej i odbudowywane były w latach 60-tych i 70-tych XX w., a następnie – zgodnie z aktualnymi gustami i potrzebami – przebudowywane po 2000 r. Niezależnie jednak od ich obecnego rozwiązania plastycznego i materiałowego stanowią one zabytki jako ustalony tradycją element krajobrazu i historycznej lokalizacji.

Spośród zespołów rezydencjonalnych na terenie gminy wyróżnić należy: zespół pałacowo-parkowy w Lubrańcu z pałacem o klasycystycznym, rezydencjonalnym rozwiązaniu, otoczonym malowniczym parkiem o znacznej powierzchni oraz zespoły dworsko-parkowe w Kazaniu, Kłobii, Ossowie, Redczu Kalnym, Sułkowie i Żydowie charakteryzujące się eklektycznością stylu architektonicznego, lecz jednocześnie wyjątkowo harmonijnym wkomponowaniem w otaczające je malownicze parki krajobrazowe, co znacznie podkreśla ich wartość jako zabytków. Wspomnieć trzeba również o pozostałościach założenia dworsko-parkowego w Dąbiu Kujawskim, na terenie którego do lat 80-tych XX w. funkcjonował jedyny na Kujawach XVIII-wieczny drewniany dwór alkierzowy i do którego przynależały liczne drewniane i murowane folwarczne budynki gospodarcze – do dziś zachowany jest jedynie park podworski, chociaż nie w pełnych granicach historycznych.

Na terenie gminy znajduje się kilkanaście obiektów użyteczności publicznej, powstałych w okresie międzywojennym, stanowiących świadectwo rozwoju edukacji i kultury

w tym czasie – są to zabudowania szkół powszechnych w Dąbiu Kujawskim i Zgłowiączce, zabudowania szkoły rolniczej w Marysinie oraz tzw. dom ludowy w Lubrańcu.

Zabytki techniki na terenie Gminy zachowane są nielicznie – jest to młyn elektryczny w Lubrańcu (obecnie adaptowany do innej funkcji) i dworski, drewniany młyn wodny w Ossowie, częściowo przerobiony na małą elektrownię wodną. Ten drugi posiada zachowany cały układ wodny napędzający jego pracę, a w terenie jest obiektem niezwykle malowniczym. Za zabytki techniki należy uznać także pozostałości linii i infrastruktury kolei wąskotorowej, łączącej Lubraniec z Włocławkiem, Kołem oraz z cukrowniami w Dobrem i Brześciu Kujawskim

Dość liczną grupę stanowią zabytkowe budynki mieszkalne. Przeważająca grupa znajduje się w jedynym ośrodku miejskim – w Lubrańcu. Powstały one w okresie dwudziestolecia międzywojennego i prezentują mieszaninę stylów – od nawiązania do typu rezydencji podmiejskiej po charakter zabudowy typowo wiejskiej. Obiekty te stanowią własność prywatną i znajdują się w różnym stanie zachowania.

Na terenie Gminy znajdują się dwa zabytkowe, czynne cmentarze rzymskokatolickie – w Kłobii założony w 1861 r. oraz w Lubrańcu założony w 2 ćw. XIX w. Obydwa cmentarze posiadają zachowane historyczne rozplanowanie, ogrodzenie i kilkanaście zabytkowych nagrobków, jednak nasycenie współczesnymi, granitowymi nagrobkami sprawia, że ich walory historyczne są bardzo słabo czytelne. Cmentarze te są objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków. Z tego samego czasu pochodzą cmentarze parafialne rzymskokatolickie w Dąbiu Kujawskim i Zgłowiączce. Znajdują się też w podobnym stanie zachowania i są ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Ponadto, na terenie gminy znajduje się kilka nieczynnych cmentarzy innych wyznań: cmentarze ewangelickie w Lubrańcu, Siarczycach i Sarnowie, cmentarz żydowski w Lubrańcu i cmentarz ofiar I wojny św. w Gołębinie Parcelach.

5.4. Zabytki nieruchome

5.4.1. Zabytki architektury sakralnej

Na terenie Gminy Lubraniec znajdują się cztery zespoły historycznych obiektów sakralnych. Są to kościoły parafialne w Zgłowiączce, Kłobii i Lubrańcu oraz dawny kościół parafialny w Dąbiu Kujawskim.

Spośród w/w obiektów najstarszy jest gotycki kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Zgłowiączce. Kościół ten powstał w II poł. XIII w lub w I poł. XIV w., odnowiony w 1837 r., wieża przebudowana w 1921 r., wtedy też dobudowana kaplica i zakrystia, w 1954 r. nastąpiła częściowa wymiana pokrycia dachowego z dachówki na blachę, kolejne duże remonty nastąpiły w latach 70-tych XX w. i po 2010 r., w ich zakresie wykonano wymianę pokrycia dachowego na dachówkę ceramiczną, prace konserwatorskie elewacji i uporządkowanie otoczenia. Jest to kościół murowany z cegły gotyckiej i nowożytniej, na podmurówce kamiennej, kryty dachówką ceramiczną, orientowany, założony na rzucie prostokąta, z

węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Wnętrze tynkowane, strop drewniany kasetonowy, witraże współczesne. Powyższy kościół jest objęty ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego. Zabytek znajduje się w bardzo dobrym stanie zachowania.

Drugim w kolejności, co do czasu powstania, jest kościół dawniej parafialny p.w. Św. Trójcy i św. Rocha w Dąbiu Kujawskim. Zbudowany został ok. 1789 - 90 r. z fundacji Ignacego Zagajewskiego, odnawiany w pocz. XX w. W 1948 r. zakotwiono całą konstrukcję budowli z powodu jej stałego przechylania się. Kościół drewniany konstrukcji szkieletowej, oszalowany pionowo deskami, na podmurówce kamiennej, kryty dachówką ceramiczną, orientowany, na rzucie prostokąta, z węższym, wydłużonym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Wnętrze tynkowane, malowane, nakryte stropem płaskim deskowym, podłogi deskowe. W kościele zachowany pełny wystrój barokowy, w tym 3 ołtarze i rzeźby. Powyższy kościół jest objęty ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. kujawsko-pomorskiego. Obejście kościelne ogrodzone jest wysokim, murowanym parkanem z bramą i furtką metalową kowalskiej roboty, wzniesionym w II poł. XIX w.. W otoczeniu kościoła dzwonnica i dwie figury świętych przed wejściem, które również stanowią obiekty zabytkowe. Kościół w Dąbiu Kujawskim jest nieczynny z powodu wybudowania w tej wsi w latach 90-tych XX w. nowego kościoła. Od jego konsekracji w 2011 r. zabytkowe elementy historycznego wyposażenia starego kościoła są sukcesywnie przenoszone do nowego kościoła. Natomiast aktualny stan drewnianego kościoła jest bardzo zły i wymaga natychmiastowego podjęcia prac remontowych, a przede wszystkim stabilizacji jego konstrukcji.

Trzecim co do czasu powstania jest kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha Biskupa w Kłobii, wzniesiony w latach 1883 – 1888, neogotycki, remontowany w l. 1972-1974 (m. in. wymiana pokrycia dachowego). Jest to kościół murowany, kryty blachą, o zwartej bryle, korpus na rzucie prostokąta, prezbiterium krótkie, zamknięte trójbocznie, po jego bokach symetrycznie zakrystia i kruchta boczna, nad północną częścią nawy masywna wieża zwieńczona czterospadowym smukłym hełmem. Wnętrze kościoła tynkowane, w wyposażeniu elementy starszego kościoła m. in. barokowe ołtarze. Kościół otoczony jest murowanym ogrodzeniem z bramą metalową z 2 poł. XIX w., zaś na terenie obejścia kościelnego znajduje się historyczny drzewostan. Powyższy kościół, ogrodzenie i starodrzew wraz z obejściem kościelnym są objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego. Obecnie zabytek powyższy znajduje się w dobrym stanie zachowania.

Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej w Lubrańcu jest najmłodszym z wyżej wymienionych - wzniesiony został w latach 1905-1906 według projektu architekta Tomasza Pajzderskiego w miejscu poprzedniego, wzniesionego w końcu XV w. Obok kościoła gotyckiego znajdowały się zabudowania klasztoru kanoników regularnych, które po kasacie zakonu popadły w ruinę i ich resztki zostały rozebrane w pocz. XX w. Kościół był wielokrotnie remontowany: w latach 1970 – 1971 dokonano przebudowy prezbiterium i odnowiono polichromię kościoła, po r. 1991 pokryto wieżę kościoła blachą miedzianą i wymieniono stolarkę okna, w latach 1996 – 2000 przeprowadzono prace remontowe dachu, dokonano renowacji polichromii i konserwacji ołtarzy, w r. 2009 roku przeprowadzono remont i

konserwację głównego wejścia i trzech bocznych krucht, zaś od 2013 do 2022 prowadzono prace przy konserwacji elewacji.

Jest to kościół neogotycki, murowany z cegły, z dachami krytymi dachówką ceramiczną, jednonawowy, z krótkim transeptem i węższym prezbiterium zamkniętym prosto; po bokach prezbiterium symetrycznie prostokątne pomieszczenia zakrystii i muzeum parafialnego. Od zachodu nad korpusem nawowym czworoboczna wieża nakryta spiczastym hełmem, w jej przyziemiu ostrołukowy portal. W ścianach szczytowych ramion transeptu kolisty rozety (okna) mieszczące witraże. Wnętrze tynkowane, nakryte sklepieniami: w nawie i transepcie sklepienia krzyżowym, w prezbiterium kolebkowym z lunetami. Wyposażenie kościoła neogotyckie z początku XX wieku, a ponadto obiekty starsze przeniesione prawdopodobnie z poprzedniego kościoła: późnogotycka rzeźba Madonny z Dzieciątkiem (ok. 1520 r.); barokowa chrzcielnica z 2 poł. XVII w.; barokowy obraz Ecce Homo z 1 poł. XVII w.; krucyfiks późnogotycki z pierwszej połowy wieku XVI, z dorobionymi rękami i głową, pochodzący prawdopodobnie z belki tęczowej dawnego kościoła i gotycka, kamienna tablica erekcyjna z datą 1497 z inskrypcją minuskułową, po bokach której przedstawione są płaskorzeźbione postacie fundatorów biskupa Jana oraz Grzegorza Lubrańskich, a powyżej wmurowany kartusz z herbem Godziemba.

Kościół otoczony jest murowanym ogrodzeniem z bramą metalową z początków XX w. Powyższy kościół, ogrodzenie i obejście kościelne są objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. kujawsko-pomorskiego. Obecnie zabytek powyższy znajduje się w bardzo dobrym stanie zachowania.

Poza wielkokubaturowymi obiektami sakralnymi wartość zabytkową posiadają niewielkie obiekty o znaczeniu lokalnym - kapliczki i krzyże przydrożne, rozsiane w różnych miejscach gminy, ustawione na rozjazdach dróg, przy zakrętach – w miejscach utrwalonych tradycją, stanowiąc nieodłączny element krajobrazu. Aktualnie zewidencjonowano 33 tego rodzaju obiekty, aczkolwiek liczba ta z pewnością jest większa. W większości obiekty tego rodzaju uległy zniszczeniu w czasie II wojny św. Po wojnie były odbudowywane w sposób i z materiałów ówczesnie dostępnych, nie zawsze jednak zgodnych z poprzednim rozwiązaniem. Kolejne przebudowy nastąpiły po roku 2000, kiedy nasiliła się potrzeba „upiększania” lub przebudowy w nowych materiałach istniejących kapliczek i krzyży

W ostatnich latach, w związku z przebudową dróg lokalnych, polegającą między innymi na umacnianiu poboczy, wycince drzew towarzyszących drogom i budowie rowów odwadniających, nastąpiła kolejna fala przebudowy tych obiektów i wznoszenia ich z nowych, nie powiązanych historycznie materiałów, jak przykładowo - z cegły klinkierowej w miejsce murowanej i otynkowanej kapliczki lub krzyża wykonanego z grubej rury stalowej, zdobionego elementami kutymi, otoczonego ogrodzeniem typowym, pochodzącym z marketu budowlanego. Najczęściej, po takiej przebudowie obiekty zabytkowe nie zachowują już historycznych rozwiązań. Natomiast zachowuje się ich niezmienną i cenną wartość: utrzymują swoją historyczną lokalizację i funkcję, nadal stanowiąc charakterystyczny element krajobrazu, wyznaczając rozjazd lub skrzyżowanie dróg, a także starym zwyczajem - początek i koniec zabudowy wsi.

Powyżej omówione zostały sakralne obiekty zabytkowe wyznania rzymsko-katolickiego. Miasto Lubraniec posiada jednak unikatowy na skalę Kujaw obiekt pełniący

dawniej funkcję sakralną religii judaistycznej – synagogę. Pierwsza historyczna wzmianka o osiedleniu się Żydów w Lubrańcu pochodzi z 1691 r. Wg tradycji inicjatorem ich sprowadzenia był ówczesny właściciel dóbr lubrańskich Zygmunt Dąbski, on też uzyskał przyzwolenie biskupa kujawskiego Walentego Aleksandra Czapskiego na budowę synagogi. Być może jej budowę rozpoczęto ok. poł. XVIII w. Budowla przetrwała w dobrym stanie do II wojny św., podczas której usunięto z niej wyposażenie i użytkowano ją jako magazyn. Po wojnie, w latach 50-tych, przeprowadzono w niej remont z wymianą pokrycia dachowego na dachówkę cementową, wymianą stolarki okiennej i założeniem krat i aż do lat 80-tych użytkowana była jako magazyn. W późnych latach 70-tych podjęto decyzję o adaptowaniu budynku na dom kultury. W związku z tym wykonano szeroko zakrojony remont – jednakże, o ile zewnętrznej formie dawnej synagogi (lub inaczej: bożnicy) przywrócono, a nawet dodano wartości estetycznych, we wnętrzu zdecydowano o rezygnacji z bogatej dekoracji malarskiej o motywach ikonograficznych – została ona w większości zlikwidowana lub zatynkowana. Remont zakończony został w 1984 r., od tej pory budynek pełni funkcję miejskiej placówki upowszechniania kultury.

Dawna synagoga znajduje się przy głównej ulicy wylotowej (ul. Brzeska), na północny wschód od placu targowego. Barokowa, dwukondygnacyjna, założona na rzucie prostokąta na osi wschód-zachód, murowana z cegły, na wysokiej podmurówce z kamienia, otynkowana, dach kryty dachówką ceramiczną, nad krótszymi elewacjami trójkątne szczyty o barokowych, wolutowych spływach. Wnętrze otynkowane, z zachowaną historyczną dyspozycją funkcjonalną i fragmentami XIX-wiecznych malowideł: od wschodu główne pomieszczenie wysokości dwóch kondygnacji - sala modlitw dla mężczyzn (we wschodniej ścianie zachowała się wnęka po Aron ha-kodesz - szafie ołtarzowej w postaci ozdobnej, drewnianej skrzynki służącej do przechowywania zwojów Tory, która zdobiona jest malowanymi pilastrami), od zachodu trzy niewielkie pomieszczenia – przedsionek, pomieszczenie ha-midrász (dom nauczania) i schody prowadzące na antresolę wspartą na masywnych arkadach, do tzw. babinca czyli części przeznaczonej dla kobiet. Wnętrze przykryte jest płaskim stropem.

Budynek dawnej synagogi w Lubrańcu jest objęty ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. kujawsko-pomorskiego. Obecnie zabytek powyższy znajduje się w dobrym stanie zachowania.

5.4.2. Zabytki architektury rezydencjalnej

Spośród zabytków architektury rezydencjonalnej, na terenie Miasta i Gminy Lubraniec zachowało się 9 zespołów: w Lubrańcu, Kazaniu, Kłobii, Ossowie, Redczu Kalnym, Siarczycach, Sułkowie, Turowie i Żydowie. Powstały one w okresie od I poł. XIX w. do lat 30-tych XX w. Część z w/w obiektów aktualnie nie jest użytkowana, jak zespół pałacowo-parkowy w Lubrańcu od zakupu przez nowego właściciela w 2007 r. i zespół dworsko-parkowy w Kazaniu od zakupu przez osobę fizyczną jeszcze przed 2000 r. W przypadku obydwu powyższych obiektów stan zachowania uległ znacznemu pogorszeniu. Szczególnie widoczne jest to w wypadku zespołu w Kazaniu, w którym dwór jest w bardzo złym stanie technicznym i – mimo, że znajduje się na terenie ogrodzonym – nie jest właściwie zabezpieczony przed

dostępem osób postronnych i przed dewastacją. Zespół dworsko-parkowy w Sułkowie w r. 2020 zmienił właściciela i nie jest zamieszkały, lecz w dworze rozpoczęto prace remontowe. Zespół dworsko-parkowy w Żydowie jest użytkowany jako ośrodek wypoczynkowo-terapeutyczny i jest utrzymany w dobrym stanie. Pozostałe obiekty – zespoły dworsko-parkowe w Kłobii, Ossowie, Redczu Kalnym są obecnie użytkowane dla potrzeb mieszkalnych – jako mieszkania lokatorskie, co niestety, nie wpływa pozytywnie na ich stan zachowania i sposób zagospodarowania otoczenia. Dawne dworki w Siarczycach i Turowie są obecnie własnością prywatną, są użytkowane na cele mieszkalne i znajdują się w stanie dobrym.

Wszystkie z w/w zespołów są obiektami zabytkowymi – zespoły w Lubrańcu, Kazaniu, Kłobii, Ossowie, Redczu Kalnym, Sułkowie i Żydowie są prawnie chronione poprzez wpis do rejestru zabytków, zespoły w Siarczycach i Turowie są ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Jeśli chodzi o wartość tych obiektów jako zabytków, pod względem architektonicznym i historycznym niewątpliwie najcenniejszym jest największy z nich: pałac z oficyną i parkiem w Lubrańcu. Pałac od czasu nacjonalizacji użytkowany był jako szkoła, potem internat – mimo to nie dokonano w nim większych zmian dla potrzeb adaptacji do tych funkcji. Oficyna pełniła funkcję mieszkalną. Również w tym budynku nie przeprowadzono większych zmian – obydwie obiekty zachowały zatem historyczną formę architektoniczną i rozwiązania kompozycyjne. Fragmentarycznie zachowały się także niektóre elementy wyposażenia ich wnętrz (dyspozycja wnętrz, schody, stolarka drzwiowa). Znacznie gorzej przedstawia się sprawa parku, który częściowo zdewastowano nieprzemysłanymi nasadzeniami lub brakiem prowadzenia jakichkolwiek prac pielęgnacyjnych. Zaznaczyć jednak trzeba, że od roku 2007 obiekt stanowi własność prywatną. Nowy właściciel niedługo po zakupieniu dokonał remont dachu pałacu. Prac rewitalizacyjnych jednak nie kontynuowano i do zespołu nie wprowadzono żadnej nowej funkcji. Park pałacowy posiada historyczne ogrodzenie od strony miasta, jednakże kilkadziesiąt lat temu uległo ono uszkodzeniom i nie zostało naprawione. Zarówno teren parku, jak i budynki znajdujące się na jego terenie – mimo zamkniętej bramy wjazdowej – są dostępne i narażone na dewastację. Natomiast brak prowadzenia w nich remontów i brak użytkowania powoduje sukcesywne pogarszanie się ich stanu zachowania.

Pozostałe zespoły dworsko-parkowe prezentują rozwiązania architektoniczne typowe dla czasu ich powstania i są mniejsze kubaturowo – dwory w Ossowie, Kazaniu, Turowie i Żydowie wzniesione zostały w stylu tzw. dworu polskiego charakterystycznego na przełomie XIX i XX w., dwory w Kłobii, Redczu Kalnym i Sułkowie nawiązują do charakteru willi podmiejskich. W obrębie obiektów, które zasiedlone są lokatorsko, widoczna jest znaczna ilość prowizorycznych budynków gospodarczych i garażowych, która szczelnie otacza zabytki, pozostawiając jedynie wąskie wjazdy w bezpośrednią bliskość dworów. Ponadto parki dworskie zachowały się szczątkowo i są zdewastowane. Budynki dworów należące do tych zespołów pozostają w złym stanie i wymagają kompleksowych prac remontowych.

Aktualnie w żadnym z w/w zespołów nie są prowadzone prace remontowe. W latach poprzednich wykonano prace budowlane – remontowe w dworze w Ossowie, odbudowując jego środkową część, rozebraną w latach 90-tych XX w. Prace nie objęły jednak pozostałej części budynku, która pozostaje w złym stanie.

5.4.3. Zespoły folwarczne

Zespoły folwarczne obsługujące historycznie obiekty rezydencjonalne nie zachowały się w pełni i w stanie nienaruszonym w żadnym z dziewięciu zespołów pałacowych lub dworskich znajdujących się na terenie Gminy Lubraniec.

Najbardziej kompletnie zachował się zespół folwarczny w Żydowie. Znajduje się on na południe od dworu i zajmuje obszar zbliżony do prostokąta. Budynki gospodarcze usytuowane są dokoła obszernego podwórza: od północy znajdowały się spichlerz i stajnia dworska, od zachodu – obora, chlewy i kurnik, od południa stodoła, od wschodu stajnia. Zabudowania mieszkalne: cztery czworaki i dwa szesnaścioraki zlokalizowane były od wschodu, przy drodze prowadzącej przez wieś. Cały folwark od 1946 do 1990 r. użytkowany był przez PGR. W tym okresie w budynkach nie poczyniono znacznych zmian, pełniły one też te same co pierwotnie funkcje. W 1992 r. Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku odzyskało całość majątku, a budynki gospodarcze poddawane są sukcesywnym remontom. Wszystkie budynki folwarczne w Żydowie oraz jeden z czworaków objęte są wpisem do rejestru zabytków.

W wypadku Lubrańca zachowała się jedynie zabudowa mieszkalna służby pałacowej zlokalizowana na zachód od pałacu, ustawiona w czworobok tworzący wewnętrzne podwórze. Na zabudowę tę składa się piętrowa, murowana oficyna i zespół zabudowań mieszkalno-gospodarczych. Do oficyn prowadzi boczna droga będąca odgałęzieniem od alei głównej prowadzącej do pałacu. Wewnętrzne podwórze należące do nich od strony drogi zamknięte było bramą, z tyłu znajdowała się furtka prowadząca do warzywnika i sadu. Oficyna mieszkalna wzniesiona ok. poł. XIX w. chroniona jest poprzez wpis do rejestru zabytków, natomiast sąsiadująca z nią zabudowa gospodarczo-mieszkalna z końca XIX w. jest ujęta w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Folwark pałacowy znajdował się na północ od pałacu, niestety, nie zachował się do obecnych czasów.

W pozostałych zespołach dworskich zabudowania folwarczne zachowały się fragmentarycznie. W Kazaniu folwark znajduje się na zachód od dworu. Z zabudowań folwarcznych do lat 90-tych XX w. zachowała się drewniana stodoła i murowana stajnia z 2 poł. XIX w. Obydwa budynki objęte wpisem do rejestru zabytków. Niestety, budynki te już nie istnieją: stodoła – z naruszeniem prawa - została rozebrana przez właściciela, a stajnia przebudowana na budynek magazynowy. Z mieszkalnych zabudowań podworskich zachowały się: czworak i rządcówka, zlokalizowane na południe od dworu, wzniesione w pocz. XX w., ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Podobnie ma się rzecz w wypadku zespołu dworskiego w Redczu Kalnym: wszystkie budynki gospodarcze z folwarku zostały przebudowane z utratą cech stylowych, zachowane są jedynie dwa czworaki i rządcówka z II poł. XIX w., ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zabudowania folwarczne należące do zespołów dworskich w Kłobii, Ossowie, Siarczycach i Sułkowie nie zachowały się i obecnie nie jest nawet możliwe stwierdzenie miejsca ich lokalizacji.

5.4.4. Zieleń komponowana

Nierozłączną częścią każdego z wymienionych powyżej zespołów rezydencjonalnych był park towarzyszący dworowi lub pałacowi. Parki na tym terenie miały charakter krajobrazowy, wykorzystujący naturalną konfigurację terenu oraz naturalne zasoby wodne: stawy, jezioro lub rzeczki. Parki te zakładane były równocześnie z budową rezydencji, lecz często wykorzystywały fragmenty starszych założeń lub elementy naturalnego zadrzewienia na danym terenie. Po II wojnie św., gdy majątki zostały znacjonalizowane, zaniechano pielęgnacji parków dworskich, traktując je jako teren zalesiony, stopniowo zarastający samosiewami, stanowiący źródło materiału opałowego. Przy braku nadzoru właścicielskiego i przeznaczeniu obiektów zabytkowych na mieszkania socjalne parki wypełniane były wznoszonymi przez lokatorów prowizorycznymi budynkami gospodarczymi, dzielone ogrodzeniami na ogródki lokatorskie i przestrzenie wspólne.

W stosunkowo najlepszym stanie – mimo wielu lat zaniedbania - zachował się park pałacowy w Lubrańcu. Park założony jest w zakolu rzeki Zgłowiączki, na niewielkim pagórku łagodnie opadającym ku rzece. Od strony miasta ogrodzony jest murowanym parkanem. Park ten pochodzi z 2 ćwierci XIX w. i zachował zarówno historyczne granice, jak i podstawowe elementy rozplanowania oraz historyczny drzewostan. Atrakcyjne położenie parku podkreśla jego malowniczość i walory naturalistyczne. Do stosunkowo dobrego stanu jego zachowania przyczyniły się prawdopodobnie dwa czynniki: fakt użytkowania parku przez szkołę i niedostępność wnętrza parku wynikająca z otoczenia jego granic przez rzekę i ogrodzenie. Uniemożliwiło to także tworzenie nowych wjazdów i wejść na jego teren. Publiczna funkcja pałacu spowodowała też ograniczenia w zasiedlaniu pozostałych budynków mieszkalnych towarzyszących pałacowi, w związku z czym nie powstały skupiska prowizorycznych, lokatorskich budynków gospodarczych. Ponieważ park jest nieużytkowany czytelna jest tylko główna aleja prowadząca od bramy wjazdowej do pałacu, teren zadrzewiony jest zaniedbany i zarośnięty chwastami, a zieleń wysoka nie pielęgnowana. Staw znajdujący się na terenie parku jest nieoczyszczany i niedostępny z drogi.

W dobrym stanie znajduje się park w Żydowie, który został zachowany w historycznych granicach i rozplanowaniu, a ponieważ cały zabytek jest użytkowany, park wymaga jedynie sezonowych prac pielęgnacyjnych.

Parki w Sułkowie i Kazaniu są nie użytkowane. Parki te są niedostępne tylko od strony dróg publicznych, aczkolwiek na ich terenie nie są widoczne ślady dewastacji, drzewostan zachowany jest w stosunkowo dobrym stanie, a zbędne krzewy są usunięte. Rozplanowanie pierwotne jest jednak bardzo słabo czytelne.

W zdecydowanie najgorszym stanie są parki podworskie w Ossowie i Redczu Kalnym oraz niewielkie pozostałości parku w Kłobii. Budynki dworów użytkowane są tam jako mieszkania lokatorskie. Teren wokół nich nasycony jest zgrupowaniami szop, garaży i rozmaitego rodzaju tymczasowych budynków, w większości w bardzo złym stanie, natomiast tereny parków są zaniedbane. Obszary znajdujące się bezpośrednio przed budynkami dworów

i budynkami gospodarczymi pozostają niezadrzewione, z uwagi na to, że są rozjeżdżone przez samochody. Dawne główne aleje wjazdowe nie funkcjonują, ponieważ na skutek nowych podziałów geodezyjnych i sprzedaży znalazły się na prywatnych działkach, które są użytkowane jako grunty orne. Z tego względu powstały drogi wtórne, niszczące fragmenty parków lub otoczenia dworów. Rozplanowanie parków jest nieczytelne, zieleń parkowa nie jest pielęgnowana, zaś ilość samosiewów jest tak duża, że uniemożliwia wejście na teren parku.

W wypadku Siarczyc i Turowa, gdzie dawne dwory stanowią własność prywatną parki podworskie już nie istnieją.

5.4.5. Obiekty użyteczności publicznej

Obiekty użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym wiążą się głównie z największą miejscowością w gminie - Lubrańcem i dotyczą zabudowań szkolnych – zespołu szkoły rolniczej w Marysinie i zespołu szkoły powszechnej w Lubrańcu oraz dwóch wiejskich zespołów szkół powszechnych: w Dąbiu Kujawskim i w Zgłowiączce.

Roczna Szkoła Rolnicza w Lubrańcu założona została w 1913 r. staraniem właścicielki dóbr lubrańskich Marii Grodzickiej i przeznaczona była dla wiejskich dziewcząt. Szkołę wybudowano na terenie dawnych ogrodów dworskich, sąsiadujących z parkiem pałacowym. Fundatorka sponsorowała finansowo zarówno budowę szkoły, jak i pierwsze lata jej działalności, stąd na pamiątkę jej zasług miejsce, na którym powstała szkoła nazwano od jej imienia Marysinem. Szkoła miała za zadanie przygotowanie wiejskich dziewcząt do prowadzenia gospodarstwa, zarówno pod względem praktycznym, jak i ekonomicznym. W okresie międzywojennym szkoła w Marysinie cieszyła się renomą nie tylko na Kujawach. Początkowo dla potrzeb szkoły powstał niewielki budynek szkolny z internatem, zabudowania gospodarcze i grunt orny przeznaczony pod zajęcia praktyczne. Po wojnie, w 1945 r. szkoła wznowiła działalność jako Roczna Szkoła Rolniczo-Gospodarcza. W latach 70-tych XX w. zwiększono wielkość gruntów ornich przeznaczonych pod działalność szkoły, budynek szkoły poddano remontowi (1974 r.) i rozbudowano o skrzydło (1987 r.). Poczyniono także prace remontowo- budowlane przy innych budynkach należących do szkoły oraz w jej otoczeniu. W 1998 r. nadano szkole imię Marii Grodzickiej. Obecnie szkoła nosi nazwę Zespołu Szkół im. Marii Grodzickiej w Lubrańcu Marysinie. Zespół historycznych zabudowań szkolnych składa się z: budynku szkoły, domu ogrodnika, budynku gospodarczego i lodowni.

Historia szkoły powszechnej w Lubrańcu sięga końca XVI w., kiedy to przy klasztorze kanoników regularnych funkcjonowała szkoła parafialna. W początku XIX w. zaczęła funkcjonować szkoła elementarna, która początkowo mieściła się w budynku w rynku, potem przeniesiona została do budynku klasztorowego. Tu funkcjonowała aż do jego rozbiórki, a w 1896 r. przeniesiona została do budynku specjalnie w tym celu zakupionego przez gminę Piaski, składającym się z jednej izby lekcyjnej i mieszkania dla nauczyciela. Po I wojnie św. szkoła funkcjonowała w niewielkim budynku przy ul. Brzeskiej. W 1922 r. rozpoczęto starania o wybudowanie nowego budynku dla siedmioklasowej szkoły. Szkołę wzniesiono z funduszy gminnych i zbiórek społecznych w latach 1924-26. Po II wojnie św. nadal funkcjonowała, w

latach 70-tych XX w. przeprowadzono w niej szeroko zakrojony remont, a w latach 90-tych dokonano modernizacji obiektu i rozbudów o kolejne obiekty szkolne. Obecnie jest to Zespół Szkół im. Franciszka Becińskiego przy ul. Brzeskiej. Zespół historycznych zabudowań szkolnych składa się z: budynku szkoły i oficyny.

Z kolei dwie wiejskie szkoły w Zgłowiączce i w Dąbiu Kujawskim powstały w oparciu o podjętą w 1928 r. ogólnopolską decyzję budowy wzorcowej sieci siedmioklasowych szkół powszechnych z domami nauczycielskimi i budynkami gospodarskimi. Połowę kosztów całej inwestycji sfinansował Skarb Państwa. W powiecie włocławskim zaplanowano budowę takich szkół m.in. w Zgłowiączce i w Dąbiu Kujawskim. W Zgłowiączce działkę pod budowę szkoły ofiarowali właściciele majątku Jadwiga i Stefan Borzymowie, w Dąbiu Kujawskim – dziedzic Szajewski. Obydwa zespoły szkolne składające się z okazałych budynków szkolnych wraz z salami gimnastycznymi, domami nauczycieli i pomieszczeniami gospodarskimi wzniesiono w ciągu roku. W tamtych czasach szkoły te należały do najnowocześniejszych. Szkoła w Zgłowiączce funkcjonuje do dziś, 17 czerwca 2001 r. nadano jej imię Tadeusza Kościuszki, a budynki szkolne znajdują się w bardzo dobrym stanie. Szkoła w Dąbiu Kujawskim w 1999 r. stała się sześćioletnią Publiczną Szkołą Podstawową, a w 2008 r. na skutek reformy oświaty została zamknięta. Budynek szkolny został sprzedany osobie fizycznej w i chwili obecnej pełni funkcję hotelowo-gastronomiczną jako Zajazd Piłsudskiego.

Wszystkie wymienione powyżej obiekty stanowią zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.4.6. Nekropolie i sztuka sepulkralna

Na terenie Miasta i Gminy Lubraniec znajdują się cztery zabytkowe, funkcjonujące cmentarze rzymsko-katolickie: w Dąbiu Kujawskim, Kłobii, Lubrańcu i w Zgłowiączce, trzy nieczynne cmentarze ewangelickie w: Lubrańcu, Sarnowie i Siarczycach, jeden nieczynny cmentarz żydowski w Lubrańcu oraz jeden cmentarz ofiar I wojny św. w Gołębinie Parcelach.

Cmentarze rzymsko-katolickie i ewangelickie założone zostały w II poł. XIX w., cmentarz żydowski w Lubrańcu był prawdopodobnie starszy, być może istniał już pod koniec XVIII w.

Cmentarze rzymsko-katolickie w Lubrańcu i Kłobii są objęte wpisem do rejestru zabytków, pozostałe w/w cmentarze są ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Spośród w/w cmentarzy najwięcej elementów historycznych zachowało się na cmentarzu w Lubrańcu. Położony jest on na północ od historycznego centrum miasta, przy drodze wylotowej (ob. ul. Św. Anny), otoczony ze wszystkich stron ulicami i zabudową mieszkalną. Pierwotne założenie miało kształt wydłużonego prostokąta, równoległego do drogi, z regularnym układem – szeroką aleją główną po osi wzdłużnej i przecinającymi ją alejkami bocznymi. Obecnie obszar cmentarza powiększono na zachód. Od frontu cmentarz ogrodzony jest ogrodzeniem pełnym z cegły, częściowo otynkowanym z metalową bramą, w części nowej ogrodzenie betonowe. W centralnej części starego cmentarza znajduje się kaplica grobowa właścicieli dóbr lubranieckich wzniesiona ok. 1897 r. z tablicami inskrypcyjnymi

Słubickich i Grodzickich. Najstarsze i najcenniejsze są następujące nagrobki: Marianny Makowskiej z 1831 r., Klemensa Chodeckiego z 1867 r., Marianny Budziszowskiej z 1890 r., Jana Kołowskiego, Haliny Kodymowskiej z 1927 r., rodziny Tabaczyńskich, ks. Ludwika Bromirskiego z 1901 r., Franciszki Karłowskiej, Stanisława Tomaszewskiego z 1919 r., Heleny Robeki z 1915 r. Zabytkowe nagrobki znajdują się w dobrym stanie, teren cmentarza jest zadbane.

Cmentarz w Kłobii położony jest ok. 500 m na zachód od kościoła parafialnego, poza zabudową wsi, wśród pól. Jest w całości ogrodzony ogrodzeniem murowanym, częściowo tynkowanym, z bramą i furtkami od wschodu. Założony jest na rzucie prostokąta prostopadłego do drogi, z dwoma krzyżującymi się alejami. Najstarsze i najcenniejsze są następujące nagrobki: Lucjana Januszkiewicza z 1861 r., rodziny Grzanków, ks. Tomasza Dymowskiego z 1881 r., Walerego Sarneckiego z 1883 r., Katarzyny Czyżewskiej, rodziny Danielak z 1900 r., ks. Jana Królczyńskiego z 1904 r., Marianny Mielczarek z 1916 r., Anieli Durlatowskiej z 1916 r., rodziny Konwent z 1918 r., Stanisławy Podolskiej z 1919 r. i Edwarda Żurowskiego z 1936 r. Zabytkowe nagrobki znajdują się w dobrym stanie, teren cmentarza jest zadbane.

Cmentarz w Dąbiu Kujawskim położony jest ok. 300 m na wschód od dawnego kościoła parafialnego, po przeciwnej stronie drogi w stosunku do obecnego kościoła. Od zachodu ogrodzony jest murowanym, częściowo otynkowanym ogrodzeniem z dwoma bramami. Ogrodzenie takie istniało również od południa, lecz zostało rozebrane i zastąpione siatką. Założony jest na rzucie nieregularnego trapezu, z dwoma alejami prowadzącymi od bram, przeciętymi kilkoma alejkami poprzecznymi. Na cmentarzu znajduje się kilka zabytkowych nagrobków z początku XX w., m.in. ks. Piotra Wiktora Kosmańskiego, ks. Antoniego Stobe, ks. Mateusza Kozierowskiego, Tomasza Bilewskiego – byłego członka Senatu Królestwa Polskiego, Stefana Grodzickiego – właściciela majątku Borucin, Basi Szajewskiej – córki właścicieli Dąbia, inż. Bernarda Józefa Morawskiego – właściciela majątku Stok. Zabytkowe nagrobki znajdują się w dobrym stanie, teren cmentarza jest zadbane.

Cmentarz w Zgłowiączce znajduje się na południowy zachód od kościoła parafialnego, poza zabudową wsi, wśród pól, prowadzi do niego osobna droga. Jest w części ogrodzony ogrodzeniem murowanym, z bramą i furtką od wschodu. Założony jest na rzucie prostokąta, z dwoma krzyżującymi się alejami i alejką obwodową biegnącą wzdłuż ogrodzenia. Na cmentarzu znajduje się kilka zabytkowych nagrobków z pocz. XX w. Zabytkowe nagrobki znajdują się w dobrym stanie, teren cmentarza jest zadbane.

Cmentarz ewangelicki w Lubrańcu powstał prawdopodobnie w XVIII w., w okresie kiedy dobra lubranieckie należały do gorącego zwolennika luteranizmu Jakuba Chlewickiego. W okresie tym najazdy wojsk szwedzkich, litewskich i saskich oraz epidemie zniszczyły miasto, w którym oprócz ludności narodowości polskiej i żydowskiej funkcjonowała też duża grupa niemieckich osadników z Prus Królewskich. Ludność luterkańska posiadała cmentarz na gruntach dworskich od strony Brześcia Kujawskiego. Chociaż w drugiej połowie XIX w. nastąpił odpływ ewangelików z Lubrańca, cmentarz czynny był jeszcze przez cały ten czas, aż do końca I Wojny Światowej. W czasie II Wojny Światowej okupanci planowali rozbudowę miasta na terenach sąsiadujących z cmentarzem ewangelickimi, w związku z czym cmentarz został zniwelowany. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lubrańcu dwukrotnie wystąpiło

do Ministerstwa Gospodarki Komunalnej o zamknięcie tego cmentarza (w 1955 i 1965 r.). Do dnia dzisiejszego zachowały się trzy ramy grobów tuż obok dzisiejszej ulicy Nowomiejskiej, niedaleko Urzędu Gminy Lubraniec.

Cmentarz ewangelicki w Sarnowie powstał prawdopodobnie w końcu XVIII w., położony jest pośrodku wsi, pośród gruntów ornych, ok. 100 m od głównej drogi. Założony jest na rzucie czworoboku, częściowo ogrodzony ogrodzeniem murowanym z metalową bramą od południa. Zachowane ok. 60 nagrobków pochodzących od połowy XIX w. do lat 30-tych XX w. Zachowane jest rozplanowanie cmentarza i studnia. Cmentarz jest zaniedbany, zarośnięty chwastami, samosiewami i dużymi drzewami, nagrobki częściowo zniszczone i zaniedbane.

Cmentarz ewangelicki w Siarczycach znajduje się w oddaleniu od drogi, na skarpie nad rzeczką Chodeczka, na tyłach dawnej zabudowy dworskiej, obecnie na gruntach prywatnych. Założony został w końcu XIX w. przez właściciela majątku Siarczyce Karola Kriegera i był prawdopodobnie cmentarzem prywatnym tej rodziny. Cmentarz jest nieczytelny w terenie, całkowicie zarośnięty krzewami i drzewami, brak ogrodzenia, zachowały się trzy nagrobki w zachodniej części cmentarza. Cmentarze w Sarnowie i w Siarczycach wymagają cyklicznych prac porządkowych i oznakowania poprzez ustawienie niewielkich znaków informacyjnych.

Ostatnim z zabytkowych cmentarzy na terenie Gminy jest cmentarz żydowski w Lubrańcu – cmentarz ten powstał prawdopodobnie pod koniec XVIII w. na wzniesieniu zwanym Brzezina, znajdującym się poza miastem, w rozwidleniu dróg prowadzących do Izbicy Kujawskiej i do Topólki (obecnie ulice Słowackiego i Kaliska). W czasie II wojny św. cmentarz został całkowicie zniszczony. W 2010 r. na cmentarzu wzniesiono lapidarium w formie ściany płaczu, do budowy której wykorzystano fragmenty kilku odnalezionych macew oraz postawiono kamień pamiątkowy. Teren dawnego cmentarza jest uporządkowany i oznakowany.

5.4.7. Zabytki techniki

Gmina Lubraniec posiada charakter gminy rolniczej, w związku z tym zabytki techniki występują tu bardzo nielicznie i związane są z produkcją rolną. Jedynymi zachowanymi obiektami o tej funkcji są dwa młyny: dawny elektryczny w Lubrańcu i dawny młyn wodny w Ossowie.

Murowany młyn w Lubrańcu wzniesiony został w początku XX w. i pełnił swoją funkcję do lat 80-tych XX w. W okresie późniejszym został przebudowany adaptowany dla funkcji magazynowych i handlowych, obecnie pod względem technicznym jest w stanie dobrym, lecz nie przedstawia większych walorów zabytkowych.

Drewniany młyn w Ossowie wzniesiony został na przełomie XIX i XX w. w miejsce innych, wcześniejszych młynów, o których w archiwalnych dokumentach jest mowa już od średniowiecza. W skład kompleksu młyńskiego wchodzi: młyn, dom młynarza i stawy młyńskie na rzece Chodeczce wraz z mostem drogowym i przepustem. Po II wojnie św. młyn został sprzedany osobie fizycznej, potem przerobiony został na elektryczny, zaprzestał

działalności w latach 70-tych XX w. W latach 80-tych XX w. turbinownia młyna przebudowana została na małą elektrownię wodną, obecnie już nie działającą. Drewniany młyn jest nieużytkowany i nie remontowany, popadając w coraz gorszy stan. Obydwa w/w budynki są ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.4.8. Układy przestrzenne

Na terenie Miasta i Gminy Lubraniec istnieją dwa zabytkowe ośrodki urbanistyczne i ruralistyczne – miasto Lubraniec i wieś Zgłowiączka. Obydwa ośrodki ujęte są w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Przywilejem z dnia 14 kwietnia 1509 r. król Zygmunt I Stary nadał miastu Lubraniec prawa miejskie, przenosząc je z prawa polskiego na prawo magdeburskie. Miasto było własnością prywatną i należało do właścicieli dóbr lubranieckich. Na mocy w/w przywileju Lubraniec uzyskał prawo odbywania trzech jarmarków i cotygodniowego targu. Rozwój miasta przerwał pożar, który miał miejsce w 1549 r., który zniszczył całe miasto. Ponownie miasto zostało całkowicie zniszczone podczas wojen szwedzkich. W początku XIX w., kiedy dobra lubranieckie nabył Augustyn Słubicki poczyniono szereg prac mających na celu uporządkowanie rozplanowania i zabudowy miasta: dokonano pomiarów miasta i folwarku, wytyczono nowe ulice i nadano im nazwy, przebudowano drogę do Izbicy Kujawskiej poprzez jej wyprostowanie i podwyższenie na odcinku przebiegającym przez bagnisty teren, oczyszczono i wyregulowano koryto Zgłowiączki na przestrzeni kilku kilometrów. W wyniku uwłaszczenia chłopów gród nad Zgłowiączką przestał być w 1868 roku własnością szlachecką, w 1869 r. utracił prawa miejskie i stał się osadą pełniącą funkcję lokalnego ośrodka handlowego i rzemieślniczego. W 1916 r. przywrócono Lubrańcowi prawa miejskie. Rozwojowi miasta w okresie międzywojennym sprzyjało przeprowadzenie linii kolei wąskotorowej, łączącej je z Włocławkiem i z Kołem, budowa dużych zabudowań młyna parowego w pobliżu stacji kolejki i budowa siedmioklasowej szkoły powszechnej.

Najstarsza część Lubrańca zachowała do dziś podstawowe założenia XVI-wiecznego układu urbanistycznego - regularny układ kwartałów zabudowy z siecią ulic przecinających się pod kątem prostym, rynkiem zlokalizowanym w południowo-zachodniej części miasta i długim placem targowym we wschodniej części miasta. Kościół parafialny znajduje się w sąsiedztwie rynku, czytelne kwartały miejskie wypełnione są niską zabudową pierzejową, w większości pochodzącą obecnie z początku XX w. W północnej części placu targowego zlokalizowana jest bożnica, w jej pobliżu pierwotnie znajdowała się zabudowa mieszkalna mieszkańców Lubrańca wyznania hebrajskiego (obecnie nie istniejąca). Pałac z parkiem znajdują się od strony północno-wschodniej, położone na łagodnym stoku opadającym w kierunku rzeki Zgłowiączki.

Drugim ośrodkiem o wczesnośredniowiecznej proveniencji jest Zgłowiączka o której pierwsza wzmianka pojawiła się w 1155 r., a kościół wzniesiono w II poł. XIII w. lub I poł. XIV w. W wypadku układu przestrzennego tej wsi zachowany jest historyczny układ dróg krzyżujących się obok kościoła i tworzących przed kościołem plac, który w średniowieczu pełnił funkcję placu targowego oraz zagospodarowanie głównej drogi prowadzącej do kościoła

od wschodu, posiadającej stosunkowo zwartą zabudowę wiejską, charakterystyczną dla tzw. wsi ulicówek.

Inne wsie o charakterze historycznym znajdujące się w gminie np. Kłobia czy Dąbie Kujawskie mają zabudowę rozproszoną, o typowo rolniczym charakterze, przekształconą w drugiej połowie XX w.

5.5. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome objęte prawną ochroną tworzą zbiory związane z obiektami sakralnymi – czterema kościołami parafialnymi znajdującymi się na terenie Miasta i Gminy Lubraniec stanowiąc ich wyposażenie.

W odniesieniu do kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej w Lubrańcu jest to jego wyposażenie składające się z: neogotyckich ołtarzy głównego i dwóch bocznych, z rzeźbami – w ołtarzu głównym - grupy Chrztu w Jordanie; w ołtarzu prawym - późnogotyckiej (1520 r.) rzeźby Madonny z Dzieciątkiem na półksiężycu; w ołtarzu lewym - obrazem św. Józefa z Dzieciątkiem z drugiej połowy XIX w., ze srebrną, bogato trybowaną sukienką z początku XVIII w. i koronkami rokokowymi z drugiej połowy XVIII w. oraz barokowej chrzcielnicy z drugiej połowy XVII w. z bogato zdobioną czaszą podtrzymywaną przez anioła. Dalszymi zabytkowymi elementami wyposażenia tego kościoła są: obraz „Ecce Homo” z pierwszej połowy XVII w., w ramie rokokowej; krucyfiks późnogotycki z pierwszej połowy XVI w., pochodzący prawdopodobnie z tęczy dawnego kościoła oraz dwie tablice erekcyjne: gotycka z datą 1497, kamienna, z inskrypcją minuskułową, po jej bokach płaskorzeźbione postacie fundatorów biskupa Jana oraz Grzegorza Lubrańskich; powyżej wmurowany kartusz z herbem Godziemba i neogotycka z 1907 r., polichromowana z napisem upamiętniającym budowę kościoła przez proboszcza Stanisława Muznerowskiego. Wystrój wewnętrzny kościoła podkreślają również zabytkowe polichromie z lat 1933-35 autorstwa Bronisława Kopczyńskiego i witraże secesyjne z r. 1906 wg projektów Edwarda Trojanowskiego.

Drewniany kościół w Dąbiu Kujawskim – dawniej parafialny - również zawiera szereg cennych ruchomych obiektów zabytkowych, stanowiących jego wyposażenie. Są to m.in. późnogotycka grupa Ukrzyżowania z końca XV lub z początku XVI w. na belce tęczowej, rokokowo-klasycystyczne ołtarze boczne z końca XVIII w., późnobarokowa ambona z drugiej połowy XVIII w. i portrety trumienne fundatorów kościoła, Zagajewskich. Część w/w obiektów zabytkowych po renowacji przeniesiona została do nowego kościoła.

W kościele parafialnym p.w. Narodzenia NMP w Zgłowiączce w skład zabytkowego wyposażenia wchodzi trzy późnobarokowe ołtarze, obrazy i barokowa ambona. Natomiast w kościele parafialnym p.w. św. Wojciecha i Męczennika w Kłobii zabytkowy charakter ma późnobarokowe wyposażenie: trzy ołtarze z obrazami i ambona.

Wszystkie wymienione powyżej zabytki ruchome są właściwie użytkowane i poddawane są pracom konserwatorskim. Część z nich, jako zespoły jest objęta wpisami do rejestru zabytków.

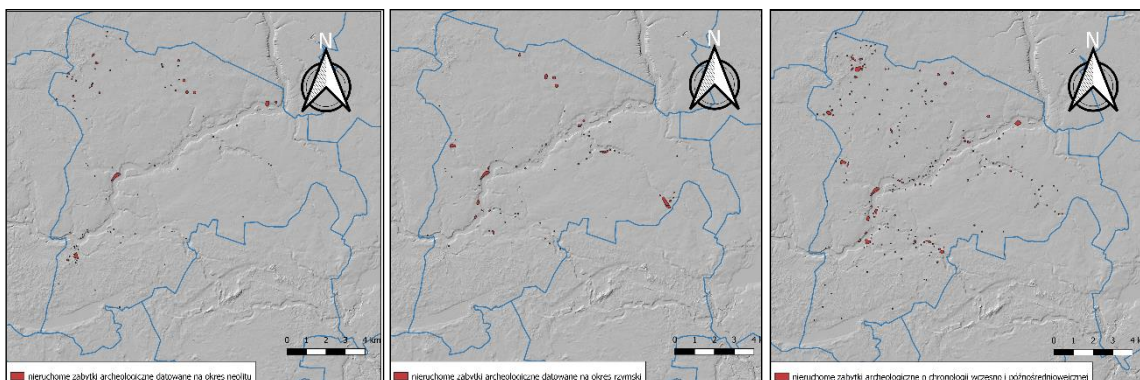
5.6. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z definicją ustawową, przez zabytek archeologiczny rozumie się zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Podstawowym źródłem wiedzy o lokalizacji, chronologii i funkcji stanowisk archeologicznych jest ewidencja zabytków archeologicznych - Archeologiczne Zdjęcie Polski. Jest to program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZAL) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Należy jednak pamiętać, że ewidencja zabytków archeologicznych jest ciągle uzupełniana w procesie archeologicznego rozpoznania terenu.

W latach 1985-1989, 2018 i 2020 obszary AZP o nr: 49-45, 49-46, 50-45, 50-46, 50-47, 51-45, 51-46, 51-47 i 52-45, na których znajduje się gmina Lubraniec, zostały przebadane metodą archeologicznych badań powierzchniowych. W jej obrębie zewidencjonowano dotychczas 495 nieruchomych zabytków – stanowisk archeologicznych, w tym:

- 205 o chronologii przypadającej na okres wczesnego, późnego średniowiecza i nowożytności;
  - 132 stanowiska związane z osadnictwem neolitycznym, głównie z kulturą pucharów lejkowatych;
  - 101 stanowisk zawierających materiał zabytkowy wiązany głównie z kulturą przeworską.
- Pozostałe noszą cechy stanowisk wielokulturowych (stąd rozbieżność w przypadku podsumowania).

Analizując rozmieszczenie stanowisk archeologicznych na omawianym obszarze od okresu neolitu do czasów nowożytnych, należy zauważyć że osadnictwo głównie skupiało się w okolicy cieków wodnych, głównie rzeki Zgłowiączki i Lubieniec oraz na obszarach wyniesień terenowych.

Rycina 1 - Rozmieszczenie osadnictwa na obszarze gminy Lubraniec w okresie neolitu, w okresie rzymskim i w średniowieczu.

Osadnictwo neolityczne skupia się w okolicach miejscowości: Dąbie Kujawskie, Redecz Krukowy i Sarnowo, osady kultury przeworskiej zewidencjonowane są przede wszystkim wzdłuż Zgłowiączki i jej dopływów. W średniowieczu sieć osadnicza rozwija się powielając wcześniejszy schemat osadniczy.

Na szczególną uwagę zasługują 4 stanowiska: 3 grodziska i 1 zespół grobowców megalitycznych, które są objęte wpisami do rejestru zabytków. Są to wczesnośredniowieczne grodziska w Zgłowiączce, Turowie i Sułkowie oraz cmentarzysko grobowców megalitycznych w Sarnowie.

Grodzisko wczesnośredniowieczne w Zgłowiączce zostało wpisane do rejestru zabytków. Zlokalizowane jest w partii zachodniej wsi, na prawym brzegu rzeki, w pobliżu mostu. Stanowi dominującą wśród okolicznych pól i łąk formę terenową o wysokości około 3-4 m. Forma grodziska obecnie zbliżona jest do ściętego skośnie stożka o lekko wklęsłej partii centralnej. Najważniejszym czynnikiem determinującym rozwój zespołu osadniczego w Zgłowiączce od przełomu XI/XII w., a także w wieku XIII było warzelnictwo soli i hutnictwo rozwijające się dzięki występowaniu surowców w postaci solanek i rud darniowych. W drugiej ćwierci XIII w. ośrodek warzenia soli i hutniczy w Zgłowiączce nabrał szczególnego znaczenia dla księstwa kujawskiego. Produkcja soli wymagała nie tylko fachowego nadzoru, organizacji pracy, ale też możliwości bezpiecznego magazynowania produktu i organizacji procesu dystrybucji, co prawdopodobnie było bezpośrednim powodem budowy grodu.

Obiekt ten został posadowiony w 2 ćwierci XIII w. na pagórze kemowym (wzgórzu polodowcowym) o średnicy u podstawy około 80 m, na nim wzniesiono drewniano - ziemną konstrukcję wału. Środek założenia - majdan - składał się z rozmieszczonych dookoła drewnianych zrębowych chałup oraz w części wschodniej budynku gospodarczego i dwóch pieców, z których jeden stanowił wyposażenie kuźni. Warownia była otoczona od wschodu, południa, jak i północy przepokiem. Obiekt ten funkcjonował do początku 2 ćwierci XIV w.

W odległości około 90 m na północny wschód od grodu na przełomie XII/XIII w. rozwinęła się część osady o charakterze produkcyjnym, związanym z wytopem żelaza, topieniem szkła i warzeniem soli. Wraz z rozwojem ośrodka w Zgłowiączce nastąpił podział wsi na część mieszkalną - na południe od grodu i produkcyjną - nadal w tej samej lokalizacji.

Szczególnie cennym zabytkiem archeologicznym jest cmentarzysko grobowców megalitycznych w Sarnowie. Cmentarzysko obejmuje 9 grobowców typu kujawskiego. Zostały one wzniesione w IV tys. p.n.e. przez ludność rolniczą kultury pucharów lejkowatych dla swoich zmarłych pełniących wysoką pozycję społeczną, polityczną lub religijną. Megality to nasypy ziemne o wysokości sięgającej w najwyższym punkcie ok. 3-4 m i kształcie wydłużonego trapezu lub długiego trójkąta, których długość bywała różna i z reguły wynosiła kilkadziesiąt metrów. Ich konstrukcję uzupełniały wielkie, ustawione obok siebie głązy, stanowiące obstawę nasypu ziemnego.

Długość grobowców w Sarnowie wynosi od 30 do 83 m. Szerokość podstawy od 9,5 do 12 m. Otoczone są, oprócz grobowca nr 9, obstawą kamienną. Pod nasypem znajdowały się groby w obstawie kamiennej przykryte brukiem kamiennym. W grobowcu chowano od jednego do pięciu osób obu płci w wieku od 16 do 65 lat (w części pochówków szczątki były słabo zachowane lub pochówek wyznaczono na podstawie istnienia obstawy kamiennej).

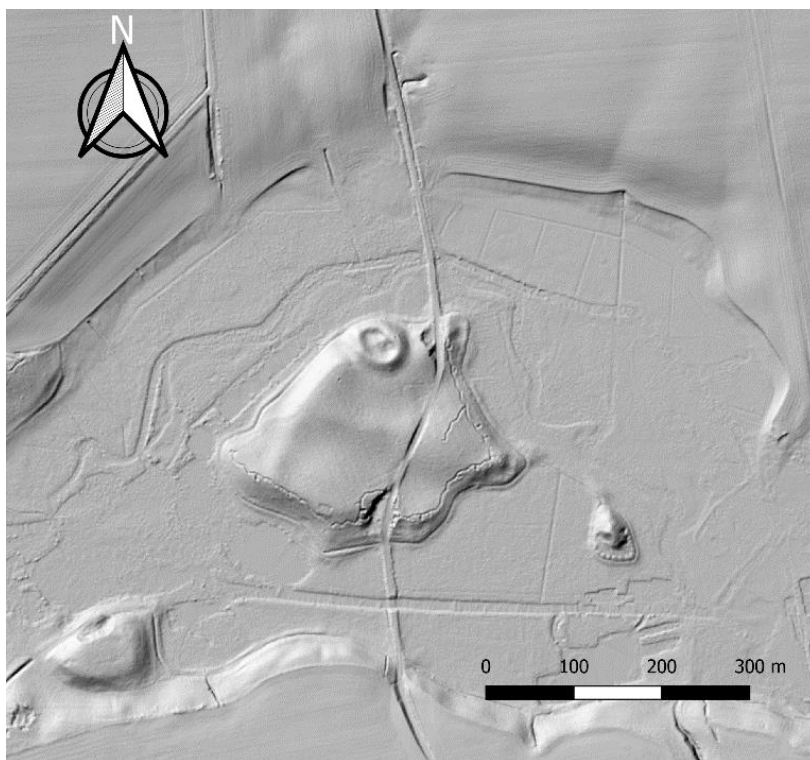
W odległości około 1,5 km od cmentarzyska grobowców kujawskich w Sarnowie, w kierunku południowo zachodnim, w lesie, znajduje się jeszcze jeden neolityczny grobowiec kujawski z okresu kultura pucharów lejkowatych. Posiada on formę trapezowatego nasypu długości około 50 m, szerokości 12 m i wysokości około 1,5 m. Obstawa kamienna nie zachowała się, widoczne są jedynie ślady po usuniętych głazach. Stan zachowania tego grobowca jest zdecydowanie gorszy od w/w zespołu grobowców.

Grobowce megalityczne w Sarnowie są wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego.

Dodatkową ochroną w/w zespołu zabytków archeologicznych jest utworzenia parku kulturowego o nazwie „Park Kulturowy Sarnowo”, co nastąpiło Uchwałą Rady Miejskiej w Lubrańcu z dnia 22 października 2010 roku. Na cele parku kulturowego przeznaczono działki nr 223 i 225, obręb 0030 – Sarnowo o łącznej powierzchni 48,31 ha, będące częścią kompleksu leśnego w miejscowości Sarnowo, gm. Lubraniec. Park kulturowy obejmuje teren o kształcie zbliżonym do trapezu zaś jego granice stanowią: granice wschodnia, północna i zachodnia działki nr 223 oraz granice: wschodnia, południowa i zachodnia działki nr 225. W skład parku kulturowego wchodzi: dziewięć grobowców megalitycznych neolitycznej kultury pucharów lejkowatych wpisanych do rejestru zabytków województwa kujawsko – pomorskiego oraz nawarstwienia kulturowe wraz z materiałem ruchomym stanowiska archeologicznego znajdującego się na obszarze AZP 51-45 (nr stanowiska w miejscowości 1A, nr stanowiska na obszarze 122), będące pozostałościami neolitycznej osady kultury pucharów lejkowatych oraz cmentarzyska (obiekty te znajdują się na pograniczu działek 223 i 225). Zgodnie z treścią w/w Uchwały w granicach parku kulturowego obowiązuje zakaz prowadzenia robót budowlanych, działalności rolniczej, hodowlanej, przemysłowej, handlowej lub usługowej, niezwiązanych z działalnością merytoryczną parku oraz składowanie lub magazynowanie odpadów. Zakaz dotyczy również umieszczania tablic, napisów i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, poza znakami drogowymi, leśnymi oraz związanymi z porządkiem i bezpieczeństwem publicznym. Na obszarze parku kulturowego dopuszczono wyłącznie takie działania, które związane są z niezbędnymi pracami wynikającymi z gospodarki leśnej. W Uchwale tej określono również sposób ochrony Parku Kulturowego Sarnowo – są to: rewaloryzacja i utrzymanie historycznego układu megalitycznych grobowców zgodnie z warunkami planu ochrony parku kulturowego oraz utrzymanie pozostałości osady kultury pucharów lejkowatych i cmentarzyska, m.in. poprzez ograniczenie do niezbędnego minimum ingerencji w nawarstwienia archeologiczne, zgodnie z warunkami planu ochrony parku kulturowego.

Grodzisko średniowieczne w Turowie ma kształt nieregularnego stożka. W rzucie jest ono nieco wydłużone, skierowane bardziej stromym, wypukłym skłonem w stronę starorzecza Zgłowiączki. Jednakże badania prowadzone na tym zabytku w 2018 wykazały, że jest to naturalny kształt wzgórza, być może przekształcony przez działania ludzkie w celu wykorzystania wzniesienia np. jako punktu obserwacyjnego. Natomiast analiza map wykazała, że po drugiej stronie drogi znajduje się forma terenowa analogiczna do grodzisk wczesnośredniowiecznych znanych z innych obszarów. Badania potwierdziły istnienie w tym miejscu reliktu grodu i dwuczłonowego podgrodzia datowanego na 2 poł. X/1 poł. XI w.

Grodzisko jest chronione wpisem do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego.

Rycina 2 - Grodzisko wczesnośredniowieczne w Turowie, fragment LiDAR

Grodzisko wczesnośredniowieczne w Sułkowie położone jest obok gospodarstwa rolnego, przy drodze gruntowej, około 2,5 km od szosy Sułkowo - Zgłowiączka. Cechuje go dobry stan zachowania. Ma kształt wklęsłego stożka o stromych stokach w środku, otoczonego fosą o szerokości 6 m i wałem zewnętrznym. Obiekt wstępnie jest datowany na 2 poł. XIII w. i początek XIV w. Grodzisko jest chronione wpisem do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego.

Najistotniejszymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych na terenie gminy są przede wszystkim prace rolnicze oraz inwestycje budowlane, ponieważ zdecydowana większość stanowisk nie posiada własnej formy terenowej. Wiąże się to z nieświadomością mieszkańców w zakresie istnienia i wartości znalezisk archeologicznych. Wiele z nich jest niszczone, a ewentualne przypadkowe odkrycia nie są zgłaszane pomimo wytycznych wynikających z zobowiązujących przepisów. Zachowanie takie powoduje nieodwracalne uszczuplanie zasobów dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy.

5.7. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Najcenniejszymi zabytkami na terenie Miasta i Gminy Lubraniec są:

- zespół pałacowo-parkowy w Lubrańcu,
- zespół dworsko-parkowy w Ossowie,

- kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Zgłowiączce,
- kościół parafialny p.w. św. Trójcy w Dąbiu Kujawskim,
- synagoga w Lubrańcu,
- zespół szkół rolniczych w Marysinie Lubrańcu.

Spośród wymienionych powyżej zabytków zespoły rezydencjonalne w Lubrańcu i Ossowie powstały w XIX w. i mimo niekorzystnych uwarunkowań, jakie je spotkały po II Wojnie Światowej zachowały swoje historyczne wartości: integralność funkcjonalną i kompozycyjno - przestrzenną, rozwiązania architektoniczne i materiałowe budynków, w większości - rozplanowanie parków, a częściowo również ich granice. Obydwa w/w zespoły są jako zabytki objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Podstawowym problemem, który zdecydowanie negatywnie wpływa na stan zachowania jednego z tych zabytków – zespołu w Ossowie - jest kontynuacja jego funkcji narzuconej w latach 50-tych XX w. – tj. przeznaczenia na mieszkalnia socjalne. Przy braku możliwości sprawowania stałej kontroli właścicielskiej oraz wykonywanych przez lokatorów „przeróbkach” - pojawiają się trwałe lub czasowe zmiany zarówno w rozplanowaniach wewnątrz zabytkowego budynku, jego wystroju architektonicznym, jak i w jego otoczeniu. Ponadto teren parku dworskiego, jak i jego drzewostan traktowany jest przez lokatorów dworu jako własność, którą można wykorzystać w dowolny, zgodny z własnymi potrzebami sposób. Te części parku, które dawniej zakomponowane były jako reprezentacyjne - zajęte są obecnie przez znaczną ilość prowizorycznych, drewnianych i metalowych tymczasowych budynków i garaży pozostających w różnym stanie (niejednokrotnie w ruinie), podzielone równie prowizorycznymi ogrodzeniami wykonanymi z przypadkowych materiałów na ogródki. Główna aleja wjazdowa, aczkolwiek w dużym stopniu zachowana – nie funkcjonuje, zaś drogą dojazdową stała się dawna droga folwarczna. Park nie zachował czytelnej kompozycji, jego teren jest całkowicie niedostępny, zarośnięty samosiewami drzew i krzewów, nie jest widoczna również pielęgnacja starego drzewostanu. Park nie posiada ogrodzenia.

Drugim problemem jest nieprzemyślany obrót nieruchomościami zabytkowymi, bez zapewnionych podczas sprzedaży odpowiednich gwarancji właściwego użytkowania zabytku przez nabywcę. Odnosi się to do wyjątkowo wartościowego jako zabytek zespołu pałacowego w Lubrańcu. Obiekt ten przez kilkadziesiąt powojennych lat funkcjonował jako szkoła, a potem internat i sukcesywnie – na skutek niewłaściwie przeprowadzonych remontów i błędnie wyznaczonych zakresów gospodarowania – tracił walory zabytkowe. Po sprzedaży osobie fizycznej w 2007 r. pojawiła się nadzieja przywrócenia mu dawnych wartości. Niestety, nowy właściciel wykonał jedynie remont dachu. Obecnie obiekt ten czeka na remont i stopniowo jego stan się pogarsza - pałac jest zamknięty, nieogrzewany, podobnie jak oficyna, park zarasta samosiewami i jest ogólnie dostępny z powodu niekompletnego i zniszczonego ogrodzenia. Problem tego zabytku winien być jak najszybciej rozwiązany, a obiekt winien być przeznaczony na cel związany z miastem, z którym był od początku związany własnościowo i funkcjonalnie.

W najlepszym stanie znajduje się zespół dworski w Żydowie powstały w końcu XIX w., z dworem prezentującym bardzo skromne, eklektyczne rozwiązania architektoniczne. Obiekt ten poddawany jest pracom remontowym od lat 90-tych XX w. i od tego czasu posiada

stałego właściciela i użytkownika. W związku z tym stan zachowania dworu i parku aktualnie jest właściwy i nie wymaga żadnych pilnych prac.

Spśród wymienionych powyżej obiektów sakralnych najcenniejsze są: najstarszy na tym terenie kościół parafialny w Zgłowiączce, który poddawany jest od wielu lat sukcesywnym pracom remontowo-konserwatorskim i znajduje się w stanie bardzo dobrym oraz jedyny na terenie Gminy drewniany kościół w Dąbiu Kujawskim, nieczynny, w stanie bliskim ruiny, wypełniony zabytkami ruchomymi, które stopniowo przenoszone są do sąsiadującego nowego kościoła. Podkreślić należy, że kościół w Dąbiu Kujawskim jest jednym z niewielu drewnianych obiektów sakralnych zachowanych w tej części Kujaw, właściciel nie ma w stosunku do niego konkretnych planów, zaś obiekt ten ma wyjątkowo wysoką wartość zabytkową.

Innego rodzaju obiektem zabytkowym o pierwotnej funkcji sakralnej jest synagoga w Lubrańcu. Wzniesiona została prawdopodobnie w końcu XVIII w. i posiada skromne cechy barokowe. Remont i adaptacja przeprowadzona w końcu lat 70-tych XX w. pozbawiła obiekt pozostałości wystroju wewnętrznego, forma architektoniczna budynku pozostała jednak nie zmieniona. Obiekt ten również posiada wyjątkowo wysoką wartość jako jeden z niewielu obiektów o tej funkcji zachowanych na Kujawach. Aktualnie jest użytkowany i znajduje się w dobrym stanie.

Ostatni wreszcie obiekt – zespół zabudowań szkoły rolniczej w Marysinie Lubrańcu – ma wyjątkowe znaczenie zarówno dla Lubrańca, jak i dla regionu z racji pełnionej roli edukacyjnej i funkcjonalnej, przyczyniającej się do zwiększenia rangi miasta i jego rozwoju. Podkreślić należy, że szkoła ta w zamyśle skierowana była do dziewcząt wiejskich, co było pomysłem nowatorskim i zdecydowanie pozytywnie odbieranym przez społeczność lokalną.

5.7.1. Zespół pałacowo-parkowy w Lubrańcu

Zapisy archiwalne wskazują, że na początku XVI w., w 1516 r. ówczesny właściciel dóbr lubrańskich Mikołaj Gardzina Lubrański rozpoczął budowę w Lubrańcu murowanej mieszkalnej siedziby obronnej zwanej „fortalicjum”, zlokalizowanej prawdopodobnie na wyspie wśród rozlewisk Zgłowiączki, której budowę skończył w 1521 r. Przez następne lata kilkakrotnie zmieniali się właściciele dóbr: byli to potomkowie Lubrańskich – Kretkowscy, potem Chlewiccy, wreszcie poprzez sprzedaż w końcu XVI w. – Modliszewscy, a po nich Szczawińscy. W połowie XVII w. w trakcie najazdów szwedzkich zarówno miasto, jak i rezydencja zostały zniszczone. W 1674 r. rezydencja została znacznie uszkodzona przez wichurę, zaś w latach 80-tych XVII w. była już zrujnowana i opuszczona.

W 1827 r. na drodze licytacji dobra lubrańskie zakupił Augustyn Słubicki, były oficer napoleoński, poseł na sejm Królestwa Polskiego. Prawdopodobnie był on inicjatorem budowy obecnego pałacu w Lubrańcu, przebudowy traktu z Lubrańca do Izbicy Kujawskiej i melioracji mokradeł tworzonych przez Zgłowiączkę w okolicach Lubrańca, odzyskując teren wykorzystywany jako łąki. Słubicki zmarł tragicznie w 1833 r., po jego śmierci dobrami lubrańskimi zarządzała wdowa po nim – Łucja Słubicka, a potem córka – Joanna Mniewska.

Joanna rzadko przebywała w Lubrańcu, a dobra na skutek złej administracji niebawem zostały znacznie zadłużone i pomniejszone o miasto Lubraniec. Na mocy testamentu Joanny Mniewskiej w 1901 r. dobra lubrańskie otrzymała jej krewna Elżbieta Piwnicka, która w 1906 r. sprzedała go Bronisławowi Grodzickiemu, ten zaś doprowadził majątek do rozkwitu powiększając go o sąsiadujący folwark w Morzycach. W 1918 r. część dóbr lubrańskich z pałacem przejął jeden z czterech synów Grodzickich – Stanisław i gospodarował w nich do 1940 r., kiedy to rodzina Grodzickich została wysiedlona przez okupanta.

Pałac od czasu nacjonalizacji użytkowany był jako szkoła, potem internat, od roku 2007 stanowi własność prywatną.

Zespół pałacowo-parkowy zlokalizowany jest w południowo-wschodniej części miasta, ograniczony od północy drogami, od południa rozlewiskiem Zgłowiączki, od zachodu zabudową miejską powstałą na dawnych łąkach nad Zgłowiączką. Pierwotnie w skład zespołu wchodził folwark i sady, rozlokowane po obu stronach drogi dojazdowej do pałacu (ob. Aleja Lipowa) oraz browar – zabudowa ta nie zachowała się.

Założenie parkowe ma kształt nieregularny, wykorzystujące uwarunkowania terenowe – pałac zlokalizowany jest w jego południowej części, na dość znacznym wywyższeniu terenu, z elewacją ogrodową skierowaną na rzekę Zgłowiączkę i rozpościerające się za nią łąki. W niewielkiej odległości od pałacu w kierunku zachodnim znajduje się oficyna i zespół budynków mieszkalno-gospodarczych, tworzące zamknięty czworobok. Do pałacu i oficyny prowadzi aleja wjazdowa, na granicy parku zamknięta reprezentacyjną bramą wjazdową. Aleja ta jest kontynuacją dawnej drogi prowadzącej do pałacu przez folwark. Na terenie parku w jego północno-zachodniej części znajduje się duży staw (dawniej rybny), zachodnia część parku miała dawniej charakter rekreacyjny.

Pałac zbudowany został po 1827 r., prawdopodobnie wg projektu Hilarego Szpilowskiego, częściowo z wykorzystaniem fundamentów XVI-wiecznego założenia obronnego w partii piwnic. Jest to budowla klasycystyczna, o zwartej, czystej formie. Budynek założony jest na rzucie prostokąta, na wysokich piwnicach, dwukondygnacyjny, kryty dachem czterospadowym zwieńczonym balustradą tralkową łączącą kominy. Od frontu na osi elewacji znajduje się wysunięty kolumnowy portyk w wielkim porządku, od strony ogrodu – kolumnowy ganek z tarasem na piętrze. Elewacje ze skromnym wystrojem architektonicznym narożnikowymi pilastrami, pasowymi gzymsami międzykondygnacyjnymi i trójkątnymi naczółkami ponad oknami parteru. Wnętrze z zachowanym trzytraktowym układem pomieszczeń, częściowo amfiladowym, z paradną klatką schodową prowadzącą z holu na parterze i z częściowo zachowanym wystrojem sztukatorskim oraz stolarskim. Z ganku od strony ogrodu prowadzą w kierunku rzeki po zboczu pagórka trzy kondygnację schodów, po bokach których pierwotnie znajdowały się tarasy z nasadzeniami kwiatowymi.

Sąsiadująca z pałacem murowana oficyna wzniesiona została w okresie późniejszym niż pałac – prawdopodobnie ok. poł. XIX w. Założona jest na rzucie zbliżonym do litery L, podpiwniczona, dwukondygnacyjna, kryta dachami wielospadowymi. Elewacje z bardzo skromnym wystrojem architektonicznym, dekorowane dwukondygnacyjnymi blendami mieszczącymi okna i pasowymi gzymsami podokapowymi. Wnętrze dwutraktowe, podzielone wtórnie, częściowo z korytarzem od strony podwórza wewnętrznego.

W 1828 r. mierniczy Wańkowski na polecenie Augustyna Słubickiego dokonał pomiarów miasta i wytyczył teren pod park. Park powstał równoległe z budową pałacu, na terenie specjalnie przygotowanym, częściowo zniwelowanym i osuszonym. Teren ten obejmował stromy pagórek nad Zgłowiączką z pozostałościami budowli obronnej, łagodnie opadający w kierunku północnym. Park prawdopodobnie miał charakter naturalistyczno-krajobrazowy, z częścią ozdobną na zboczu pagórka, na tarasach wzdłuż schodów, w chwili obecnej jest to jednak trudne do ustalenia. Wtedy też dokonano nasadzeń, na co wskazuje wiek najstarszych okazów drzew (ok. 150-180 lat). Park był ogrodzony od strony południowo-zachodniej, od terenu na którym dawniej znajdował się folwark, później zabudowania miejskie - ogrodzeniem murowanym z bramą, które to w dużym stopniu jest zachowane. W 1965 r. dla celów funkcjonującego w pałacu liceum i internatu dokonano remontu budynków i przekształceń w parku: nasadzono ok. 6 tys. drzew i krzewów, posadzono zagajnik świerkowy w miejsce klombu przed elewacją frontową pałacu, pobudowano utwardzone korty, trzy boiska piłkarskie i bieżnię, teren na tyłach oficyn przekształcono na ogródki lokatorskie i warzywniki. Pozostały obszar parku pozostał nie zmieniony i traktowany jak teren zalesiony. Tak więc, o ile budynki pałacu i oficyny zachowały historyczną formę architektoniczną i rozwiązania kompozycyjne, a także niektóre elementy wyposażenia ich wnętrz – park został zdewastowany nieprzemyślanymi nasadzeniami, wtórnymi elementami zagospodarowania i brakiem prowadzenia prac pielęgnacyjnych.

W 2007 r., po zmianie właściciela przeprowadzono jedynie remont dachu pałacu i drobne prace porządkowe na terenie parku. Od kilkunastu lat zespół ten nie jest użytkowany ani nie jest poddawany właściwej opiece. Z powodu znacznych ubytków w ogrodzeniu teren parku, jak i budynki są dostępne osobom postronnym i narażone na dewastację. Pałac jest zamknięty, jest nie ogrzewany i nie wietrzony, jest więc narażony na zawilgocenie i zniszczenie, oficyna ma znaczne ubytki w pokryciu dachowym i zawilgocone stropy i ściany, a jej stan zachowania sukcesywnie się pogarsza. Park jest zdziczały, zarośnięty samosiewami, o nieczytelnej kompozycji.

Biorąc pod uwagę powyższe fakty niezbędnym jest w trybie pilnym podjęcie prac remontowych w budynkach pałacu i oficyny oraz prac odtworzeniowo-pielęgnacyjnych w parku. Pozostawienie w/w obiektów nadal bez użytkowania i bez opieki doprowadzić może w krótkim czasie do ich ruiny i całkowitego zniszczenia. Ponieważ obecny posiadacz obiektu nie wywiązał się – jak dotychczas, mimo upływu blisko 15 lat – z nałożonych na niego prawem obowiązków właściciela zabytku, możliwym jest podjęcie działań ukierunkowanych na ponowne połączenie funkcjonalne zespołu pałacowego w Lubrańcu z ośrodkiem miejskim w Lubrańcu.

5.7.2. Zespół dworsko-parkowy w Ossowie

Od wieku XV do połowy XVII-tego wieś Ossowo należała do rodziny Godziembów, później Dąbskich, z których część pisała się jako Ossowscy. W końcu XVII w. stała się własnością Biesiekierskich, w XVIII w. wieś była własnością, kolejno: Morzyckich, Trzebuchowskich i Sutkowskich i Bogatków, a do połowy XIX w. – ich spadkobierców. W kolejnych latach należała do Fryderyka Andre, a potem do trojga jego dzieci. W 1904 r.

dobra zostały zlicytowane, w następnych latach dość często zmieniały właścicieli, w ostateczności w 1930 dobra nabyła Joanna Czyżewska i zamieszkiwała w nich do 1939 r., kiedy to została wysiedlona. W 1945 majątek Ossowo został znacjonalizowany, resztówka z dworem i parkiem przekazana została GS Samopomoc Chłopska w Lubrańcu, a w 1946 r. – Obozowi Pracy w Mielęcinie, lecz już po dwóch latach ponownie wrócił do GS. Obecnie stanowi własność Gminy i Miasta Lubraniec i użytkowany jest jako mieszkania lokatorskie.

Pierwotne założenie dworsko-parkowe miało kształt nieregularnego czworoboku, przez środek którego przepływała rzeczka Chodeczka. Park znajdował się po obydwu brzegach rzeczki, dwór w północno-wschodniej części, sad w części północno – zachodniej. Granice założenia od północy i zachodu wytyczone były drogami lokalnymi, od wschodu – drogą prowadzącą do folwarku. Główna aleja wjazdowa znajdowała się na wprost dworu, wzdłuż granicy sadu. Na skraju parku, od zachodu znajdował się młyn ze stawami, od wschodu – zabudowania folwarczne, dziś nie istniejące.

Dwór założony jest na rzucie zbliżonym do litery H, elewacją frontową zwrócony na północ, ogrodową – na zbocze stromo opadające ku rzeczce. Dwór prawdopodobnie powstawał w trzech etapach: najstarsza była część środkowa, parterowa, pod czterospadowym dachem, z dostawionym w okresie późniejszym wysuniętym gankiem na kolumnach. Część ta powstała być może pod koniec XVIII w. lub na początku XIX w. i została rozebrana w 1992 r. Odbudowano ją po 2010 r. Po bokach dostawione są prostopadle dwa skrzydła – wschodnie parterowe, wzniesione w 2 poł. XIX w. i zachodnie piętrowe z tarasem na parterze i balkonem wspartym na kolumnach na piętrze, wzniesione na początku XX w. Obydwa skrzydła kryte są wysokimi dachami naczółkowymi. Elewacje nie posiadają wystroju architektonicznego. Wnętrza zachowały pierwotne rozplanowanie: część środkowa jest dwutraktowa, z sienią na przetrzał, skrzydło wschodnie jest dwutraktowe w układzie amfiladowym, skrzydło zachodnie jest jednoraktowe z dużym salonem wychodzącym na taras z kolumnami.

Park w typie naturalistyczno-krajobrazowym powstały w II poł. XIX w. wkomponowany jest w wąską kotlinkę, przez którą zakolami przepływa rzeczka. Pierwotna kompozycja parku jest obecnie nieczytelna z powodu znacznego zmniejszenia jego obszaru i dewastacji drzewostanu. Największe skupiska drzew zachowały się wzdłuż biegu rzeczki, jednak brak jest śladów dawnych alejek, a teren parku jest zarośnięty krzewami i samosiejkami i niedostępny. Dawna aleja wjazdowa, stanowiąca obecnie drogę gospodarczą przez pole uprawne jest nieczytelna w terenie i zachowało się z niej tylko część drzew.

Obecnie środkowa część dworu, po odbudowie pełni funkcję świetlicy wiejskiej. Skrzydła dworu są w bardzo złym stanie i pilnie wymagają remontu. Otoczenie dworu stanowi skupisko szop i garaży. Teren przed dworem jest rozjeżdżony przez samochody i stanowi błotnisty, pusty plac. Przy szopach i na tyłach dworu znajdują się powygradzane niewielkie ogródki lokatorów. Obecna droga dojazdowa do dworu jest częściowo wysypana kruszywem, nie zadbane jednak o jej wyrównanie.

Zespół dworsko-parkowy w Ossowie jest chroniony poprzez wpis do rejestru zabytków. Jego obecny stan zachowania jest bardzo zły. Przyczynia się do tego głównie kontynuacja funkcji narzuconej po 1945 r. – mieszkania lokatorskie i idące za tym konsekwencje – konieczność posiadania przez lokatorów budynków gospodarczych, rozjeżdżanie dróg samochodami, przywłaszczanie fragmentów terenu parku pod ogródki i warzywniki oraz pozyskiwanie drewna na opał z sąsiadującego drzewostanu.

Ponieważ w remont części dworu zainwestowano znaczne kwoty zasadnym jest kontynuacja remontu i przeznaczenie kolejnej części dworu na cele społeczne oraz np. pozostawienie funkcji mieszkań lokatorskich przy radykalnym zmniejszeniu ich ilości. Pociągnęłoby to za sobą możliwość uporządkowania otoczenia dworu, odtworzenia rozplanowania parku i jego nasadzeń oraz pierwotnego układu funkcjonalnego z korzystaniem z dawnej alei wjazdowej. Dałoby to też możliwość większej kontroli właścicielskiej oraz popularyzacji tego zabytku poprzez włączenie go do szlaków turystycznych.

5.7.3. Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Zgłowiączce

Wieś Zgłowiączka jest jedną ze starszych wsi na obszarze Kujaw, wzmiankowana jest w dokumentach w 1155 r. jako własność Kanoników Regularnych z Czerwińska, w XIII i XIV w. należała do Kapituły Płockiej. W średniowieczu była ważnym ośrodkiem gospodarczym z uwagi na eksploatowaną tu kopalnię soli i na istniejący w związku z nią targ. W 1472 r. wieś została sprzedana Kapitulie Włocławskiej. W 1511 r. bp poznański Jan Lubrański nabył wieś i przekazał ją Kanonikom Regularnym w Lubrańcu. Dokument z 1577 r. mówi, że we wsi istniał kościół i folwark.

Źródła nie mówią jasno o czasie budowy kościoła parafialnego p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Zgłowiączce. Istnieją przypuszczenia, że został on wzniesiony w 2 połowie XIII w. lub 1 połowie wieku XIV, istnieją też domniemania, że przed budową obecnie istniejącego kościoła w Zgłowiączce funkcjonował kościół wcześniejszy.

Kościół w Zgłowiączce wzniesiony jest w stylu gotyckim, murowany z cegły w wątku wendyjskim, posadowiony na fundamencie kamiennym, orientowany, na rzucie prostokąta z wyodrębnionym, węższym od nawy prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Nad kruchtą zachodnią wznosi się neogotycka wieża, zaś do prezbiterium przylegają dwa prostokątne pomieszczenia: zakrystii i kaplicy. Pomieszczenia te i wieża stanowią rezultat przebudowy kościoła wykonanej w latach 20-tych XX w. Po roku 2015 dokonano szeregu prac remontowo-konserwatorskich przy zewnętrznej architekturze kościoła m. in. wymianę pokrycia dachowego z blachy ocynkowanej i dachówki na blachę cynkową oraz czyszczenie elewacji i uporządkowanie obejścia kościelnego. Wnętrze kościoła poddane zostało pracom remontowym w 1837 r. i 1954 r., wtedy też wykonano malatury wnętrza.

Kościół ten jest najstarszym obiektem sakralnym na terenie Gminy i Miasta Lubraniec, jest zachowany i utrzymywany w bardzo dobrym stanie.

5.7.4. Kościół drewniany p.w. Św. Trójcy w Dąbiu Kujawskim

Pierwsza wzmianka o Dąbiu Kujawskim znajduje się w Kodeksie Dyplomatycznym Wielkopolskim i mówi, że 1136 r. wieś była własnością arcybiskupów gnieźnieńskich, natomiast wzmianka o istniejącej we wsi parafii pojawia się w Księgach Sądowych Brzesko-Kujawskich pod rokiem 1420. Kościół w Dąbiu Kujawskim wspominany jest w r. 1516 i 1577, gdzie wymieniany jest kościół drewniany p.w. Wszystkich Świętych. Kościół ten uległ zniszczeniu przed 1636 r., w tymże też roku nastąpiła konsekracja nowego, drewnianego

kościół z fundacji Piotra Dąbskiego, który przetrwał do ok. 1706 r. Kolejny kościół wzniesiono ok. 1711 r., lecz już w 1779 r. był w tak złym stanie, że groził zawaleniem. Pod koniec XVIII w. z fundacji właściciela Dąbia – Ignacego Zagajewskiego i jego żony Joanny wzniesiono kościół drewniany, istniejący do dzisiaj. Kościół poddany był gruntownemu remontowi w 1909 r., zaś w 1948 r. zabezpieczono pochylenie ścian poprzez związanie kościoła stanową liną zakotwioną w zabetonowanej studni. Drewniany kościół w Dąbiu Kujawskim funkcjonował jako parafialny do 2010 r. W latach 90-tych XX w. podjęto decyzję o budowie we wsi nowego, murowanego kościoła, jego konsekracja nastąpiła w 2011 r. Odtąd stary kościół jest nieczynny, a zabytkowe elementy jego historycznego wyposażenia są sukcesywnie przenoszone do nowego kościoła.

Drewniany kościół w Dąbiu Kujawskim jest budowlą drewnianą, orientowaną, konstrukcji szkieletowej sumikowo-łątkowej, posadowionej na podmurówce kamiennej. Ściany od zewnątrz są oszalowane pionowo deskami, dachy dwuspadowe kryte są dachówką ceramiczną esówką, nad ścianą tęczową znajduje się wieżyczka sygnaturki. Wnętrze budowli otynkowane. Kościół wzniesiony na planie prostokąta, salowy z prezbiterium węższym, ale równym długością nawie, zamkniętym trójbocznie. Korpus nawowy kwadratowy, nieco wyższy od prezbiterium. Podłogi w kościele drewniane, deskowe. Pod prezbiterium znajduje się krypta z widocznymi resztkami pochówków. Od południa dobudowane: przy prezbiterium niewielka zakrystia, przy nawie – kruchta. Wewnątrz wspólny dla prezbiterium i nawy strop płaski z fasetą. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach, o prostej linii parapetu z barokowym prospektem organowym z końca XVIII w. autorstwa Jana Frejberta. Z zabytkowego wyposażenia kościoła wymienić można: ołtarz główny i dwa ołtarze boczne rokokowo – klasycystyczne z końca XVIII w.; ambonę późnobarokową z końca XVIII w.; chrzcielnicę z XIX w.; belkę tęczową z późnogotycką Grupą Ukrzyżowania z przełomu XV i XVI w.; portrety trumienne rodziny Zagajewskich z przeł. XVIII i XIX w.

Kościół ogrodzony jest parkanem murowanym z cegły, pełnym, wzniesionym w 1884 r. z bramą i furtką od strony plebanii (zachodniej). Całość jest zamknięta i niedostępna.

Stary kościół w Dąbiu Kujawskim jest jedynym drewnianym kościołem na terenie Gminy, jest też jednym z najstarszych kościołów i najbardziej wartościowych zabytków na tym terenie. Jego aktualny stan jest bardzo zły i wymaga natychmiastowego podjęcia prac remontowych, a przede wszystkim stabilizacji jego konstrukcji. W chwili obecnej nie ma jednak informacji, aby właściciel miał jakiegokolwiek plany względem tego zabytku, ukierunkowane na jego zachowanie. Podkreślić natomiast należy, że zabytek ten jest chroniony w oparciu o wpis do rejestru zabytków dokonany w 1982 r.

5.7.5. Bożnica (synagoga) w Lubrańcu

Bożnica w Lubrańcu jest jedną z najlepiej zachowanych świątyń judaistycznych województwa kujawsko-pomorskiego.

Żydzi w Lubrańcu pojawili się w 1691 r. W II połowie XVIII w. stanowili już znaczną część mieszkańców tego miasta. Posiadacz dóbr lubranieckich kasztelan brzeski Zygmunt Dąbski nadał Żydom różne przywileje, co potwierdził Król Stanisław August Poniatowski

w 1780 roku. Bożnica została wzniesiona prawdopodobnie ok. poł. XVIII w., za przyzwoleniem biskupa kujawskiego Walentego Aleksandra Czapskiego i funkcjonowała nieprzerwanie do 1939 r. Podczas II wojny św. budynek bożnicy użytkowany był jako magazyn, po wojnie funkcja ta była kontynuowana do lat 80-tych XX w. Wtedy też podjęto decyzję o poddaniu jej gruntownemu remontowi i przeznaczeniu na miejski dom kultury. Remont prowadzony był w oparciu o dokumentacje i projekty opracowane przez Pracownię Konserwacji Zabytków w Toruniu i trwał do 1984 r. W trakcie remontu odtworzono i zmodernizowano zewnętrzną formę architektoniczną (np. poprzez otynkowanie elewacji) oraz wyremontowano i utrzymano rozwiązania architektoniczne wnętrza jednocześnie usuwając większość wystroju malarskiego o charakterze religijnym. Budynek dawnej bożnicy pełni funkcję ośrodka kultury do dzisiaj (ob. Lubrańskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego).

Dawna bożnica zlokalizowana jest na północny wschód od dawnego placu targowego, przy ul. Brzeskiej, stanowiącej dawny trakt prowadzący do Brześcia Kujawskiego i do Włocławka. Jest budowlą o skromnych cechach barokowych. Budynek założony jest na planie prostokąta równoległego do ulicy, dwukondygnacyjny, murowany z cegły na wysokiej podmurówce z kamienia, otynkowany, dach kryty dachówką ceramiczną, nad krótszymi elewacjami trójkątne szczyty o barokowych, wolutowych spływach. Wnętrze otynkowane, z zachowaną historyczną dyspozycją funkcjonalną i zachowanymi fragmentami XIX-wiecznych malowideł: od wschodu główne pomieszczenie wysokości dwóch kondygnacji - sala modlitw dla mężczyzn (we wschodniej ścianie zachowała się wnęka po Aron ha-kodesz - szafie ołtarzowej w postaci ozdobnej, drewnianej skrzynki służącej do przechowywania zwojów Tory, która zdobiona jest malowanymi pilastrami), od zachodu trzy niewielkie pomieszczenia – przedsionek, pomieszczenie ha-midrash (dom nauczania) i schody prowadzące na antresolę wspartą na masywnych arkadach, do tzw. babińca czyli części przeznaczonej dla kobiet. Wnętrze przykryte jest płaskim stropem.

Budynek dawnej bożnicy w Lubrańcu jest objęty ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. kujawsko-pomorskiego, który dokonano w 1960 r. Obecnie zabytek powyższy znajduje się w dobrym stanie technicznym.

Z dniem 26 czerwca 2014 r, zmieniono nazwę instytucji w nim funkcjonującej z Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Lubrańcu na Lubrańskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Lubrańcu.

5.7.6. Zabudowa szkół rolniczych w Marysinie

Na początku XX w. wspólne działania biskupa włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego i właścicielki dóbr lubrańskich Marii Grodzickiej doprowadziły do utworzenia w 1913 r. w Lubrańcu Rocznej Szkoły Rolniczej o charakterze katolickim przeznaczonej dla wiejskich dziewcząt. Maria Grodzicka oddała pod budowę szkoły 6 ha gruntu na terenie tzw. Dolinki, wcześniej użytkowanej jako ogród dworski oraz wspomagała finansowo budowę szkoły i pierwsze lata jej działalności. Na pamiątkę jej zasług miejsce, na którym powstała szkoła nazwano od jej imienia Marysinem. Początkowo był to niewielki budynek szkolny z internatem i zabudowania gospodarcze. Wybuch I wojny światowej

przerwał działalność szkoły. W 1915 roku do Lubrańca wkroczyli Niemcy i przejęli obiekt na własne potrzeby. Pod koniec wojny, po wycofaniu się okupanta umieszczono tu sierociniec. W 1920 roku Sejm Polski uchwalił ustawę o oświacie rolniczej według której każdy powiat II Rzeczypospolitej miał posiadać po jednej męskiej i jednej żeńskiej szkole rolniczej. Na mocy tej ustawy szkoła wznowiła działalność jeszcze w tym samym roku. Przyjmowano do niej córki rolników w wieku 16 - 21 lat, a edukacja trwała 11 miesięcy. Marysin cieszył się renomą nie tylko na Kujawach, ponad połowa dziewcząt pochodziła z różnych stron kraju. Zadaniem szkoły było nie tylko wykształcenie dziewcząt do pracy w gospodarstwie, ale również zaktywizowanie ich w środowisku wiejskim. Po śmierci Marii Grodzickiej zastąpiły ją w funkcji zarządców: wnuczka Elżbieta jej koleżanka Helena Dzierżanowska, zaś miejscowe ziemianki Maria Krzymuska z Falborza i Jadwiga Pańska z Końca przeznaczyły fundusz na rozbudowę i modernizację szkoły. W czasie II Wojny Światowej zabudowania szkolne przeznaczone zostały na obóz Bund Deutscher Mädel – żeńskiej sekcji Hitlerjugend. W ostatnich dniach wojny budynek został zaminowany przez wycofujące się wojska niemieckie, jednak uszkodzenia po wybuchu były niewielkie. Po wojnie szkoła wznowiła działalność już w 1945 r. jako Roczna Szkoła Rolniczo-Gospodarcza. W następnych latach szkoła rozwijała się, zwiększono wielkość gruntów ornych przeznaczonych pod działalność szkoły, budynek szkoły poddano remontowi (1974 r.) i rozbudowano o skrzydło (1987 r.). Poczyniono także prace remontowo- budowlane przy innych budynkach należących do szkoły oraz w jej otoczeniu. W 1998 r. nadano szkole imię Marii Grodzickiej.

W skład zabytkowych zabudowań szkoły wchodzi: starsza część głównego budynku dydaktycznego, dom ogrodnika, piwnica ziemna (lodownia) i budynek gospodarczy (pełniący częściowo funkcję garażu). Budynki zlokalizowane są na pagórku, w otoczeniu zadbanego drzewostanu, stanowiącego kontynuację parku pałacowego. Wszystkie budynki wzniesiono w latach 20-tych XX w., jednakże prowadzone w nich na przestrzeni lat remonty wprowadziły zmiany w ich historyczne rozwiązania architektoniczne. Tym niemniej budynki szkoły zachowały historyczną lokalizację i funkcję w zespole. Budynki te są ujęte w ewidencji zabytków, nie są jednak wpisane do rejestru zabytków.

Szkoła w Marysinie, obok szkoły w Starym Brześciu stanowi jedną z dwóch nadal funkcjonujących szkół rolniczych w regionie, podtrzymujących założenia programowe z lat 20-tych XX w.

6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na obszarze Gminy Lubraniec nie ma obiektów uznanych za pomnik historii. Podobnie, nie występują pomniki przyrody. Na terenie gminy istnieje natomiast Park Kulturowy Sarnowo.

Na terenie gminy wykazano 184 zabytki nieruchome, przy czym do rejestru zabytków wpisane zostało 19 obiektów:

- Dąbie Kujawskie, kościół (dawniej) parafialny p.w. św. Trójcy;
- Dąbie Kujawskie, zespół dworsko-parkowy;
- Kazanie, zespół parkowo-dworski;
- Kłobia, kościół parafialny p.w. św. Wojciecha;
- Kłobia, cmentarz parafialny rzymsko-katolicki;
- Kłobia, zespół parkowo-dworski;
- Lubraniec, kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej;
- Lubraniec, cmentarz parafialny i komunalny;
- Lubraniec, bożnica;
- Lubraniec, zespół pałacowo-parkowy;
- Ossowo, zespół parkowo-dworski;
- Redecz Kalny, zespół parkowo-pałacowy;
- Sarnowo, neolityczne kujawskie grobowce megalityczne;
- Sułkowo, zespół dworski;
- Sułkowo, grodzisko średniowieczne;
- Turowo, grodzisko średniowieczne;
- Zgłowiączka, kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP;
- Zgłowiączka, grodzisko średniowieczne;
- Żydowo, zespół pałacowo-parkowy.

Zgodnie z powyższymi ustaleniami, ochronie właściwej dla zabytków rejestrowych podlega 10,33% obiektów. Pozostałe 89,67% zabytków znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Ponadto, na terenie gminy zidentyfikowano 495 stanowisk archeologicznych, przy czym można zakładać tendencję rosnącą, ze względu na sukcesywnie prowadzone prace badawcze na terenie Sarnowa i sąsiadujących Wietrzychowic.

Łącznie, na terenie Gminy Lubraniec znajduje się 679 obiektów o charakterze zabytkowym. Ponadto, Uchwałą Rady Miasta Lubraniec z dnia 22 października 2010 r. powołano do życia Park Kulturowy Sarnowo. Na cele Parku przeznaczono dwie działki nr 223 i 225 (obręb 0030 Sarnowo) o sumarycznej powierzchni 48,31 hektara, będące częścią kompleksu leśnego w Sarnowie. Centralnym elementem Parku jest dziewięć grobowców zbudowanych w młodszej epoce kamienia, około 5,5 tys. lat temu.

Zakres ochrony prawnej obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy Lubraniec ilustruje poniższa tabela:

Rodzaj ochrony prawnej	Ilość
Pomniki historii	0
Parki kulturowe	1
Obiekty wpisane do rejestru zabytków	19
Obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków	165
Obiekty ujęte w rejestrze zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków	184
Stanowiska archeologiczne	495
Łącznie wszystkie obiekty zabytkowe oraz parki kulturowe	680

Na terenie gminy przeważającą część obiektów stanowią stanowiska archeologiczne (72,79%). Zabytki ewidencjonowane i rejestrowe stanowią odpowiednio ok. 24,26% i 2,79% całego zasobu.

Największa ilość zabytków znajduje się na terenie miasta Lubraniec (47), następnie we wsi Dąbie Kujawskie (21), w Zgłowiączce (14), Kłobii (10) i w Redczu Kalnym (9).

Największą ilość zabytków wpisanych do rejestru posiada miasto Lubraniec (4 zabytki lub zespoły zabytkowe), następnie Kłobia (3 zabytki lub zespoły zabytkowe) i Dąbie Kujawskie (2 zabytki lub zespoły zabytkowe).

Najwięcej obiektów wprowadzonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się w mieście Lubraniec (43 obiekty), następnie w Dąbiu Kujawskim (18 obiektów), w Zgłowiączce (12 obiektów), Kłobii (7 obiektów) i Redczu Kalnym (8 obiektów).

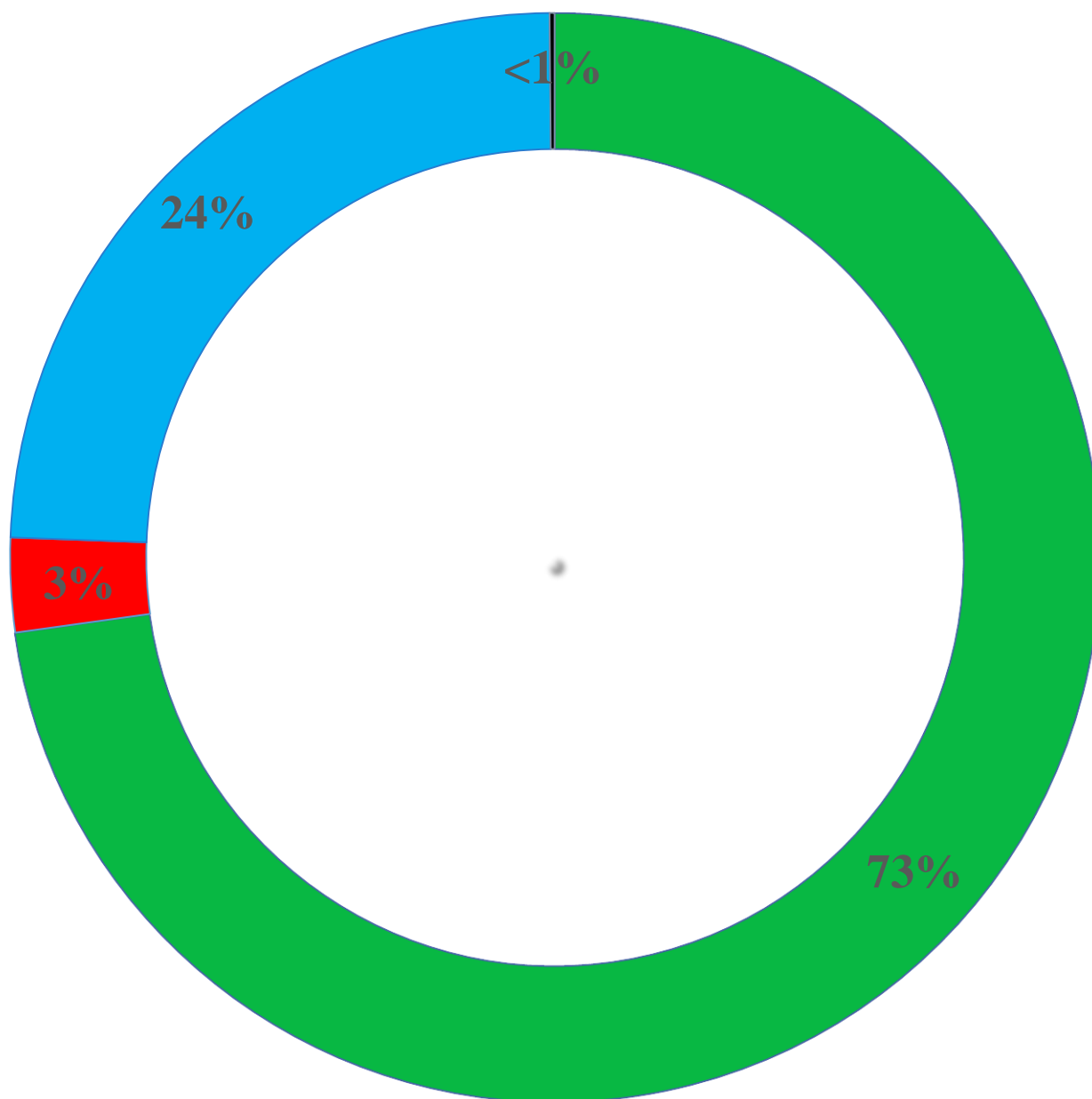
Największa ilość stanowisk archeologicznych została zidentyfikowana na terenie miejscowości Skaszyn – 69 stanowisk.

Struktura obiektów zabytkowych leżących na terenie gminy przedstawia się następująco:

Rodzaj obiektu	Miasto Lubraniec	Gmina Lubraniec
Kościóły	1	3
Kapliczki	1	32
Budynki użyteczności publicznej	2	12
Domy	26	7
Parki – aleje	3	13
Zespoły dworskie	1	9
Zabudowania folwarczne	1	16
Układy urbanistyczne/ruralistyczne	1	1
Cmentarze	3	6
Synagogi	1	0
Budynki przemysłowe	1	1
Zabytki archeologiczne (stanowiska)	12	483

Pełen wykaz obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków został zawarty w załączniku nr 1, stanowiącym aneks do niniejszego Programu; natomiast wykaz stanowisk archeologicznych – w załączniku nr 2 do niniejszego Programu.

PRAWNE FORMY OCHRONY OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA TERENIE GMINY LUBRANIEC

- Stanowiska archeologiczne
- Obiekty wpisane do rejestru zabytków
- Obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków
- Parki kulturowe i pomniki historii

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń

Na terenie gminy Lubraniec znajdują się zabytki nieruchome reprezentacyjne w skali regionu (zespołu dworsko – parkowe, kościoły), jak i unikalne dla Kujaw (synagoga). Ponadto, na terenie gminy usytuowane są układy urbanistyczne i ruralistyczne, budynki użyteczności publicznej oraz kapliczki i krzyże przydrożne.

Osobną grupę stanowią bardzo liczne zabytki archeologiczne. W szczególności, na podkreślenie zasługują zabytki megalityczne w Sarnowie, które wraz z grobowcami w Wietrzychowicach i Gaju (gm. Izbica Kujawska) stanowią unikat na skalę europejską.

Biorąc pod uwagę fakt, że gmina Lubraniec jest gminą rolniczą, zaś zabytki nieruchome znajdujące się na jej terenie pozostają w złym stanie, poważnym zadaniem pozostaje ich utrzymanie w jak najlepszym i zgodnym z prawem stanie.

Podstawowym problemem warunkującym podjęcie decyzji o remoncie tych obiektów oraz o jego zakresie pozostaje ich funkcja. Obecna funkcja – mieszkania socjalne, jak dowiodło tego ostatnie kilkadziesiąt lat – nie jest właściwa i prowadzi do stopniowej degeneracji i zniszczenia zabytku. Wskazaniem jest poczynienie wszelkich możliwych działań dla zmiany tej funkcji i wprowadzenia takiej funkcji, która będzie zgodna lub chociażby zbliżona do jego pierwotnego przeznaczenia.

Stan zachowania zabytkowych cmentarzy rzymsko-katolickich i znajdujących się na nich historycznych nagrobków jest dobry i nie wymaga szczególnych prac. Natomiast stan cmentarzy ewangelickich w Sarnowie i w Siarczycach jest zły. Cmentarze są zaniedbane, zarosnięte chwastami, samosiewami i dużymi drzewami, nagrobki częściowo zniszczone i zaniedbane. Wskazane jest pilne podjęcie działań porządkowych i oznakowania tych obiektów poprzez ustawienie niewielkich znaków informacyjnych.

Ujęte w ewidencji budynki użyteczności publicznej i budynki mieszkalne są w stanie gwarantującym im zachowanie walorów zabytkowych i nie wymagają pilnych prac.

Krzyże i kapliczki przydrożne od zakończenia II wojny św. w przeważającej większości kilkakrotnie zmieniły swoje rozwiązania plastyczne, architektoniczne i materiałowe, w chwili obecnej na terenie gminy nie zachowała się już żadna kapliczka czy krzyż licząca więcej niż 50 lat. Remont kapliczki czy krzyża nie wymaga żadnych uzgodnień przewidzianych prawem budowlanym, stąd wykonywany jest zgodnie z aktualnymi potrzebami i gustami. W tym wypadku jednak obiekty te należy uznać za dobra kultury niematerialnej – niezależnie od formy plastycznej zachowują pierwotną lokalizację, są poważane przez miejscową społeczność i stanowią utrwalony tradycją element miejscowego krajobrazu. Należy jednak uświadamiać potrzebę zachowywania starych, historycznych rozwiązań tych obiektów i nie wprowadzanie w miejsce rozwiązań tradycyjnych obiektów wykonanych z nieodpowiednich, aczkolwiek trwałych materiałów np. wykończonych terakotą, szklwionym klinkierem, wykonanych z rury kwasówki czy ujętych ogrodzeniem nabytym w markecie budowlanym.

Odnosnie zabytków archeologicznych - tzw. stanowisk archeologicznych wykazanych w wojewódzkiej ewidencji zabytków – zawsze narażone są one na niebezpieczeństwo

nieumyślnego ich zniszczenia na skutek prac rolniczych. Gmina powinna mieć jednak pełną świadomość lokalizacji tych obiektów oraz możliwość powiadomienia o tym fakcie właścicieli nieruchomości, na których się one znajdują. Gmina powinna też uzyskać informację na temat zawartości i znaczenia tych stanowisk – inną wartość posiada przecież ślad osadnictwa w postaci fragmentu skorupy naczynia, a inną cmentarzysko lub osada. W przypadku w/w zabytków – w porozumieniu z WKZ – należałoby przyjąć konkretne i powtarzalne rozwiązania odpowiednie dla danej sytuacji – biorąc także pod uwagę fakt, że wszystkie w/w stanowiska archeologiczne nie są objęte prawną ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków.

Na podstawie powyższej diagnozy przeprowadzono analizę SWOT, stanowiącą podstawę sformułowania postulatów programowych Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Nazwa tego rodzaju analizy, jest akronimem od angielskich słów określających jej cztery elementy składowe: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats – tj. Mocne strony, Słabe strony, Szanse i Zagrożenia. SWOT wykorzystuje się do analizy wewnętrznego i zewnętrznego otoczenia projektu, przy czym stanowi on pierwszy etap analizy strategicznej. W poniższej tabeli zamieszczono analizę SWOT dokonaną pod kątem materii zachowania dziedzictwa kulturowego dla Gminy Lubraniec.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Dobrze rozbudowana infrastruktura drogowa - duża sieć właściwie utrzymanych dróg powiatowych i gminnych, wpływających pozytywnie na możliwy rozwój turystyki krajoznawczej i dostęp do zabytków, 2. obiekty megalityczne w Sarnowie, stanowiące zabytki reprezentatywne w skali europejskiej, mogące przy właściwym wykorzystaniu stać się atrakcją turystyczną regionu, 3. wyjątkowe walory krajobrazowe i przyrodnicze gminy (obszar Natura 2000), 4. znaczna ilość zachowanych dworów, zespołów dworskich i pałacowych, 5. przeprowadzone prace remontowe i zabezpieczające obiektów zabytkowych, 6. istnienie zieleni komponowanej o wysokim walorze przyrodniczym jak i historycznym; 7. określenie zabytkowych wartości krajobrazu kulturowego i zasad jego ochrony w opracowanych studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, 8. Sąsiedztwo Gminy z parkiem kulturowym w Wietrzychowicach. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zły stan zachowania części obiektów o charakterze zabytkowym, 2. zniszczenia i dewaloryzacja części zabytków znajdujących się na terenie gminy; 3. niewłaściwe wykorzystanie obiektów zabytkowych, w tym wykorzystanie ich w charakterze budynków socjalnych, co przyczynia się do ich degradacji i dewaloryzacji, 4. opuszczenie, brak adaptacji i nieużytkowanie części obiektów zabytkowych, 5. zaniedbania i niewłaściwie utrzymana zielen komponowana – w szczególności dotyczy zabytkowych parków podworskich, 6. brak postulowanego muzeum popularyzującego wiedzę archeologiczną, 7. brak infrastruktury towarzyszącej na terenie Parku Kulturowego Sarnowo, 8. brak dostatecznej świadomości dotyczącej wagi i potrzeby ochrony zabytków wśród mieszkańców gminy – brak prowadzenia

	<p>właściwych działań informacyjnych i edukacyjnych,</p> <p>9. brak dostatecznej ilości ścieżek turystycznych oraz rowerowych umożliwiających pełne wykorzystanie potencjału turystycznego dóbr kultury znajdujących się na terenie gminy;</p>
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój turystyki poprzez właściwe wykorzystanie obiektów zabytkowych, 2. wykreowanie nowego produktu turystycznego, 3. rozwój lokalnych społeczności poprzez właściwą adaptację obiektów zabytkowych, 4. powstanie ścieżek historycznych, ścieżek rowerowych i idący za tym rozwój infrastruktury; 5. renowacja, rewitalizacja, właściwe oznakowanie i zachowanie obiektów zabytków, w tym obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków, ale posiadających cechy obiektów zabytkowych, 6. rewitalizacja istniejącej zieleni komponowanej wpływająca na poprawę komfortu życia mieszkańców, 7. prowadzenie działań edukacyjnych odnoszących się do ochrony zabytków, ich zachowania i właściwego zagospodarowania, 8. identyfikacja mieszkańców gminy z dobrami kultury poprzez działania informacyjne, promocyjne i rozwój turystyki, 9. możliwość pozyskiwania środków finansowych na renowację obiektów zabytkowych z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, 10. popularyzacja historii i kreowanie pozytywnego wizerunku regionu, 11. współpraca z gminami w zakresie wspólnych działań rozwojowych, a także możliwość współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zniszczenie bądź utrata walorów zabytkowych istniejących obiektów architektonicznych, 2. dewastacja i zniszczenie obiektów zabytkowych związana z niewłaściwą ich adaptacją, w tym wykorzystaniem pod budownictwo socjalne lub komunalne, 3. dewastacja lub dewaloryzacja obiektów zabytkowych związana z opuszczeniem i niewykorzystaniem istniejących zabytków, 4. dewaloryzacja zieleni komponowanej związana z niewłaściwym utrzymaniem parków podworskich, 5. dewastacja licznych stanowisk archeologicznych w związku z prowadzoną działalnością rolniczą, 6. zagrożenia płynące z działalności „poszukiwaczy skarbów”, mogących doprowadzić do zniszczenia stanowisk archeologicznych, 7. dokonywane zmiany krajobrazu i widoku na zabytek w związku z rozwojem gospodarczym regionu, 8. brak właściwej adaptacji obiektów zabytkowych na cele użyteczności publicznej lub obiekty stymulujące rozwój turystyki i gospodarki, 9. utrzymanie się niskiej świadomości mieszkańców Gminy w tematyce ochrony zabytków; w konsekwencji płynący z tego brak zainteresowania, wiedzy i utożsamiania się z historią i kulturą regionu;

8. Założenia programowe

Na podstawie obowiązujących przepisów prawa, krajowych, wojewódzkich i powiatowych założeń strategicznych, wewnętrznych regulacji programowych gminy, istniejącej materii zabytkowej oraz analizy szans i zagrożeń, wyodrębniono następujące cele, kierunki działania i zadania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Lubraniec na lata 2024-2027.

CEL GŁÓWNY GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY LUBRANIEC NA LATA 2024-2027: KOMPLEKSOWA OPIEKA NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY LUBRANIEC NA LATA 2024-2027

<i>CEL SZCZEGÓŁOWY 1: SPOŁECZNO-PRAWNA OCHRONA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH</i>	<i>CEL SZCZEGÓŁOWY 2: PROWADZENIE PRAC KONSERWATORSKO- ZABEZPIECZAJĄCYCH</i>	<i>CEL SZCZEGÓŁOWY 3: OCHRONA ZABYTKÓW POPRCZEZ ROZWÓJ OFERTY TURYSTYCZNEJ GMINY</i>
KIERUNKI DZIAŁANIA	KIERUNKI DZIAŁANIA	KIERUNKI DZIAŁANIA
1. Sporządzenie rozwiązań planistycznych i strategicznych	1. Zabezpieczenie i konserwacja obiektów leżących na terenie Gminy Lubraniec	1. Kreowanie produktu turystycznego
2. Działania edukacyjne	2. Rewitalizacja zieleni komponowanej	2. Rozwój infrastruktury turystycznej
3. Zmiana struktury właścicielskiej i funkcji zabytku	3. Pozyskiwanie środków finansowych na prace konserwatorsko-restauratorskie	3. Promocja zabytków znajdujących się na terenie Gminy Lubraniec

8.1. Cel szczegółowy 1: Społeczno – prawna ochrona obiektów zabytkowych

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt, burmistrz lub prezydent miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Gmina Lubraniec prowadzi obecnie działania związane z opracowaniem w/w ewidencji. Zarządzeniem nr 26/2023 Burmistrza Lubrańca z dnia 17 marca 2023 r. w sprawie prowadzenia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Lubraniec, postanowiono wprowadzić Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Lubraniec, w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych z terenu miasta i gminy Lubraniec. Wskazane jest, aby prace te zostały zakończone w perspektywie obecnego programu opieki nad zabytkami. Wnioski zawarte w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz niniejszym Programie powinny być każdorazowo uwzględniane w dokumentach planistycznych; szczególnie przy prowadzeniu procesu inwestycyjnego.

Na szczególną uwagę zasługuje zły stan zespołu pałacowego w Lubrańcu. Niezbędne jest podjęcie w trybie pilnym podjęcie prac remontowych w budynkach pałacu i oficyny oraz prac odtworzeniowo-pielęgnacyjnych w parku. Ze względu na bierność obecnego właściciela zabytku i niewywiązywanie się przez niego z ustawowych obowiązków oraz znaczenie obiektu dla historii regionu i lokalnej społeczności konieczne jest podjęcie działań mających na celu zmianę struktury właścicielskiej oraz podjęcie działań ukierunkowanych na ponowne połączenie funkcjonalne zespołu pałacowego w Lubrańcu z ośrodkiem miejskim w Lubrańcu.

Podobnie, w przypadku zespołu dworskiego w Ossowie - zasadnym jest przeznaczenie kolejnej części dworu na cele społeczne oraz np. pozostawienie funkcji mieszkań lokatorskich przy radykalnym zmniejszeniu ich ilości. Pociągnęłoby to za sobą możliwość uporządkowania otoczenia dworu, odtworzenia rozplanowania parku i jego nasadzeń oraz pierwotnego układu funkcjonalnego z korzystaniem z dawnej alei wjazdowej. Dałoby to też możliwość większej kontroli właścicielskiej oraz popularyzacji tego zabytku poprzez włączenie go do szlaków turystycznych.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, kierunki działania dla celu szczegółowego 1 prezentują się w następujący sposób:

8.1.1 Kierunek działania 1.1: Sporządzenie rozwiązań planistycznych i strategicznych

L.p.	Zadanie
1	Opracowanie i uzgodnienie z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Lubraniec.
2	Uwzględnianie założeń Programu Opieki nad Zabytkami w przygotowywanych dokumentach planistycznych, w szczególności w projektowanych studiach kierunku zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
3	Uwzględnianie założeń Planu Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo w przygotowywanych dokumentach planistycznych, w szczególności w projektowanych studiach kierunku zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

8.1.2 Kierunek działania 1.2: Działania edukacyjne

L.p.	Zadanie
1	Opracowanie programu lekcji na temat zabytkowej architektury, kultury i historii miasta oraz gminy Lubraniec.
2	Wspieranie lokalnych inicjatyw takich jak: budowa izb pamięci, organizacja konkursów, etc.
3	Popularyzacja zasad ochrony zabytków oraz znaczenia i atrakcyjności archeologicznego dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnej.

8.1.3 Kierunek działania 1.3: Zmiana struktury właścicielskiej i funkcji zabytku

L.p.	Zadanie
1	Podjęcie działań w celu przejęcia przez gminę zabytkowego zespołu pałacowego w Lubrańcu.
2	Zmiana lub ograniczenie funkcji mieszkalnictwa socjalnego w zespole dworskim w Ossowie.

8.2 Cel szczegółowy 2: Prowadzenie prac konserwatorsko-zabezpieczających

Gmina Lubraniec posiada w zasobach własnych znaczną ilość obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji i rejestrze zabytków. Część obiektów jest w stanie wymagającym interwencji, w szczególności zmiany funkcji lub podjęcia działań w celu zmiany struktury właścicielskiej.

Środkowa część dworu w Ossowie, po odbudowie pełni funkcję świetlicy wiejskiej. Skrzydła dworu są w bardzo złym stanie i pilnie wymagają remontu. Otoczenie dworu wymaga prac porządkowych.

Gmina jest także zobowiązana do utrzymywania zabytków i ich otoczenia w ramach Parku Kulturowego Sarnowo, zgodnie z postanowieniami Planu Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo. Niezbędne jest prowadzenie monitoringu stanu zachowania stanowisk archeologicznych oraz kontrolowanie podczas wydawania pozwoleń budowlanych, czy inwestycja nie będzie prowadzona w miejscu stanowiska archeologicznego bądź strefy archeologicznej ochrony konserwatorskiej wyznaczonej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Konieczne jest także podjęcie działań porządkowych w obrębie cmentarzy ewangelickich w Sarnowie i Siarczycach. Konieczne jest ustawienie niewielkich znaków informacyjnych oznaczających lokalizację cmentarzy.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, kierunki działania dla celu szczegółowego 2 prezentują się w następujący sposób:

8.2.1 Kierunek działania 2.1: Zabezpieczenie i konserwacja obiektów leżących na terenie gminy Lubraniec

L.p.	Zadanie
1	Przeprowadzenie prac zabezpieczających i niezbędnego remontu zespołu dworskiego w Ossowie.
2	Monitorowanie stanu zachowania zabytków archeologicznych oraz prowadzenie bieżących prac porządkowych na terenie Parku Kulturowego Sarnowo.
3	Przeprowadzenie działań porządkowych i właściwe oznaczenie cmentarza w Sarnowie.
4	Przeprowadzenie działań porządkowych i właściwe oznaczenie cmentarza w Siarczycach
5	Dofinansowanie do remontów zabytków, przyznawane na podstawie uchwały nr XI/133/2012 Rady Miejskiej w Lubrańcu z dnia 16 maja 2012 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdujących się na obszarze Gminy Lubraniec.

8.2.2 Kierunek działania 2.2: Rewitalizacja zieleni komponowanej

L.p.	Zadanie
1	Przeprowadzenie inwentaryzacji, prac porządkowych i rewitalizacji parku pałacowego w zespole dworskim w Ossowie.

8.2.3 Kierunek działania 2.3: Pozyskiwanie środków finansowych na prace konserwatorsko-restauratorskie

L.p.	Zadanie
1	Pozyskiwanie środków finansowych na remont zabytków z przeznaczonych na ten cel funduszy zewnętrznych, w szczególności z funduszy strukturalnych.
2	Pozyskiwanie środków finansowych na remont zabytków z puli Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
3	Pozyskiwanie środków finansowych z funduszy środowiskowych, w celu rewitalizacji zieleni komponowanej.

8.3 Cel szczegółowy 3: Ochrona zabytków poprzez rozwój oferty turystycznej gminy

Biorąc pod uwagę rosnący ruch turystyczny, obecność obiektów atrakcyjnych turystycznie w gminie, a także popularność turystyki rowerowej czy pieszej, należy podjąć działania zmierzające do ustalenia i właściwego oznaczenia zabytków i tras turystycznych.

Grobowce neolityczne w Sarnowie stanowią fenomen na skalę europejską, wobec czego stanowią istotny potencjał turystyczny dla całego regionu, przy czym niewątpliwie stanowią

najcenniejszą atrakcję turystyczną Gminy Lubraniec. Potencjał turystyczny megalitów nie jest jednak w pełni wykorzystywany poprzez brak odpowiedniej infrastruktury towarzyszącej w postaci m.in. informacji turystycznej, toalet czy bazy noclegowej. Budowa odpowiedniego zaplecza, wyznaczenie tras turystycznych oraz zatrudnienie wykwalifikowanego personelu (przewodników), a także stworzenie atrakcji tematycznie powiązanych z okresem archeologicznym umożliwiłoby właściwe wykorzystanie możliwości stwarzanych przez istnienie parku kulturowego.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, kierunki działania dla celu szczegółowego 3 prezentują się w następujący sposób:

8.3.1 Kierunek działania 3.1: Kreowanie produktu turystycznego

L.p.	Zadanie
1	Opracowanie i wytyczenie turystycznych szlaków historycznych – w szczególności szlaku związanego z zabytkami megalitycznymi, we współpracy z gminą Izbicą Kujawską.
2	Promocja Parku Kulturowego Sarnowo w przewodnikach, albumach i środkach masowego przekazu.

8.3.2 Kierunek działania 3.2: Rozwój infrastruktury turystycznej

L.p.	Zadanie
1	Oznakowanie szlaków turystycznych oraz leżących na nich zabytków.
2	Budowa infrastruktury towarzyszącej na terenie Parku Kulturowego Sarnowo

8.3.3 Kierunek działania 3.3: Promocja zabytków znajdujących się na terenie gminy Lubraniec

L.p.	Zadanie
1	Opracowanie i publikacja mapy atrakcyjnych obiektów zabytkowych na stronie internetowej Gminy.
2	Organizowanie imprez i wystaw poświęconych zabytkom materialnym i niematerialnym, w szczególności poświęconym zabytkom archeologicznym znajdującym się na terenie Gminy.

9. Wytyczne i rekomendacje do Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego

---

Ochrona obiektów zabytkowych nierozzerwalnie wiąże się z ochroną wartości kulturowych krajobrazu i przestrzeni gminy. Jednocześnie, w wypadku zabytków chronionych poprzez wpis do rejestru zabytków, jak i ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, działania przy nich należy przygotowywać i prowadzić zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Znaczną pomocą jest w tym wypadku Gminna Ewidencja Zabytków, która w sposób czytelny wskazuje obiekty zabytkowe i ich lokalizację. Dodatkową wiedzę dysponuje Wojewódzki Konserwator Zabytków, określając – na podstawie decyzji wpisu do rejestru zabytków – zakres strefy ochrony konserwatorskiej danego zabytku nieruchomego lub lokalizację zabytku archeologicznego (dotyczy to głównie numerów działek).

W związku z tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego opracowywanych dla całej gminy lub jej fragmentów należy wprowadzać zapisy uwzględniające następujące zasady:

OCHRONA KRAJOBRAZU:

1. konieczność zachowania i utrzymania utrwalonego tradycją krajobrazu rolniczego,
2. konieczność zachowania przebiegu historycznych szlaków komunikacyjnych (dróg), w przypadku ich remontu - zachowania lub odtworzenia zadrzewień przydrożnych,
3. konieczność zachowania i uczynienia krajobrazowych punktów widokowych,
4. konieczność utrzymania rozwiązań krzyży i kapliczek przydrożnych oraz ich najbliższego otoczenia pod względem lokalizacji, ekspozycji i użytych materiałów,
5. stosowanie zalecenia projektowania i nasadzania w zadrzewieniach przydrożnych i otoczeniu krzyży i kapliczek - drzew i krzewów gatunków rodzimych.

OCHRONA ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ REZYDENCJONALNYCH

(wpisanych i nie wpisanych do rejestru zabytków):

1. wszelkie działania ukierunkować na utrzymanie integralności zabytków w ich historycznych granicach, rozplanowaniu, rozwiązaniu i funkcji,
2. podjąć działania zmierzające do realizacji kompleksowych remontów zabytkowych budynków i rewitalizacji parków,
3. dążyć do zmiany aktualnych funkcji zabytkowych budynków i parków z zagospodarowaniem całości obiektów dla celów społeczności lokalnych,

OCHRONA BUDYNKÓW ZABYTKOWYCH

(ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków):

1. zachować wartości zabytkowe obiektu: lokalizację, rozwiązanie architektoniczne, materiałowe, gabaryty, sposób zagospodarowania najbliższego otoczenia, stosować

- stonowaną kolorystykę elewacji zharmonizowaną z historycznym charakterem obiektu,
2. nowe obiekty wprowadzane w bezpośrednie sąsiedztwo zabytkowych budynków winny nie naruszać ich walorów pod względem rozwiązań architektonicznych, gabarytów i kolorystyki elewacji,

OCHRONA ZABYTEKÓW TECHNIKI:

1. wszelkie działania ukierunkować na utrzymanie integralności zabytku w jego historycznych granicach, rozplanowaniu, rozwiązaniu i funkcji,
2. przyjąć plan włączenia zabytku techniki (młyna w Ossowie) dla nowej funkcji związanej z turystyką i podjąć działania zmierzające tym kierunku.

OCHRONA ZABYTEKOWYCH CMENTARZY I ZABYTEKÓW SEPULKRALNYCH:

1. dążyć do bezwzględnego zachowania zabytkowych nagrobków,
2. podjąć działania zabezpieczające zabytkowe nagrobki nie posiadające opiekunów,
3. podjąć działania ukierunkowane na uporządkowanie cmentarzy ewangelickich, umożliwienie dostępu do nich i umieszczenie przy nich tabliczek informacyjnych,

OCHRONA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH:

1. wszelkie działania ukierunkować na utrzymanie zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków w ich historycznych granicach, formie terenowej, rozwiązaniu i wartościach merytorycznych, z zakazem wprowadzania jakichkolwiek inwestycji w ich bezpośrednie sąsiedztwo;
2. podjąć działania zmierzające do upowszechnienia wiedzy o zabytkach archeologicznych i zwiększenia świadomości społecznej na ich temat poprzez informowanie o prawach, obowiązkach i postępowaniu względem zabytku archeologicznego przez jego właściciela, użytkownika lub znalazcę, wynikających z przepisów prawa;
3. na etapie tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego poinformować właścicieli nieruchomości o fakcie lokalizacji na terenie ich nieruchomości zabytków archeologicznych,
4. rozważyć możliwość zwiększenia ekspozycji i udostępnienia turystycznego wybranych zabytków archeologicznych.

10. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania zaplanowane w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów o charakterze:

1. Formalno-prawnym poprzez:

- opracowanie i uzgodnienie z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Lubraniec.
- opracowywanie i uchwalanie studiów kierunku zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zgodnie z Programem Opieki nad Zabytkami i Planem Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo;
- wykonywanie decyzji administracyjnych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w oparciu o właściwe przepisy u.o.z.;

2. Finansowym poprzez:

- pozyskiwanie środków zewnętrznych w postaci korzystania z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich, funduszy krajowych MKiDN i funduszy środowiskowych;
- dofinansowanie do remontów zabytków, przyznawane właścicielom przez gminę na podstawie Uchwały nr XI/133/2012 Rady Miejskiej w Lubrańcu z dnia 16 maja 2012 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdujących się na obszarze Gminy Lubraniec;

3. Koordynacyjno-strategicznym poprzez:

- wykonywanie ustaleń Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami oraz Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego i Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Włocławskiego, a także innych dokumentów strategicznych na poziomie powiatowym, wojewódzkim oraz krajowym;
- współpracę z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- współpracę z ośrodkami akademickimi i naukowymi w zakresie ochrony zabytków;
- współpracę z kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- współpracę z gminą Izbicą Kujawską, na terenie której znajduje się Park Kulturowy Wietrzychowice;
- aktualizację wewnętrznych dokumentów programowych gminy Lubraniec o zakres ochrony zabytków;

4. Społeczno-edukacyjnym poprzez:

- edukację, za pomocą wprowadzenia zagadnień ochrony zabytków i historii regionu do lekcji w szkołach oraz poprzez opracowywanie i organizowanie gier edukacyjnych i terenowych;
- popularyzację zasad ochrony zabytków oraz znaczenia i atrakcyjności archeologicznego dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnej;

5. Inwestycyjnym – poprzez:

- bieżące prace konserwacyjne i zabezpieczające obiektów należących do gminy Lubraniec;
- bieżące prace porządkowe i konserwacyjne zieleni komponowanej należącej do gminy Lubraniec;
- podjęcie działań w kierunku zmiany struktury właścicielskiej i funkcji zabytków leżących na terenie gminy Lubraniec;
- budowę infrastruktury towarzyszącej na terenie Parku Kulturowego Sarnowo;

6. Promocyjnym poprzez:

- opracowywanie i wytyczenie nowych szlaków turystycznych i historycznych;
- położenie szczególnego nacisku na promocję Parku Kulturowego w Sarnowie w przewodnikach, albumach i środkach masowego przekazu;
- prawidłowe oznakowanie szlaków turystycznych i leżących na nich zabytków;
- opracowanie materiałów promocyjnych: mapy obiektów zabytkowych i publikacji poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy Lubraniec;
- organizowanie wydarzeń kulturalnych - imprez i wystaw poświęconych zabytkom materialnym i niematerialnym gminy Lubraniec.

11. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

DLA CELU SZCZEGÓŁOWEGO 1: **SPOŁECZNO – PRAWNA OCHRONA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH**

1. Opracowanie i uzgodnienie z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Lubraniec.
2. Uwzględnienie w studium zagospodarowania przestrzennego założeń Programu Opieki nad Zabytkami oraz Planu Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo.
3. Ilość opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających Program Opieki nad Zabytkami oraz Plan Ochrony Parku Kulturowego Sarnowo.
3. Ilość zrealizowanych lekcji dot. zabytkowej architektury, kultury i historii gminy.
4. Podjęcie działań w celu przejęcia przez gminę zabytkowego zespołu pałacowego w Lubrańcu.
5. Podjęcie działań zmierzających do zmiany lub ograniczenia funkcji mieszkalnictwa socjalnego w zespole dworskim w Ossowie.

DLA CELU SZCZEGÓŁOWEGO 2: **PROWADZENIE PRAC KONSERWATORSKO- ZABEZPIECZAJĄCYCH**

1. Stan zachowania i wartości zabytkowego dworu w Ossowie.
2. Stan zachowania i wartości zieleni komponowanej na terenie zespołu dworskiego w Ossowie.
3. Stan zachowania zabytków i otoczenia na terenie Parku Kulturowego Sarnowo.
4. Stan zachowania i wartości zabytkowego cmentarza ewangelickiego w Sarnowie.
5. Stan zachowania i wartości zabytkowego cmentarza ewangelickiego w Siarczycach.
6. Ilość i kwota dotacji przyznanych właścicielom obiektów zabytkowych na podstawie Uchwały nr XI/133/2012 Rady Miejskiej w Lubrańcu z dnia 16 maja 2012 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdujących się na obszarze Gminy Lubraniec.
7. Kwota środków uzyskanych na remont zabytków z Funduszy Europejskich.
8. Kwota środków uzyskanych na remont zabytków z Funduszy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
9. Kwota środków uzyskanych na rewitalizację zieleni komponowanej z funduszy środowiskowych.

DLA CELU SZCZEGÓŁOWEGO 3:
OCHRONA ZABYTEKÓW POPRZEZ ROZWÓJ OFERTY
TURYSTYCZNEJ GMINY

1. Ilość opracowanych i wytyczonych nowych szlaków turystycznych i historycznych.
2. Ilość artykułów, reportaży, reklam dotyczących Parku Kulturowego Sarnowo, opublikowanych w przewodnikach, albumach i środkach masowego przekazu.
3. Ilość nowo oznakowanych szlaków turystycznych i leżących na nich zabytków.
4. Budowa infrastruktury towarzyszącej na terenie Parku Kulturowego Sarnowo.
5. Opracowanie i opublikowanie mapy atrakcyjnych obiektów zabytkowych.
6. Ilość zorganizowanych wystaw i imprez poświęconych zabytkom materialnym i niematerialnym.

12. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego, finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Natomiast jednostka samorządu terytorialnego sprawując opiekę przy zabytkach, finansuje prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane ze środków własnych.

Mając na uwadze powyższe, w niniejszym rozdziale opisano możliwe źródła finansowania postulatów zawartych w Programie.

12.1. Finansowanie ze środków Unii Europejskiej

12.1.1. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

W ramach celu polityki 4. *Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych* przewidziano cel szczegółowy 4.6 *Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych*.

Zgodnie z jego treścią, inwestycje w zabytki i niezabytkową infrastrukturę kultury przyczyniają się do włączenia społecznego, rozwoju innowacji społecznych i podniesienia atrakcyjności turystycznej i potencjału ekonomicznego danego obszaru. Wsparcie otrzymają projekty, które przyczyniać się będą do wzrostu liczby odwiedzających oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Priorytetowo będą traktowane inwestycje, które zakładają współpracę z lokalnym otoczeniem (m.in. społeczeństwo, NGO, przedsiębiorstwa, podmioty ekonomii społecznej). Preferowane będzie wsparcie istniejącej infrastruktury, natomiast nowe inwestycje będą dopuszczalne tylko w wyjątkowych, uzasadnionych okolicznościach. Ponadto renowacja, konserwacja, rewaloryzacja i restauracja obiektów zabytkowych (w tym pomników) nie może być pojedynczą interwencją, tylko musi stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub lokalnej.

Na ochronę, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury łącznie przewidziano 600 000 000 euro.

12.1.2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich

W chwili opracowywania niniejszego Programu nie wdrożono jeszcze Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w perspektywie 2021-2027.

W PROW na lata 2014-2020, w *Działaniu 6.8 Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich* wymieniono poddziałanie 6.8.1: *Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej.*

W ramach poddziałania przewidziano odnawianie lub poprawę stanu obiektów budowlanych, w tym zabytkowych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego oraz zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne. Rodzaj pomocy ma przyjąć formę refundacji części kosztów kwalifikowalnych operacji, w szczególności:

- koszty przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

Beneficjentami powyższych działań mogą być gminy, instytucje kultury, dla których organizatorem są jednostki samorządu terytorialnego oraz Kościoły lub inne związki wyznaniowe.

12.1.3. Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

Głównym celem programu jest wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału gospodarczego i społecznego regionu, sprzyjanie zintegrowanemu, zrównoważonemu i inteligentnemu rozwojowi województwa kujawsko-pomorskiego, ukierunkowanemu na wysoką jakość życia i bezpieczeństwo jego mieszkańców.

W obszarze społecznym (CP4), środki EFRR będą przeznaczony na inwestycje w przedszkola i kształcenie zawodowe, edukację włączającą, zdeinstytucjonalizowane usługi społeczne i zdrowotne (ukierunkowane głównie na podstawową opiekę zdrowotną i opiekę ambulatoryjną), a także wspieranie instytucji kultury i rozwój dziedzictwa kulturowego. Na ten cel przeznaczono 240 000 000 euro.

Realizując wsparcie w wymiarze terytorialnym (CP5) wspierane będą inwestycje na terenach MF wojewódzkich, regionalnych i powiatowych miast WK-P. Planowane jest wsparcie takich obszarów jak: tereny inwestycyjne, uzdrowiska, turystyka, kultura, rewitalizacja przestrzeni publicznych, rewitalizacja społeczno-gospodarcza oraz zwiększenie zdolności administracyjnych ZIT. Na te działania w Programie przewidziano alokację ok. 130 000 000 euro.

12.2. Finansowanie ze środków krajowych

Osoby fizyczne oraz jednostki organizacyjne mogą ubiegać się o udzielenie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku, z puli środków rozdysponowywanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dofinansowania udziela się na podstawie zawartej umowy pomiędzy beneficjentem a ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Środki pochodzą z programu „Ochrona zabytków”. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub 100% w przypadku zabytków o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określa regulamin na stronie internetowej Ministerstwa oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

Ponadto, istnieje możliwość przeznaczenia środków Funduszu Kościelnego na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, stosownie do art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeni proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1950 r., nr 9 poz. 87 ze zm.) i art. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 r., nr 61 poz. 354). Dotowane może być jedynie wykonanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt – w szczególności będą to remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolacje, remonty i wymiana zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej itp.

12.3. Finansowanie ze środków wojewódzkich

Dofinansowywanie prac konserwatorskich zabytków wpisanych do rejestru, znajdujących się na terenie województwa Kujawsko-Pomorskiego, reguluje uchwała Nr XXXV/508/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. ze zm. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Celem dotacji jest ochrona krajobrazu kulturowego i dziedzictwa narodowego Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz wspieranie działań właścicieli i zarządców zabytków dla zapewnienia ochrony i konserwacji wartościowych elementów substancji zabytkowej. Dotacje mogą być udzielane na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,

położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego, dostępnych publicznie, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe i znajdujących się w złym stanie technicznym. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku jeśli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich, lub robót budowlanych przy zabytku dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacji udzielić może również wojewódzki konserwator zabytków ze środków pochodzących z budżetu państwa, w części, której dysponentem jest wojewoda.

12.4. Finansowanie ze środków powiatowych

Na terenie powiatu włocławskiego dofinansowanie konserwacji zabytków wpisanych do rejestru reguluje Uchwała Nr XX/177/20 Rady Powiatu we Włocławku z dnia 28 sierpnia 2020 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków - zwana dalej dotacją - może obejmować wyłącznie nakłady konieczne w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 77 u.o.z. stanowi katalog zamknięty i wskazuje na następujące prace:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Co istotne - z treści przytoczonej wyżej Uchwały wynika, że nie obejmuje ona obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

12.5. Finansowanie ze środków gminnych

Na terenie gminy Lubraniec dofinansowanie konserwacji zabytków wpisanych do rejestru reguluje Uchwała nr XI/133/2012 Rady Miejskiej w Lubrańcu z dnia 16 maja 2012 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdujących się na obszarze Gminy Lubraniec.

Z budżetu Gminy Lubraniec mogą być udzielane dotacje celowe na sfinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku ruchomym lub nieruchomym, jeżeli zabytek ten łącznie spełnia następujące kryteria:

1. znajduje się na stałe na obszarze Gminy Lubraniec;
2. jest dostępny publicznie;
3. posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe dla mieszkańców Gminy Lubraniec;
4. jest wpisany do rejestru zabytków.

Dotacja na prace lub roboty budowlane przy zabytku może finansować nakłady obejmujące:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

O dotację może się ubiegać każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku, a także podmiot, który do tego zabytku posiada tytuł prawny wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Dotacja z budżetu Gminy Lubraniec na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

13. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

---

W Wieloletniej Prognozie Finansowej Gminy Lubraniec na lata 2023-2035 ujęto Rozwój infrastruktury i promocję oferty turystycznej w gminie Lubraniec z łącznym nakładem finansowym w wysokości 30 000,00 zł oraz odnowę przestrzeni publicznej na terenie Parku Kulturowego w Sarnowie, również z łącznym nakładem finansowym w wysokości 30 000,00 zł. Ponadto, 40 000 zł planuje przeznaczyć się na utworzenie szlaków turystycznych na terenie gminy.

W chwili opracowywania niniejszego Programu, Gmina Lubraniec nie miała zaplanowanych zadań inwestycyjnych bezpośrednio związanych z rewitalizacją bądź remontem obiektów zabytkowych należących do gminy, jednakże w Wieloletniej Prognozie Finansowej gmina planuje przeznaczyć 750 000,00 zł na modernizację budynków użyteczności publicznej i budynków komunalnych.

14. Część graficzna Programu Opieki nad Zabytkami

Ilustracja 1 - Zespół pałacowy w Lubrańcu

Ilustracja 2 - Synagoga (Bożnica) w Lubrańcu

Ilustracja 3 - Zespól dworski w Ossowie

Ilustracja 4 - Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Zgłowiączce

Ilustracja 5 - Kościół p.w. Św. Trójcy w Dąbiu Kujawskim

Ilustracja 6 - Szkoła rolnicza w Marysinie

Ilustracja 7 - Zespół dworski w Żydowie

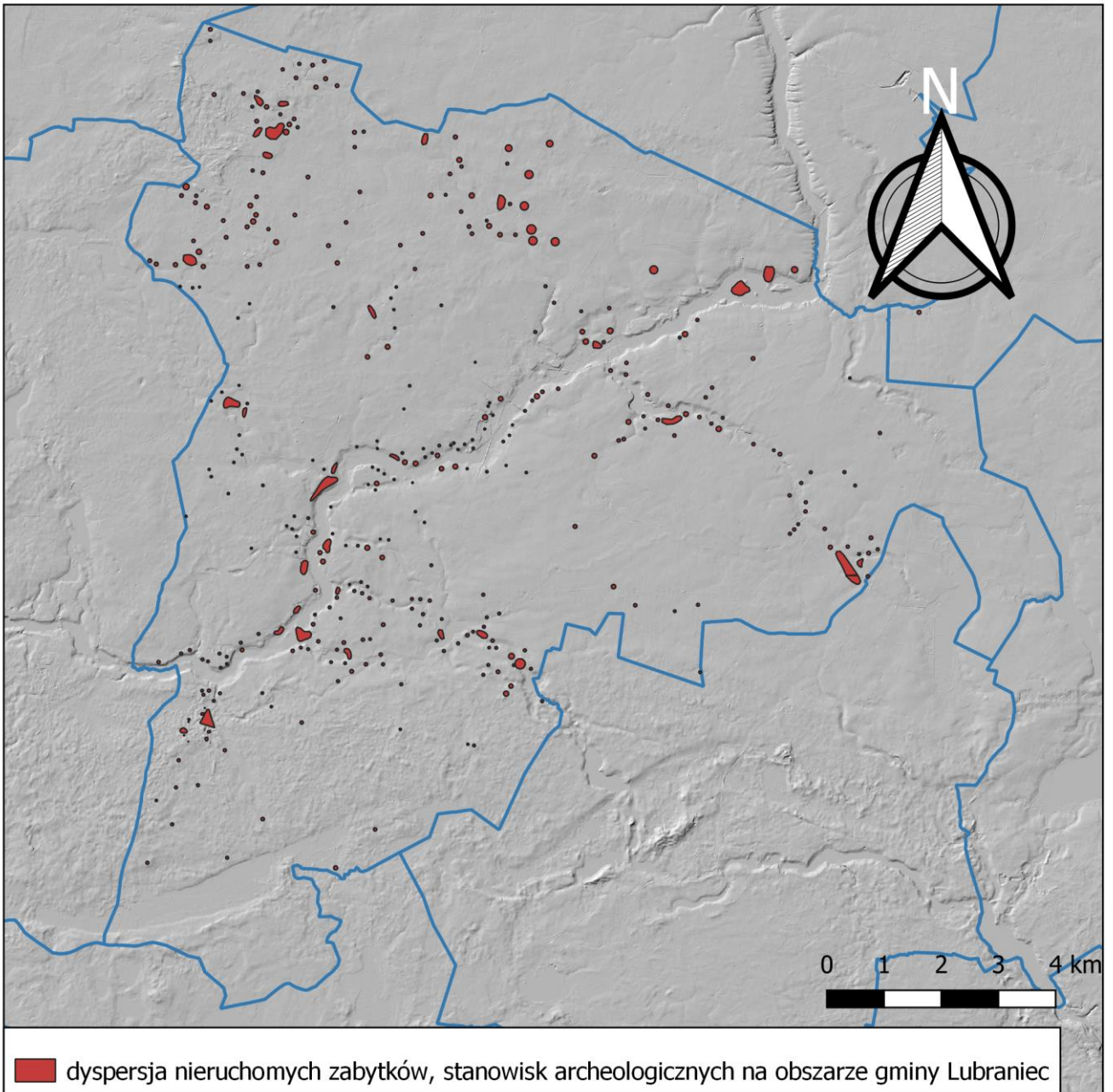
Ilustracja 8 - Zespół dworski w Sulkowie

Ilustracja 9 - Grobowiec nr 1 w Sarnowie

Ilustracja 10 - Grobowiec nr 4 w Sarnowie

Ilustracja 11 - Dyspersja nieruchomości zabytków - stanowisk archeologicznych na obszarze gminy Lubraniec

Załącznik nr 1 do Programu – wykaz obiektów znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji i rejestrze zabytków

WYKAZ ZABYTKÓW ZNAJDUJĄCYCH SIĘ NA TERENIE MIASTA LUBRANIEC

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Rejestr zabytków/ Ewidencja zabytków
1.	historyczny układ urbanistyczny		XVI w., XIX w.	Ew. zab.
	zespół kościoła parafialnego :			
2.	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. MB Szkaplerznej		1905-1906	1996. 07. 15 – A/471/1-2
3.	ogrodzenie wraz z terenem przykościelnym w granicach działki nr 505		XIX/XX w.	
4.	plebania	Św. Józefa 2	1901	Ew. zab.
5.	starodrzew			Ew. zab.
	zespół cmentarza parafialnego :			
6.	cmentarz parafialny rzymskokatolicki i komunalny (nagrobki i starodrzew)			1996. 07. 2 – A/659/1- 4
7.	kaplica cmentarna pw. św. Anny		1834	
8.	ogrodzenie z bramą		XIX/XX w.	
	zespół pałacowo – parkowy :			
9.	pałac		1827 po	1984. 07. 26 – A/1239/1-3
10.	oficyna		1827 po	
11.	park pałacowy		XIX w. pocz.	
12.	budynek gospodarczy		XIX w. k.	Ew. zab.
13.	ogrodzenie z bramą		2 ćw. XIX w.	Ew. zab.
14.	bożnica, ob. Gminny Ośrodek Kultury		XVIII w. poł. ok.	1960. 09. 07 - A/697
15.	cmentarz ewangelicki	Nowomiejska	XIX w. 2 poł.	Ew. zab.
16.	cmentarz żydowski	Słowackiego	XIX w. 2 poł.	Ew. zab.
17.	aleja lipowa			Ew. zab.
18.	dom	Św. Anny 12	pocz. XX w.	Ew. zab.
19.	dom	Św. Anny 15	pocz. XX w.	Ew. zab.
20.	dom	Św. Anny 22	pocz. XX w.	Ew. zab.
21.	dom	Brzeska 14	1900 ok.	Ew. zab.
22.	młyn elektryczny, ob. magazyn	Brzeska 33	1900 ok.	Ew. zab.
23.	dom	Brzeska 26	pocz. XX w.	Ew. zab.
24.	dom	Brzeska 39	pocz. XX w.	Ew. zab.
25.	dom	Brzeska 41	XIX/XX w.	Ew. zab.
	zespół budynków szkoły :	Brzeska 51		Ew. zab.
26.	szkoła		1924-1926	Ew. zab.
27.	oficyna z zespołu szkoły		1924-1926	Ew. zab.
28.	dom, dom parafialny	Św. Józefa 4		Ew. zab.
29.	dom	Św. Józefa 8	pocz. XX w.	Ew. zab.
30.	dom	Św. Józefa 10	pocz. XX w.	Ew. zab.
31.	dom	Kaliska 15	pocz. XX w.	Ew. zab.
32.	budynek d. domu ludowego i kina (ob. OSP Lubraniec)	Pl. Mariana Szulca 4	1930 ok.	Ew. zab.
33.	dom	Kościuszki 10	1930 ok.	Ew. zab.

34.	dom	Kujawska 7 / Sienkiewicza	lata 30-te XX w.	Ew. zab.
35.	figura przydrożna	Al. Lipowa / Wojska Polskiego	pocz. XX w.	Ew. zab.
36.	dom	Mickiewicza 4a/Pl. 3 Maja 1	pocz. XX w.	Ew. zab.
37.	dom	Mickiewicza 11	pocz. XX w.	Ew. zab.
38.	dom	Mickiewicza 23	XVIII w. k.	Ew. zab.
39.	dom	pl. 3 Maja 6 / Sienkiewicza	pocz. XX w.	Ew. zab.
40.	dom	pl. 3 Maja 7, 7a	pocz. XX w.	Ew. zab.
41.	dom	pl. 3 Maja 9	1931	Ew. zab.
42.	dom	pl. 3 Maja 11	pocz. XX w.	Ew. zab.
43.	dom	Sienkiewicza 5	pocz. XX w.	Ew. zab.
44.	dom	Sienkiewicza 11 / Kujawska	pocz. XX w.	Ew. zab.
45.	dom	Sienkiewicza 48	pocz. XX w.	Ew. zab.
46.	dom	Sienkiewicza 58	pocz. XX w.	Ew. zab.
47.	dom	Wojska Polskiego 1	pocz. XX w.	Ew. zab.

WYKAZ ZABYTKÓW ZNAJDUJĄCYCH SIĘ NA TERENIE GMINY LUBRANIEC

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Rejestr zabytków/ Ewidencja zabytków		
1.	Annowo	figura przydrożna MB	1932	Ew. zab.		
2.	Bielawy	kapliczka przydrożna	l. 20-te XX w., remont 2012	Ew. zab.		
3.	Czajno - Nowiny	kapliczka przydrożna na drzewie	2 poł. XX w.	Ew. zab.		
4.	Dąbie	zespół dworsko – parkowy : oficyny ruina	1900 ok.	1957. 04. 25 – A/1332/1-2		
5.		park dworski	XVIII w.			
6.		mostek nad strugą	2 poł. XIX w.		Ew. zab.	
7.		lodownia	XIX w. k.		Ew. zab.	
8.		aleja lipowa	XIX w. k.		Ew. zab.	
9.	Dąbie Kuj.	zespół kościoła parafialnego : kościół parafialny rzymskokatolicki drewniany pw. Św. Trójcy	1789-1790		1982. 11. 15 – A/429	
10.		plebania	XIX w. 2 poł.			Ew. zab.
11.		budynek gospodarczy	XIX w. 2 poł.			Ew. zab.
12.		ogrodzenie z bramami	XIX w. 2 poł.	Ew. zab.		
13.		dzwonnica	l. 30-te XX w.	Ew. zab.		
14.		figura MB przed kościołem	po 1920	Ew. zab.		
15.		figura Chrystusa Króla przed kościołem	po 1920	Ew. zab.		
16.		starodrzew		Ew. zab.		
17.	Dąbie Kuj.	cmentarz parafialny rzymskokatolicki	XIX w. 2 poł.	Ew. zab.		
18.	Dąbie Kuj.	figura przydrożna Chrystusa Pana	Ok. 1930	Ew. zab.		
	Dąbie Kuj.	zespół budynków szkoły :		Ew. zab.		
19.		szkoła	1928	Ew. zab.		
20.		dom nauczyciela	1928	Ew. zab.		
21.		budynek gospodarczy	1928	Ew. zab.		
22.		szalet	1928	Ew. zab.		
23.	Dąbie Kuj.	dom nr 5 (organistówka)	ok. 1900	Ew. zab.		
24.	Dąbie Kuj.	dom nr 16A (d. szkoła)	ok. 1900	Ew. zab.		

25.	Dobierzyn	krzyż przydrożny	I. 20-te XX w., remont po 1980	Ew. zab.
26.	Gołębin Parcele	cmentarz ofiar I wojny św.		Ew. zab.
	Kazanie	zespół dworsko – parkowy :		1984. 07. 26 – A/1313/1-4
27.		dwór	1918 po	
28.		oficyny dworskiej ruina	XIX w. k.	
29.		park dworski	XIX w. 2 poł.	
		stajnia, przebudowana	1900 ok.	
		stodoła nie istnieje	1900 ok.	
30.		czworak murowany	1900 ok.	
31.	rządcówka murowana	1900 ok.	Ew. zab.	
32.	Kazanie	remiza straży pożarnej	1918	Ew. zab.
33.	Kazanie	kapliczka przydrożna	I. 20-te XX w., remont po 2010	Ew. zab.
	Kłobia	zespół kościoła parafialnego :		1996. 08. 29 – A/490/1-3
34.		kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Wojciecha	1883-1888	
35.		brama z ogrodzeniem wokół kościoła	XIX w. 2 poł.	
36.		starodrzew wraz z terenem przykościelnym w granicach działki nr 59		
37.	Kłobia	figura przykościelna MB	po 1920	Ew. zab.
	Kłobia	zespół cmentarza parafialnego	XIX w. 3 ćw.	1996. 07. 02 – A/661/1-3
38.		cmentarz parafialny(historyczne nagrobki, starodrzew)		
39.		brama z ogrodzeniem	k. XIX w.	
	Kłobia	zespół dworsko – parkowy :		1984. 07. 26 – A/1237/1-2
40.		dwór	1920 ok.	
		park dworski	XIX w.	
41.		budynki gospodarcze folwarczne	XX w. pocz.	Ew. zab.
42.	Kłobia	dom nr 32a	Lata 20-te XX w.	Ew. zab.
43.	Kłobia	dom z budynkiem gospodarczym	1924	Ew. zab.
44.	Kłobia	krzyż przydrożny I	I. 20-te XX w., remont po 1980	Ew. zab.
45.	Kłobia	krzyż przydrożny II	I. 20-te XX w., remont po 1980	Ew. zab.
46.	Kłobia Wieś	dom nr 33	Lata 20-te XX w.	Ew. zab.
47.	Koniec	dom nr 46-47	I. 30-te XX w.	Ew. zab.
48.	Koniec	kapliczka przydrożna	I. 20-te XX w., remont po 2010	Ew. zab.
49.	Korzeszynek	krzyż przydrożny	I. 20-te XX w., remont po 2010	Ew. zab.
50.	Krowice	krzyż przydrożny z kapliczką	I. 20-te XX w., remont po 2010	Ew. zab.
51.	Krowice	kapliczka przydrożna z figurą MB	I. 20-te XX w., remont po 2010	Ew. zab.
	Marysin	zespół budynków Szkoły Rolniczej :		Ew. zab.
52.		szkoła	Lata 20-te XX w.	Ew. zab.
53.		dom ogrodnika	Lata 20-te XX w.	Ew. zab.
54.		budynek gospodarczy	Lata 20-te XX w.	Ew. zab.
55.		lodownia		Ew. zab.
56.	Milżynek	kapliczka przydrożna z figurką MB	1941	Ew. zab.
	Ossowo	zespół dworsko – parkowy :		1984. 07. 26 – A/1238/1-2
57.		dwór	XVIII w. k.	
58.		park dworski	XIX w. 2 poł.	
59.	Ossowo	młyn wodny drewniany, ob. elektryczny	1900 ok.	Ew. zab.
60.	Ossowo	dom młynarza	Lata 20 - te XX w.	Ew. zab.

61.	Ossowo	most drogowy nad przepustem przy stawach młyńskich	Pocz. XX w.	Ew. zab.	
62.	Rabinowo	krzyż przydrożny	I. 20-te XX w., remont po 1980	Ew. zab.	
	Redecz Kalny	zespół dworsko – parkowy :		1984. 07. 27 – A/1236/1-2	
63.		dwór	XIX w. 2 poł.		
64.		park dworski	XIX w. 2 poł.		
65.		d. czworak I, ob. dom mieszkalny	1900 ok.		Ew. zab.
66.		d. czworak II, ob. dom mieszkalny	XIX w. k.		Ew. zab.
67.		bramy z ogrodzeniem parku dworskiego	1900 ok.		Ew. zab.
68.		d. rządówka, ob. dom mieszkalny	XX w. pocz.		Ew. zab.
69.	Redecz Kalny	figura przydrożna MB	po 1920	Ew. zab.	
70.	Redecz Kalny	krzyż przydrożny I	I. 20-te XX w., remont po 1970	Ew. zab.	
71.	Redecz Kalny	krzyż przydrożny II	I. 20-te XX w., remont po 2011	Ew. zab.	
72.	Redecz Kalny	figura przydrożna MB Niepokalanej	I. 20-te XX w.	Ew. zab.	
73.	Sarnowo	neolityczne kujawskie grobowce megalityczne		1968. 05. 27 – C/68	
74.	Sarnowo	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	Ew. zab.	
75.	Siarczyce	cmentarz ewangelicki	XIX w. 2 poł.	Ew. zab.	
76.	Siarczyce	d. dwór, ob. dom mieszkalny nr 13	XX w. pocz.	Ew. zab.	
77.	Siarczyce	aleja lipowa	XIX w. 2 poł.	Ew. zab.	
78.	Siarczyce	kapliczka przydrożna na dębie	ok. 1900	Ew. zab.	
79.	Siemnowek	kapliczka murowana przydrożna	1900 ok.	Ew. zab.	
80.	Skaszyn	krzyż przydrożny	2 poł. XX w.	Ew. zab.	
81.	Skaszyn	kapliczka przydrożna	po 1946, remont po 2000	Ew. zab.	
82.	Skaszyn	figura przydrożna	1 poł. XX w.	Ew. zab.	
83.	Skaszyn	krzyż przydrożny	2 poł. XX w.	Ew. zab.	
84.	Smogorzewo	kapliczka przydrożna murowana z figurą Św. Józefa z Dzieciątkiem	po 1920	Ew. zab.	
	Sułkowo	zespół dworsko – parkowy :		1984. 07. 27 – 138/A	
85.		dwór	1890 ok.		
86.		park dworski			
87.	Sułkowo	grodzisko średniowieczne		1965. 09. 28 – C/38	
	Sułkowo	krzyż przydrożny	I. 20-te XX w., remont po 2000	Ew. zab.	
	Turowo	zespół dworsko – parkowy :		Ew. zab.	
88.		dwór	1920 ok.		
89.		budynek folwarczny mieszkalny	XX w. pocz.		Ew. zab.
90.		stodoła	XX w. pocz.		Ew. zab.
91.		pozostałości parku dworskiego	XIX/XX w.		Ew. zab.
92.	Turowo	grodzisko średniowieczne		1985. 01. 31 – C/130	
93.	Turowo	kapliczka przydrożna	XIX w. k.	Ew. zab.	
	Zgłowiączka	zespół kościoła parafialnego :		1981. 02. 17 – A/439	
94.		kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Narodzenia NMP	XV w.		
95.		plebania (d. dwór)	XX w. 20 lata		Ew. zab.
96.		budynek gospodarczy	1920 ok.		Ew. zab.
97.		brama z ogrodzeniem wokół kościoła	1920 ok.		Ew. zab.
98.		starodrzew			Ew. zab.
99.		Zgłowiączka	cmentarz parafialny rzymskokatolicki		XIX w. k.
100.	Zgłowiączka	grodzisko średniowieczne		1965. 12. 13 – C/53	
	Zgłowiączka	zespół budynków szkoły :		Ew. zab.	

101.		szkoła, nr 27	1929	Ew. zab.
102.		d. dom dyrektora szkoły, ob. mieszkalny nr 30	1929	Ew. zab.
103.		dom nauczyciela nr 29	1929	Ew. zab.
104.		szalalet nr 27	1929	Ew. zab.
105.	Zgłowiączka	dom nr 11 (d. nr 24)	1900	Ew. zab.
106.	Zgłowiączka	figura Matki Bożej przy kościele parafialnym	1938	Ew. zab.
107.	Zgłowiączka	historyczny układ ruralistyczny		Ew. zab.
	Żydowo	zespół dworsko – parkowy :		1984. 07. 27 – A/1503
108.		dwór	XIX w. 4 ćw.	
109.		park dworski	XIX w. k.	
110.		chlewnia I	XIX w. k.	
111.		chlewnia II		
		lodownia – nie istnieje	XIX w. k.	
112.		obora	XIX w. k.	
113.		spichlerz	XIX w. k.	
114.		kuźnia	XIX w. k.	
115.		czworak	XIX w. k.	
116.		czworak	XIX w. k.	
117.		bramy z ogrodzeniem zespołu dworsko – parkowo – folwarcznego	XIX w. k.	Ew. zab.
118.	Żydowo	figurka przydrożna Św. Józefa z Dzieciątkiem	1937	Ew. zab.
119.	Żydowo	figurka przydrożna Chrystusa	Lata 30-te XX w.	Ew. zab.
120.		linia kolejki wąskotorowej		Ew. zab.

Załącznik nr 2 do Programu – wykaz stanowisk i zabytków archeologicznych

Lp	Miejscowość	Gmina	Nr stan	Nr AZP	Nr na AZP	Funkcja	Kultura	Bliższa chronologia	Uwagi
1	Agnieszkowo	Lubraniec	2	49-45	1	osada		nowożytny XVI-XVII w.	
2	Agnieszkowo	Lubraniec	3	49-45	2	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
3	Agnieszkowo	Lubraniec	4	49-45	3	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
4	Agnieszkowo	Lubraniec	5	49-45	4	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
5	Annowo	Lubraniec	1	49-45	5	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
6	Annowo	Lubraniec	2	49-45	6	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
7	Annowo	Lubraniec	3	49-45	7	śląd osadnictwa		neolit/epoka brązu	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
8	Bodzanowo	Lubraniec	4	49-45	8	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
9	Bodzanowo	Lubraniec	5	49-45	9	osada		III okres wczesne średniowiecze	
10	Bodzanowo	Lubraniec	6	49-45	10	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
11	Bodzanowo	Lubraniec	7	49-45	11	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
12	Bodzanowo	Lubraniec	8	49-45	12	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
13	Bodzanowo	Lubraniec	9	49-45	13	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
14	Bodzanowo	Lubraniec	10	49-45	14	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
15	Bodzanowo	Lubraniec	11	49-45	15	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
16	Bodzanowo	Lubraniec	12	49-45	16	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
17	Bodzanowo	Lubraniec	16	49-45	18	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						osada		późne średniowiecze XV - XVI w.	
18	Bodzanowo	Lubraniec	14	49-45	19	osada	k. łuzicka	IV-V okres epoki brązu	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
19	Bodzanowo	Lubraniec	15	49-45	20	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	

						osada		późne średniowiecze XV - XVI w.	
20	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	2	49-45	32	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
21	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	3	49-45	33	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						osada		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVII w.	
22	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	4	49-45	34	osada		III okres wczesne średniowiecze	
23	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	5	49-45	35	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
24	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	6	49-45	36	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
25	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	7	49-45	37	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XV - XVI w.	
26	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	8	49-45	38	śląd osadnictwa		II-III okres wczesne średniowiecze	
27	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	9	49-45	39	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
28	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	10	49-45	40	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
29	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	11	49-45	41	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
30	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	12	49-45	42	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
31	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	13	49-45	43	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
32	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	14	49-45	44	śląd osadnictwa	k. łużycka	V okres epoki brązu	
						osada		późne średniowiecze/nowożytny XIV-XVI w.	
33	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	15	49-45	45	osada		III okres wczesne średniowiecze	
34	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	16	49-45	46	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
35	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	17	49-45	47	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
36	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	18	49-45	48	śląd osadnictwa		V okres epoki brązu	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
37	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	19	49-45	49	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
38	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	20	49-45	50	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
39	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	21	49-45	51	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
40	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	22	49-45	52	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
41	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	23	49-45	53	śląd osadnictwa		IV-V okres epoki brązu	

						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
42	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	24	49-45	54	osada		III okres wczesne średniowiecze	
43	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	25	49-45	55	osada		III okres wczesne średniowiecze	
44	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	26	49-45	56	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						osada		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVI w.	
45	Dąbie Parcele	Lubraniec	1	49-45	57	osada	k. amfor kulistych	neolit	
						osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
46	Dąbie Parcele	Lubraniec	2	49-45	58	śląd osadnictwa	k. amfor kulistych	neolit	
47	Dąbie Poduchowne	Lubraniec	1	49-45	59	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
48	Dąbie Poduchowne	Lubraniec	2	49-45	60	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
49	Lubraniec Parcele	Lubraniec	4	49-45	73	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
50	Redecz Kalny	Lubraniec	1	49-45	78	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
51	Redecz Kalny	Lubraniec	2	49-45	79	osada	k. przeworska	OR	
52	Redecz Kalny	Lubraniec	3	49-45	80	osada	k. lużycka	halsztat	
53	Redecz Kalny	Lubraniec	4	49-45	81	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
54	Redecz Kalny	Lubraniec	5	49-45	82	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		nowożytny XVI w.	
55	Redecz Kalny	Lubraniec	6	49-45	83	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
56	Redecz Kalny	Lubraniec	7	49-45	84	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
57	Redecz Kalny	Lubraniec	8	49-45	85	osada		nowożytny XVI-XVII w.	
58	Redecz Kalny	Lubraniec	9	49-45	86	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
59	Redecz Kalny	Lubraniec	10	49-45	87	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV-XV w.	
60	Redecz Kalny	Lubraniec	11	49-45	88	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
61	Redecz Kalny	Lubraniec	12	49-45	89	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	

						osada		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVII w.	
62	Redecz Kalny	Lubraniec	13	49-45	90	śląd osadnictwa		neolit	
63	Redecz Kalny	Lubraniec	14	49-45	91	osada		neolit/epoka brązu	
64	Redecz Kalny	Lubraniec	15	49-45	92	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
65	Redecz Kalny	Lubraniec	16	49-45	93	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
66	Redecz Kalny	Lubraniec	17	49-45	94	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
67	Redecz Kalny	Lubraniec	18	49-45	95	osada	k. przeworska	OR	
68	Redecz Wielki	Lubraniec	11	49-45	117	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
69	Redecz Wielki	Lubraniec	12	49-45	118	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
70	Redecz Wielki	Lubraniec	13	49-45	119	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
71	Redecz Wielki	Lubraniec	14	49-45	120	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
72	Redecz Wielki	Lubraniec	15	49-45	121	osada		III okres wczesne średniowiecze	
73	Redecz Wielki	Lubraniec	16	49-45	122	śląd osadnictwa	k. łużycka	halsztat D	
74	Stok	Lubraniec	1	49-45	123	śląd osadnictwa		neolit/epoka brązu	
75	Stok	Lubraniec	2	49-45	124	osada		III okres wczesne średniowiecze	
76	Stok	Lubraniec	3	49-45	125	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV-XV w.	
						osada	k. łużycka	V okres epoki brązu	
77	Stok	Lubraniec	4	49-45	126	osada		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
78	Stok	Lubraniec	5	49-45	127	osada		neolit	
79	Stok	Lubraniec	6	49-45	128	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
80	Stok	Lubraniec	7	49-45	129	śląd osadnictwa	k. amfor kulistych	neolit	
81	Stok	Lubraniec	8	49-45	130	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
82	Stok	Lubraniec	9	49-45	131	osada	k. amfor kulistych	neolit	
83	Dąbek	Lubraniec	1	49-45	136	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	archiwalne
84	Dąbie Kujawskie	Lubraniec	1	49-45	137	cmentarzysko żarowe			archiwalne
85	Kazanie	Lubraniec	2	49-46	16	śląd osadnictwa		neolit	

						osada	k. lendzielska	neolit	
						osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
86	Kazanie	Lubraniec	1	49-46	17	kurhan	k. łużycka	III-IV okres epoki brązu	
87	Kolonia Kazanie	Lubraniec	1	49-46	29	śląd osadnictwa		późne średniowiecze	
88	Lubraniec Parcele	Lubraniec	1	49-46	30	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
89	Lubraniec Parcele	Lubraniec	2	49-46	31	śląd osadnictwa	k. lendzielska	neolit	
90	Lubraniec Parcele	Lubraniec	3	49-46	32	śląd osadnictwa	k. przeworska	okres wpływów rzymskich	
						osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						osada	k. amfor kulistych	neolit	
91	Krowice Parcele	Lubraniec	1	49-46	33	osada	k. przeworska	okres wpływów rzymskich	
92	Krowice	Lubraniec	2	49-46	34	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
93	Krowice	Lubraniec	1	49-46	35	osada		późne średniowiecze	
94	Agnieszkowo	Lubraniec	1	50-45	1	osada		III okres wczesne średniowiecze	
95	Bodzanowo	Lubraniec	1	50-45	4	śląd osadnictwa		neolit	
96	Bodzanowo	Lubraniec	2	50-45	5	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
97	Bodzanowo	Lubraniec	3	50-45	6	śląd osadnictwa	?	?	
98	Borek	Lubraniec	7	50-45	7	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
99	Borek	Lubraniec	2	50-45	8	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
100	Borek	Lubraniec	3	50-45	9	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						osada	k. przeworska	okres lateński/OR	
101	Borek	Lubraniec	4	50-45	10	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
102	Borek	Lubraniec	5	50-45	11	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
103	Borek	Lubraniec	6	50-45	12	osada	?	?	
104	Brzezina	Lubraniec	1	50-45	13	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
105	Brzezina	Lubraniec Miasto	2	50-45	14	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa	k. łużycka		
106	Brzezina	Lubraniec Miasto	3	50-45	15	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	

107	Brzezina	Lubraniec Miasto	4	50-45	16	osada		III okres wczesne średniowiecze	
108	Brzezina	Lubraniec Miasto	5	50-45	17	cmentarzysko	?	?	
						śląd osadnictwa		neolit	
109	Janonowo	Lubraniec	1	50-45	18	śląd osadnictwa	?	?	
110	Kolonia Łódź	Lubraniec	1	50-45	19	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVII w.	
111	Kolonia Piaski	Lubraniec	1	50-45	20	śląd osadnictwa	?	?	
112	Kolonia Piaski	Lubraniec	2	50-45	21	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
113	Kolonia Piaski	Lubraniec	3	50-45	22	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
114	Kolonia Piaski	Lubraniec	4	50-45	23	śląd osadnictwa	k. łżycka	halsztat	
						śląd osadnictwa	k. łżycka		
115	Kolonia Piaski	Lubraniec	5	50-45	24	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						cmentarzysko		neolit	
						cmentarzysko		III okres wczesne średniowiecze	
116	Kolonia Piaski	Lubraniec	6	50-45	25	cmentarzysko		nowożytny XVI-XVIII w.	
117	Kolonia Piaski	Lubraniec	7	50-45	26	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
118	Kolonia Piaski	Lubraniec	8	50-45	27	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
119	Kolonia Świerczyn	Lubraniec	4	50-45	29	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
120	Kolonia Świerczyn	Lubraniec	5	50-45	30	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
121	Korzeszynek	Lubraniec	11	50-45	31	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
122	Korzeszynek	Lubraniec	2	50-45	32	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XV - XVI w.	
						śląd osadnictwa		halsztat	
123	Korzeszynek	Lubraniec	3	50-45	33	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
124	Korzeszynek	Lubraniec	4	50-45	34	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa	k. łżycka		
125	Korzeszynek	Lubraniec	5	50-45	35	osada		III okres wczesne średniowiecze	

126	Korzeszynek	Lubraniec	6	50-45	36	osada	k. przeworska	OR	
127	Korzeszynek	Lubraniec	7	50-45	37	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
128	Korzeszynek	Lubraniec	8	50-45	38	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		neolit	
129	Korzeszynek	Lubraniec	9	50-45	39	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
130	Korzeszynek	Lubraniec	10	50-45	40	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
131	Lubraniec	Lubraniec Miasto	5	50-45	41	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
132	Lubraniec	Lubraniec Miasto	2	50-45	42	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
						osada	k. przeworska	OR	
133	Lubraniec	Lubraniec Miasto	3	50-45	43	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
134	Lubraniec	Lubraniec Miasto	4	50-45	44	osada		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVIII w.	
135	Lubrańczyk	Lubraniec	1	50-45	45	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIII-XV w.	
136	Lubrańczyk	Lubraniec	2	50-45	46	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XV - XVI w.	
137	Lubrańczyk	Lubraniec	3	50-45	47	śląd osadnictwa	k. łżycka	halsztat	
138	Lubrańczyk	Lubraniec	4	50-45	48	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
						śląd osadnictwa		neolit	
139	Lubrańczyk	Lubraniec	5	50-45	49	śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
140	Milinek	Lubraniec	1	50-45	50	śląd osadnictwa		nowożytny XVI w.	
141	Milinek	Lubraniec	2	50-45	51	śląd osadnictwa		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVII w.	
142	Milinek	Lubraniec	3	50-45	52	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
143	Milinek	Lubraniec	4	50-45	53	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
						śląd osadnictwa	k. łżycka		
144	Milinek	Lubraniec	5	50-45	54	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
145	Milinek	Lubraniec	6	50-45	55	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
146	Milinek	Lubraniec	7	50-45	56	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
147	Milinek	Lubraniec	8	50-45	57	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
148	Milżynek	Lubraniec	1	50-45	58	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	

149	Milżynek	Lubraniec	2	50-45	59	śląd osadnictwa	?	?	
150	Milżynek	Lubraniec	3	50-45	60	śląd osadnictwa		neolit	
151	Młyniska	Lubraniec	1	50-45	61	osada	k. przeworska	OR	
						osada		wczesne średniowiecze	
152	Młyniska	Lubraniec	2	50-45	62	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
153	Młyniska	Lubraniec	3	50-45	63	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
154	Rabinowo	Lubraniec	1	50-45	78	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
155	Rabinowo	Lubraniec	2	50-45	79	śląd osadnictwa	k. łużycka		
						śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
156	Rabinowo	Lubraniec	3	50-45	80	osada	k. łużycka		
157	Rabinowo	Lubraniec	4	50-45	81	śląd osadnictwa	k. łużycka		
158	Rabinowo	Lubraniec	5	50-45	82	śląd osadnictwa	?	?	
159	Rabinowo	Lubraniec	6	50-45	83	śląd osadnictwa	k. łużycka		
160	Rabinowo	Lubraniec	7	50-45	84	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
161	Redecz Wielki	Lubraniec	1	50-45	85	śląd osadnictwa		halsztat	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XV w.	
162	Redecz Wielki	Lubraniec	2	50-45	86	osada		późne średniowiecze XIII-XV w.	
163	Redecz Wielki	Lubraniec	3	50-45	87	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		nowożytny XVII-XVIII w.	
164	Redecz Wielki	Lubraniec	4	50-45	88	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
165	Redecz Wielki	Lubraniec	5	50-45	89	osada		III okres wczesne średniowiecze	
166	Redecz Wielki	Lubraniec	6	50-45	90	osada		III okres wczesne średniowiecze	
167	Redecz Wielki	Lubraniec	7	50-45	91	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
168	Redecz Wielki	Lubraniec	8	50-45	92	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
169	Redecz Wielki	Lubraniec	9	50-45	93	osada		III okres wczesne średniowiecze	
170	Redecz Wielki	Lubraniec	10	50-45	94	osada		III okres wczesne średniowiecze	
171	Wiktoryn	Lubraniec	1	50-45	102	osada	k. łużycka	III-V okres epoki brązu	

172	Zgłowiączka	Lubraniec	1	50-45	103	osada produkcyjna	k. przeworska	późny okres lateński	
173	Zgłowiączka	Lubraniec	2	50-45	104	grodzisko		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XII-XIV w.	
174	Zgłowiączka	Lubraniec	3	50-45	105	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
175	Zgłowiączka	Lubraniec	4	50-45	106	osada przyrodowa		III okres wczesne średniowiecze	
176	Zgłowiączka	Lubraniec	5	50-45	107	osada		III okres wczesne średniowiecze	
177	Zgłowiączka	Lubraniec	6	50-45	108	osada		III okres wczesne średniowiecze	
178	Zgłowiączka	Lubraniec	7	50-45	109	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIII-XV w.	
179	Zgłowiączka	Lubraniec	8	50-45	110	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
						śląd osadnictwa		neolit	
180	Żydowo	Lubraniec	1	50-45	111	osada	k. przeworska	OR	
						osada		wczesne średniowiecze	
181	Żydowo	Lubraniec	2	50-45	112	śląd osadnictwa	?	?	
182	Żydowo	Lubraniec	3	50-45	113	osada	k. przeworska	OR	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
183	Żydowo	Lubraniec	4	50-45	114	osada	k. przeworska	OR	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
184	Żydowo	Lubraniec	5	50-45	115	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
185	Żydowo	Lubraniec	6	50-45	116	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		neolit	
186	Żydowo	Lubraniec	7	50-45	117	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
187	Żydowo	Lubraniec	8	50-45	118	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
188	Żydowo	Lubraniec	9	50-45	119	osada		III okres wczesne średniowiecze	
189	Żydowo	Lubraniec	10	50-45	120	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
190	Żydowo	Lubraniec	11	50-45	121	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
191	Żydowo	Lubraniec	12	50-45	122	śląd osadnictwa		neolit	
192	Żydówek	Lubraniec	1	50-45	123	osada		neolit	

						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
193	Żydówek	Lubraniec	2	50-45	124	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
194	Żydówek	Lubraniec	3	50-45	125	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
195	Żydówek	Lubraniec	4	50-45	126	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
196	Żydówek	Lubraniec	5	50-45	127	śląd osadnictwa		neolit	
197	Żydówek	Lubraniec	6	50-45	128	śląd osadnictwa		neolit	
198	Lubraniec	Lubraniec Miasto	1	50-45	129	?	k. łżycka		archiwalne
199	Borek	Lubraniec	1	50-45	130	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	archiwalne
200	Korzeszynek	Lubraniec	1	50-45	131	cmentarzysko	k. przeworska	OR	archiwalne
						osada		neolit	archiwalne
						osada	k. łżycka	młodsza epoka brązu	
201	Młyniska	Lubraniec	1	50-45	132	osada		III okres wczesne średniowiecze	
202	Biernatki	Lubraniec	1	50-46	1	osada	k. przeworska	OR	
203	Biernatki	Lubraniec	2	50-46	2	osada	k. przeworska	OR	
						osada	k. przeworska	OR	
204	Biernatki	Lubraniec	3	50-46	3	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
205	Biernatki	Lubraniec	4	50-46	4	osada	k. przeworska	OR	
206	Biernatki	Lubraniec	5	50-46	5	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
207	Biernatki	Lubraniec	6	50-46	6	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
208	Biernatki	Lubraniec	7	50-46	7	osada	k. przeworska	OR	
209	Biernatki	Lubraniec	8	50-46	8	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
210	Biernatki	Lubraniec	9	50-46	9	osada		III okres wczesne średniowiecze	
211	Biernatki	Lubraniec	10	50-46	10	osada	k. przeworska	OR	
212	Biernatki	Lubraniec	11	50-46	11	śląd osadnictwa	?	?	
213	Biernatki	Lubraniec	12	50-46	12	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze XIII w.	
						śląd osadnictwa		epoka kamienia	
214	Dobierzyn	Lubraniec	1	50-46	13	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
215	Dobierzyn	Lubraniec	2	50-46	14	śląd osadnictwa	k. łżycka	halsztat	

216	Dobierzyn	Lubraniec	3	50-46	15	osada		późne średniowiecze XIII-XV w.	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
217	Dobierzyn	Lubraniec	4	50-46	16	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
						cmentarzysko	k. przeworska	OR	
218	Dobierzyn	Lubraniec	5	50-46	17	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
219	Dobierzyn	Lubraniec	6	50-46	18	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
220	Dobierzyn	Lubraniec	7	50-46	19	osada	k. przeworska	OR	
221	Gołębin	Lubraniec	1	50-46	20	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
222	Górniak	Lubraniec	1	50-46	21	osada		III okres wczesne średniowiecze	
223	Górniak	Lubraniec	2	50-46	22	osada	k. przeworska	OR	
224	Górniak	Lubraniec	2	50-46	23	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
225	Kłobia	Lubraniec	1	50-46	25	grodzisko		wczesne średniowiecze	archiwalne
226	Kłobia	Lubraniec	17	50-46	26	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
227	Kłobia	Lubraniec	3	50-46	27	osada		neolit	
						osada		neolit	
228	Kłobia	Lubraniec	4	50-46	28	osada		III okres wczesne średniowiecze	
229	Kłobia	Lubraniec	5	50-46	29	osada		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVIII w.	
230	Kłobia	Lubraniec	6	50-46	30	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
231	Kłobia	Lubraniec	7	50-46	31	osada		nowożytny XVI-XVIII w.	
232	Kłobia	Lubraniec	8	50-46	32	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
233	Kłobia	Lubraniec	9	50-46	33	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
234	Kłobia	Lubraniec	10	50-46	34	osada		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVII w.	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
235	Kłobia	Lubraniec	11	50-46	35	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
236	Kłobia	Lubraniec	12	50-46	36	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
237	Kłobia	Lubraniec	13	50-46	37	osada	k. przeworska	OR	
238	Kłobia	Lubraniec	14	50-46	38	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	

239	Kłobia	Lubraniec	15	50-46	39	osada		III okres wczesne średniowiecze	
240	Kłobia	Lubraniec	16	50-46	40	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
241	Koniec	Lubraniec	1	50-46	41	osada		nowożytny XVI-XVIII w.	
242	Lubraniec	Lubraniec	6	50-46	43	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIII-XV w.	
243	Lubraniec	Lubraniec	7	50-46	44	śląd osadnictwa		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVII w.	
244	Lubraniec	Lubraniec	8	50-46	45	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
245	Lubraniec	Lubraniec	9	50-46	46	?		średniowiecze	iwalnearch
246	Lubrańczyk	Lubraniec	6	50-46	47	osada		późne średniowiecze XIII-XIV w.	
247	Lubrańczyk	Lubraniec	7	50-46	48	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
248	Lubrańczyk	Lubraniec	8	50-46	49	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
249	Lubrańczyk	Lubraniec	9	50-46	50	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	
250	Lubrańczyk	Lubraniec	10	50-46	51	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
251	Lubrańczyk	Lubraniec	11	50-46	52	osada	k. przeworska	OR	
252	Nowa Kłobia	Lubraniec	1	50-46	53	osada	k. przeworska	OR	
253	Nowa Kłobia	Lubraniec	2	50-46	54	osada	k. przeworska	OR	
254	Nowa Kłobia	Lubraniec	3	50-46	55	osada	k. przeworska	OR	
255	Nowa Kłobia	Lubraniec	4	50-46	56	śląd osadnictwa	k. łużycka	halsztat	
256	Nowa Kłobia	Lubraniec	5	50-46	57	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
257	Nowa Kłobia	Lubraniec	6	50-46	58	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
258	Nowa Kłobia	Lubraniec	7	50-46	59	osada		III okres wczesne średniowiecze	
259	Nowa Kłobia	Lubraniec	8	50-46	60	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
260	Ossowo	Lubraniec	1	50-46	61	skarb		epoka brązu	archiwalne
261	Ossowo	Lubraniec	2	50-46	62	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
262	Ossowo	Lubraniec	3	50-46	63	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	

263	Siarczyce	Lubraniec	1	50-46	64	osada		późne średniowiecze/nowożytny XIV-XVI w.	
264	Siarczyce	Lubraniec	2	50-46	65	osada		III okres wczesne średniowiecze	
265	Siarczyce	Lubraniec	3	50-46	66	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
266	Siarczyce	Lubraniec	4	50-46	67	śląd osadnictwa		halsztat	
						śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	
267	Turowo	Lubraniec	1	50-46	71	grodzisko		późne średniowiecze XIII-XV w.	
268	Turowo	Lubraniec	2	50-46	72	skarb		epoka brązu	archiwalne
269	Turowo	Lubraniec	3	50-46	73	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
270	Turowo	Lubraniec	4	50-46	74	osada	k. przeworska	OR	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
271	Turowo	Lubraniec	5	50-46	75	śląd osadnictwa		neolit	
272	Turowo	Lubraniec	6	50-46	76	śląd osadnictwa		II okres wczesne średniowiecze	
273	Kłobia	Lubraniec	2	50-46	77	cmentarzysko	k. grobów skrzynkowych i kloszowych		
274	Florianowo	Lubraniec	1	50-47	1	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
275	Florianowo	Lubraniec/Bonewo	2	50-47	2	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						osada	k. lużycka		
						osada	k. przeworska	OR	
						osada	?	?	
276	Florianowo	Lubraniec	3	50-47	3	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		późny okres lateński	
						śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
277	Florianowo	Lubraniec	4	50-47	4	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
278	Florianowo	Lubraniec	5	50-47	5	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
279	Florianowo	Lubraniec	6	50-47	6	śląd osadnictwa	?	?	
280	Florianowo	Lubraniec	7	50-47	7	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
281	Florianowo	Lubraniec	8	50-47	8	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
282	Florianowo	Lubraniec	9	50-47	9	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
283	Florianowo	Lubraniec	10	50-47	10	śląd osadnictwa		neolit	

						osada	k. przeworska	okres lateński/OR	
						śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
284	Florianowo	Lubraniec	11	50-47	11	osada	k. przeworska	okres wpływów rzymskich	
285	Florianowo	Lubraniec	12	50-47	12	osada	k. łużycka		
286	Gołębin Parcele	Lubraniec	1	50-47	13	osada	k. przeworska	OR	
287	Gołębin Parcele	Lubraniec	2	50-47	14	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze	
288	Businek	Lubraniec	1	51-45	1	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
289	Czajno	Lubraniec	2	51-45	2	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
290	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	3	51-45	14	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		neolit	
291	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	4	51-45	15	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
292	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	5	51-45	16	śląd osadnictwa	?	?	
293	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	6	51-45	17	śląd osadnictwa	k. łużycka		
294	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	7	51-45	18	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
295	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	8	51-45	19	osada		neolit	
296	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	9	51-45	20	osada		neolit/epoka brązu	
297	Górki	Lubraniec	1	51-45	21	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XV w.	
298	Janiszewek	Lubraniec	2	51-45	22	śląd osadnictwa		nowożytny XVI w.	
299	Janiszewek	Lubraniec	3	51-45	23	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
						śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
300	Janiszewek	Lubraniec	4	51-45	24	osada		późne średniowiecze XV w.	
301	Janiszewo	Lubraniec	5	51-45	25	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
302	Janiszewo	Lubraniec	7	51-45	26	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa	k. łużycka		
303	Janiszewo	Lubraniec	8	51-45	27	osada		III okres wczesne średniowiecze	
304	Janiszewo	Lubraniec	9	51-45	28	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	

305	Janiszewo	Lubraniec	10	51-45	29	osada	k. przeworska	OR	
306	Janiszewo	Lubraniec	11	51-45	30	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		neolit	
307	Janiszewo	Lubraniec	12	51-45	31	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
308	Janiszewo	Lubraniec	13	51-45	32	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
309	Janiszewo	Lubraniec	14	51-45	33	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
310	Janiszewo	Lubraniec	15	51-45	34	osada		III okres wczesne średniowiecze	
311	Janiszewo	Lubraniec	16	51-45	35	cmentarzysko	?	?	
312	Janiszewo	Lubraniec	17	51-45	36	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
313	Janiszewo	Lubraniec	19	51-45	37	śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
314	Janiszewo	Lubraniec	20	51-45	38	osada		późne średniowiecze XIV-XV w.	
315	Janiszewo	Lubraniec	21	51-45	39	osada		neolit/epoka brązu	
316	Janiszewo	Lubraniec	22	51-45	40	śląd osadnictwa	k. łużycka	halsztat	
317	Janiszewo	Lubraniec	23	51-45	41	osada		neolit	
						śląd osadnictwa		neolit	
318	Janiszewo	Lubraniec	24	51-45	42	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
319	Janiszewo	Lubraniec	25	51-45	43	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
320	Janiszewo	Lubraniec	26	51-45	44	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa	?	?	
321	Józefowo	Lubraniec	1	51-45	45	śląd osadnictwa		nowożytny XVII-XVIII w.	
322	Kolonia Janiszewo	Lubraniec	2	51-45	46	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
323	Kolonia Janiszewo	Lubraniec	3	51-45	47	osada		III okres wczesne średniowiecze	
324	Milżyn	Lubraniec	3	51-45	49	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIII-XIV w.	
325	Milżyn	Lubraniec	4	51-45	50	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
326	Milżyn	Lubraniec	5	51-45	51	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		neolit	
327	Milżyn	Lubraniec	6	51-45	52	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	

328	Milżyn	Lubraniec	7	51-45	53	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
329	Milżyn	Lubraniec	8	51-45	54	osada		III okres wczesne średniowiecze	
330	Milżyn	Lubraniec	9	51-45	55	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
331	Milżyn	Lubraniec	10	51-45	56	osada	k. przeworska	OR	
332	Milżyn	Lubraniec	11	51-45	57	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
333	Milżyn	Lubraniec	12	51-45	58	śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	
334	Milżyn	Lubraniec	13	51-45	59	śląd osadnictwa	k. lużycka		
335	Milżyn	Lubraniec	15	51-45	60	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
336	Milżyn	Lubraniec	16	51-45	61	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze/nowożytny XV-XVI w.	
337	Milżyn	Lubraniec	17	51-45	62	osada		III okres wczesne średniowiecze	
						osada		późne średniowiecze XV w.	
338	Milżynek	Lubraniec	4	51-45	63	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
339	Milżynek	Lubraniec	5	51-45	64	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
340	Milżynek	Lubraniec	6	51-45	65	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
341	Ostrowy	Lubraniec	1	51-45	66	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
342	Sarnowo	Lubraniec	2	51-45	67	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	
343	Sarnowo	Lubraniec	3	51-45	68	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
344	Sarnowo	Lubraniec	4	51-45	69	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
345	Sarnowo	Lubraniec	5	51-45	70	osada		nowożytny XVI-XVIII w.	
346	Sarnowo	Lubraniec	6	51-45	71	śląd osadnictwa		neolit	
347	Siemnowek	Lubraniec	1	51-45	72	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
348	Siemnowek	Lubraniec	2	51-45	73	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
349	Siemnowek	Lubraniec	3	51-45	74	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
350	Siemnowo	Lubraniec	2	51-45	75	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
						osada		nowożytny XVIII w.	

						osada		III okres wczesne średniowiecze	
351	Siemnowo	Lubraniec	3	51-45	76	osada		nowożytny XVI-XVIII w.	
352	Siemnowo	Lubraniec	4	51-45	77	osada		III okres wczesne średniowiecze	
353	Sułkowo	Lubraniec	14	51-45	78	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
354	Sułkowo	Lubraniec	15	51-45	79	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
355	Sułkowo	Lubraniec	16	51-45	80	osada		III okres wczesne średniowiecze	
356	Sułkowo	Lubraniec	17	51-45	81	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
357	Sułkowo	Lubraniec	18	51-45	82	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
358	Sułkowo	Lubraniec	19	51-45	83	osada		III okres wczesne średniowiecze	
359	Sułkowo	Lubraniec	20	51-45	84	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
360	Sułkowo	Lubraniec	21	51-45	85	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
						śląd osadnictwa		neolit	
361	Sułkowo	Lubraniec	22	51-45	86	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
362	Sułkowo	Lubraniec	23	51-45	87	śląd osadnictwa		neolit	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
363	Sułkowo	Lubraniec	24	51-45	88	śląd osadnictwa		nowożytny XVIII w.	
						śląd osadnictwa	k. przeworska	późny okres rzymski	
364	Sułkowo	Lubraniec	25	51-45	89	śląd osadnictwa		nowożytny XVII-XVIII w.	
365	Sułkowo	Lubraniec	26	51-45	90	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	archiwalne
366	Sułkowo	Lubraniec	27	51-45	91	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
367	Sułkowo	Lubraniec	28	51-45	92	osada		późne średniowiecze/nowożytny XIV-XVI w.	
368	Wiktorowo	Lubraniec	1	51-45	93	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV w.	
369	Wiktorowo	Lubraniec	2	51-45	94	śląd osadnictwa		neolit	archiwalne
370	Wola Sosnowa	Lubraniec	1	51-45	95	śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	archiwalne
371	Zgłowiączka	Lubraniec	9	51-45	96	śląd osadnictwa	k. przeworska	okres wpływów rzymskich	archiwalne
						osada	k. przeworska	okres wpływów rzymskich	archiwalne
372	Zgłowiączka	Lubraniec	10	51-45	97	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV w.	

373	Zgłowiączka	Lubraniec	11	51-45	98	osada	k. przeworska	okres wpływów rzymskich	
374	Wola Sosnowa	Lubraniec	2	51-45	99	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	archiwalne
375	Milżyn	Lubraniec	14	51-45	100	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych	neolit	
376	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	1	51-45	108	cmentarzysko	k. pucharów lejkowatych	neolit	
377	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	2	51-45	109	cmentarzysko	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						cmentarzysko	k. pucharów lejkowatych	neolit	archiwalne
378	Janiszewskie Dęby	Lubraniec	10	51-45	110	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	archiwalne
						osada	k. łużycka	epoka brązu	
379	Janiszewek	Lubraniec	1	51-45	111	cmentarzysko	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						cmentarzysko	k. amfor kulistych	neolit	
380	Janiszewo	Lubraniec	1	51-45	112	cmentarzysko	k. pucharów lejkowatych	neolit	
381	Janiszewo	Lubraniec	2	51-45	113	łuźne	k. praugrofińska	wczesna epoka brązu	
382	Janiszewo	Lubraniec	3	51-45	114	osada	k. trzciniecka	II okres epoki brązu	
383	Janiszewo	Lubraniec	4	51-45	115	łuźne	k. pucharów lejkowatych	neolit	
384	Janiszewo	Lubraniec	6	51-45	116	osada	k. pucharów lejkowatych	faza II-III	
385	Janiszewo	Lubraniec	18	51-45	117	osada		okres wpływów rzymskich	
						osada		III okres wczesne średniowiecze	
386	Kolonia Janiszewo	Lubraniec	1	51-45	118	łuźne		neolit	
387	Milżyn	Lubraniec	1	51-45	119	osada		neolit	
388	Milżyn	Lubraniec	2	51-45	120	łuźne	k. pucharów lejkowatych		
						osada	k. łużycka	IV okres epoki brązu	
						skarb	k. łużycka	IV okres epoki brązu	
389	Sarnowo	Lubraniec	1	51-45	121	megalit	k. pucharów lejkowatych	neolit	
390	Sarnowo	Lubraniec	1A	51-45	122	osada	k. pucharów lejkowatych		
						cmentarzysko	k. pucharów lejkowatych		
391	Sułkowo	Lubraniec	1	51-45	123	grodzisko		późne średniowiecze XIII-XV w.	
392	Zgłowiączka	Lubraniec	1	51-45	124	osada produkcyjna	k. przeworska	późny okres lateński	
393	Sarnowo	Lubraniec	8	51-45	126	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	

						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	k. trzciniecka	wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						punkt osadniczy	k. lużycka	epoka brązu/wczesna epoka żelaza	
						punkt osadniczy	?	pradzieje	
						punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						punkt osadniczy		nowożytna	
394	Sarnowo	Lubraniec	9	51-45	127	?	?	?	
395	Sarnowo	Lubraniec	10	51-45	128	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	pradzieje	
396	Sarnowo	Lubraniec	11	51-45	129	punkt osadniczy	?	?	
						punkt osadniczy	k. ceramiki wstęgowej kłutej	neolit	
397	Sarnowo	Lubraniec	12	51-45	130	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia	
398	Sarnowo	Lubraniec	13	51-45	131	punkt osadniczy	?	pradzieje	
399	Sarnowo	Lubraniec	14	51-45	132	punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
400	Sarnowo	Lubraniec	15	51-45	133	punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
401	Sarnowo	Lubraniec	16	51-45	134	punkt osadniczy	?	epoka brązu	

402	Sarnowo	Lubraniec	17	51-45	135	punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
403	Sarnowo	Lubraniec	18	51-45	136	punkt osadniczy	?	pradzieje	
404	Sarnowo	Lubraniec	19	51-45	137	punkt osadniczy		nowożytna	
						punkt osadniczy		średniowiecze	
405	Sarnowo	Lubraniec	20	51-45	138	punkt osadniczy		nowożytna	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
406	Sarnowo	Lubraniec	21	51-45	139	punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	k. amfor kulistych	neolit	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
407	Sarnowo	Lubraniec	22	51-45	140	punkt osadniczy	?	pradzieje	
408	Sarnowo	Lubraniec	23	51-45	141	punkt osadniczy		nowożytna	
409	Chuby	Lubraniec/Boniewo	1	51-46	14	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
410	Nowa Kłobia	Lubraniec	2	51-46	59	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa	k. łużycka	halsztat	
411	Nowa Kłobia	Lubraniec	9	51-46	60	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
412	Siemnowo	Lubraniec	1	51-46	73	osada	k. przeworska	OR	
						śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
413	Smogorzewo	Lubraniec	1	51-46	75	śląd osadnictwa		nowożytny XVIII w.	
						śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
414	Smogorzewo	Lubraniec	2	51-46	76	śląd osadnictwa		nowożytny XVI-XVIII w.	
						śląd osadnictwa		neolit	
415	Smogorzewo	Lubraniec	3	51-46	77	śląd osadnictwa		III okres wczesne średniowiecze	
416	Sułkowo	Lubraniec	1	51-46	78	grodzisko		późne średniowiecze XIII-XV w.	
417	Sułkowo	Lubraniec	11	51-46	79	osada		późne średniowiecze XIV - XV w.	
418	Sułkowo	Lubraniec	7	51-46	84	śląd osadnictwa		neolit	
419	Sułkowo	Lubraniec	9	51-46	86	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	

						śląd osadnictwa		późne średniowiecze XIV - XV w.	
420	Sułkowo	Lubraniec		51-46	91	cmentarzysko	k. pomorska		archiwalne
421	Sułkowo	Lubraniec		51-46	92	osada		średniowiecze	archiwalne
422	Sułkowo	Lubraniec		51-46	93	łuźne	?	?	archiwalne
						groby		neolit	archiwalne
423	Smogorzewo	Lubraniec	1	51-46	95	łuźne		wczesne średniowiecze XI- XII w.	archiwalne
424	Świątniki	Lubraniec	1	51-47	109	osada		późne średniowiecze/nowożytny XIV-XVI w.	
425	Świątniki	Lubraniec	2	51-47	110	śląd osadnictwa	k. przeworska	OR	
426	Skaszyn	Lubraniec	1	52-45	109				archiwalne
427	Skaszyn	Lubraniec	2	52-45	110				archiwalne
428	Skaszyn	Lubraniec	3	52-45	111				archiwalne
429	Skaszyn	Lubraniec	4	52-45	112				archiwalne
430	Skaszyn	Lubraniec	5	52-45	113				archiwalne
431	Skaszyn	Lubraniec	6	52-45	114				archiwalne
432	Skaszyn	Lubraniec	7	52-45	115	punkt osadniczy	k. łużycka	epoka brązu/wczesna epoka żelaza	
433	Skaszyn	Lubraniec	8	52-45	116	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
434	Skaszyn	Lubraniec	9	52-45	117				archiwalne
435	Skaszyn	Lubraniec	10	52-45	118				archiwalne
436	Skaszyn	Lubraniec	11	52-45	119	punkt osadniczy	?	?	
437	Skaszyn	Lubraniec	12	52-45	120				archiwalne
						punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	?	pradzieje	
438	Skaszyn	Lubraniec	13	52-45	121	punkt osadniczy		średniowiecze	
439	Skaszyn	Lubraniec	14	52-45	122				archiwalne
440	Skaszyn	Lubraniec	15	52-45	123	punkt osadniczy	?	pradzieje	
441	Skaszyn	Lubraniec	16	52-45	124				archiwalne
442	Skaszyn	Lubraniec	18	52-45	165	punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	neolit	
443	Skaszyn	Lubraniec	19	52-45	166	punkt osadniczy		średniowiecze	

444	Skaszyn	Lubraniec	20	52-45	167	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	k. amfor kulistych	neolit	
						punkt osadniczy	?	neolit	
						punkt osadniczy	?	późny neolit/wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
445	Skaszyn	Lubraniec	21	52-45	168	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	k. amfor kulistych	neolit	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia	
						punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	pradzieje	
446	Skaszyn	Lubraniec	22	52-45	169	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
447	Skaszyn	Lubraniec	23	52-45	170	punkt osadniczy		średniowiecze	
448	Skaszyn	Lubraniec	24	52-45	171	punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
449	Skaszyn	Lubraniec	25	52-45	172	punkt osadniczy	?	pradzieje	
450	Skaszyn	Lubraniec	26	52-45	173	punkt osadniczy	k. ceramiki wstęgowej kłutej	neolit	
						osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	?	neolit	
						punkt osadniczy	?	późny neolit	
						punkt osadniczy	?		
451	Skaszyn	Lubraniec	27	52-45	174	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						osada	k. pucharów lejkowatych	faza wiórecka	
						punkt osadniczy	k. amfor kulistych	neolit	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia	
452	Skaszyn	Lubraniec	28	52-45	175	punkt osadniczy	?	wczesne średniowiecze	
453	Skaszyn	Lubraniec	29	52-45	176	punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
454	Skaszyn	Lubraniec	30	52-45	177	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	

455	Skaszyn	Lubraniec	31	52-45	178	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
456	Skaszyn	Lubraniec	32	52-45	179	punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
457	Skaszyn	Lubraniec	33	52-45	180	punkt osadniczy	?	epoka kamienia	
458	Skaszyn	Lubraniec	34	52-45	181	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
459	Skaszyn	Lubraniec	35	52-45	182	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
460	Skaszyn	Lubraniec	36	52-45	183	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
461	Skaszyn	Lubraniec	37	52-45	184	punkt osadniczy	k. łożyczka	epoka brązu/wczesna epoka żelaza	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
462	Skaszyn	Lubraniec	38	52-45	185	punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
463	Skaszyn	Lubraniec	39	52-45	186	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
464	Skaszyn	Lubraniec	40	52-45	187	osada		późne średniowiecze	
						punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
465	Skaszyn	Lubraniec	41	52-45	188	punkt osadniczy	?	neolit	
466	Skaszyn	Lubraniec	42	52-45	189	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						punkt osadniczy	k. przeworska	młodszy okres przedrzymski/OR	
467	Skaszyn	Lubraniec	43	52-45	190	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
468	Skaszyn	Lubraniec	44	52-45	191	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
469	Skaszyn	Lubraniec	45	52-45	192	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
470	Skaszyn	Lubraniec	46	52-45	193	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	k. amfor kulistych	neolit	
						punkt osadniczy	?	neolit	
471	Skaszyn	Lubraniec	47	52-45	194	osada		późne średniowiecze/nowożytny	
						punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	wczesna epoka brązu	
472	Skaszyn	Lubraniec	48	52-45	195	punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
473	Skaszyn	Lubraniec	49	52-45	196	punkt osadniczy	?	pradzieje	

474	Skaszyn	Lubraniec	50	52-45	197	punkt osadniczy	k. przeworska	młodszy okres przedrzymski/OR	
475	Skaszyn	Lubraniec	51	52-45	198	punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
476	Skaszyn	Lubraniec	52	52-45	199	punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
477	Skaszyn	Lubraniec	53	52-45	200	punkt osadniczy	?	epoka kamienia	
478	Skaszyn	Lubraniec	54	52-45	201	punkt osadniczy	?	?	
479	Skaszyn	Lubraniec	55	52-45	202	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
480	Skaszyn	Lubraniec	56	52-45	203	punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
481	Skaszyn	Lubraniec	57	52-45	204	punkt osadniczy	?	?	
482	Skaszyn	Lubraniec	58	52-45	205	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
						punkt osadniczy	?	?	
483	Skaszyn	Lubraniec	59	52-45	206	osada	k. pucharów lejkowatych	neolit	
484	Skaszyn	Lubraniec	60	52-45	207	punkt osadniczy	?	pradzieje	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
485	Skaszyn	Lubraniec	61	52-45	208	punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						osada	k. przeworska	młodszy okres przedrzymski	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
486	Skaszyn	Lubraniec	62	52-45	209	punkt osadniczy	?	pradzieje	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze	
487	Skaszyn	Lubraniec	63	52-45	210	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	k. łużycka	epoka brązu/wczesna epoka żelaza	
						punkt osadniczy		średniowiecze	
488	Skaszyn	Lubraniec	64	52-45	211	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
						punkt osadniczy	?	?	
489	Skaszyn	Lubraniec	65	52-45	212	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	
490	Skaszyn	Lubraniec	66	52-45	213	punkt osadniczy	?	epoka brązu	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze/nowożytny	

491	Skaszyn	Lubraniec	67	52-45	214	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy		późne średniowiecze	
492	Skaszyn	Lubraniec	68	52-45	215	punkt osadniczy	?	epoka kamienia /epoka brązu	
						punkt osadniczy	?	pradzieje	
493	Skaszyn	Lubraniec	69	52-45	216	punkt osadniczy	k. pucharów lejkowatych	neolit	
						punkt osadniczy	?	pradzieje	
						osada		późne średniowiecze/nowożytny	
494	Skaszyn	Lubraniec	70	52-45	217	punkt osadniczy		późne średniowiecze	
495	Skaszyn	Lubraniec	71	52-45	218	punkt osadniczy	?	pradzieje	